

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

Airika Harrik

Folkloristlik vaade KalambuuRile Facebookis

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Tiiu Jaago

Juhendaja: vanemteadur Piret Voolaid

TARTU 2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
Meetod ja allikad	6
1. Teoreetiline raam	8
1.1. Kalambuuri koht verbaalse huumori üldteoorias	10
1.2. KalambuuR kui veebikogukond	14
1.3. Interneti- ja uudisfolkloor	16
1.4. Facebook: keskkond ja selle võimalused	17
2. Kalambuuri moodustusvõtted	20
2.1. Sõnalised kalambuudid	21
2.1.1. Sõnatasandi moodustusvõtted	21
2.1.2. Lausetasandi moodustusvõtted	25
2.2. Pildilised kalambuudid	28
2.3. Varasemaid kultuuritekste modifitseerivad kalambuudid	36
3. KalambuuR kui pärimusrühm	41
3.1. KalambuuRi kui pärimusrühma sisedünaamika	42
3.1.1. Postitustele reageerimine	47
3.1.2. Postituste kommenteerimine ja jagamine	55
3.2. Liikmete aktiivsuse analüüs kolme päeva põhjal	59
3.2.1. Tuumliikmete käitumismustrid	64
4. Päevakajaline folkloor KalambuuRis	68
4.1. Uudisfolkloorsed kalambuudid	69
4.2. Kalendrisündmustega seotud kalambuudid	74
Kokkuvõte	78
Summary. A Folkloristic Approach Towards Facebook Group <i>KalambuuR</i>	83
Allikad	87
Lisa 1. KalambuuRi grupi kirjeldus (27. märts 2019)	94
Lisa 2. Vaatepunktinihe: KalambuuRi rühmaliikmest uurijaks ja tagasi	98

Sissejuhatus

Viimastel aastatel on sõnamängulised lühivormid kalambuurikirjanike tegevuse kaudu avalikkuses kõlapinda saanud. Keelemänguga on tuntuks saanud Keiti Vilms, kes postitab 2014. aastast Twitteri keskkonnas kalambuure nii enda nime all kui ka kontol „metsik lingvistika“, ning on koostanud kaks kalambuurikogumikku (Vilms 2017; Vilms jt 2019). Oma panuse on andnud humorist Mart Juur, kes põimib kalambuure oma huumorikogumikesse ning on juhtinud 2018. a HeadRead festivalil kalambuuriõhtut (Viilup 2018a). Keelemäng pole Eesti kirjanduses uus nähtus: Artur Alliksaar on alates 1950. aastatest (tema loomingut avaldati küll hiljem) ning Hando Runnel alates 1960. aastatest kirjutanud sõnamängulist luulet. 1980.–1990. aastatel avaldasid aga kümned kultuuriinimesed oma kalambuure ajakirja Pikker rubriigis „Verbaarium“, mille materjal jõudis uuesti avalikkuse ette 2014. aastal ilmunud samanimelises kogumikus (Kirjastus Tänapäev). 20. sajandi esimesest kümnendist tuleb anagrammide ja palindroomide autorina esile Ilmar Laaban. Kalambuurikogumikke on ilmunud teisigi, nt Mati Soomre (kirjanikunimega A. Itskok) „Algus on otsas. Keelevigureid“ (1998) või Andrus Ülviste „Poogen, kopp ja siiber“ (2012). Selliste tuntud autorite kõrval tegutseb ka sõnamängu viljelevaid veebikogukondi, millest suurim ja tuntuim on Facebooki grupp KalambuuR. 2010. aastast tegutseval avalikul grupil on 2019. a mai seisuga u 20 130 liiget.

Magistritöös uurin KalambuuRi grupi toimimist ja postitusi folkloristlike meetoditega. Uurimuse eesmärk on leida vastused neljale peamisele uurimisküsimusele.

1. Mida saame KalambuuRi grupi kohta teada, uurides seda folkloristika meetoditega?
2. Milliste mehhanismidega kalambuure luuakse ja toimima pannakse?
3. Kuidas toimib suhtlus Facebooki grupis KalambuuR?
4. Kuidas reageerib KalambuuRi liikmeskond päevakajalistele sündmustele?

Esimene küsimus on kogu uurimust hõlmav, teine, kolmas ja neljas aga kolme suurema alateema põhiküsimused. Tegin töö tarbeks algselt kolm kuud (2018. a märtsist maini) internetivälitööd ja salvestasin kõik nendel kuudel grupis postitatud kalambuurid koos

postituste alla jäetud kommentaaridega. 1266 postitusest koosnev ekraanipiltide andmebaas jääb magistritöö valmimise järel tallele Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi. Kogutud andmete analüüsil osutus kolme kuu aines minu laiahaardeliste uurimisküsimuste seisukohast liialt mahukaks, mistõttu analüüsin töös vaid ühe kuu materjali.

Töö analüüsiosa esimeses peatükis keskendun kalambuurile kui tekstižanrile. Lähtudes lingvistilise huumori üldteooriast (Attardo ja Raskin 1991), vaatlen:

- kuidas KalambuuRi grupi postitused vormilt jagunevad ning milliste lingvistiliste võtetega neid moodustatakse;
- tuginedes eelnevale, milline on postituste ühisosa rahvaluule lühivormidega ning muude rahvasuus ringlevate väljenditega.

Analüüsiosa teises peatükis tuleb vaatlusele KalambuuRi grupi kui pärimusrühmaga seonduv. Toetun sealsete suhtluspraktikate kirjeldamisel Simon J. Bronneri (2016: 19) rahvaluulekäsitusele, mille järgi on rahvaluules keskne mingi eripärasel viisil sooritatud argine tegevus. Kalambuuris on sellised tegevused sõnamängude postitamine ning teiste postitustega suhestumine. Nende tegevuste pinnalt eristan oma töös mõisteid *grupp* ja *rühm* ning *kasutaja* ja *liige* – Facebookis saavad registreerunud *kasutajad* moodustada etteantud malli järgi *gruppe*, ent mingi ühendava argise praktika (nagu seda on kalambuuride postitamine) käigus moodustub osavõtlikest kasutajatest (pärimus)*rühma liikmeskond*. *Grupi* ja *rühma* piir ei kattu sealjuures, sest igas grupis on kasutajaid, kes ei võta tegevustest (silmnähtavalt) osa; samuti võivad avalikus grupis osaleda tegevustes (ehk olla *liikmeks*) ka mitteliitunud kasutajad. Lähtudes tegevusekesksest rahvaluulemääratlusest (Bronner 2016), kirjeldan:

- rühma üldist sisedünaamikat ehk postitamise sagedust, postituste üllitamiseks valitud kellaaegu ning postitajate soolist jagunemist;
- postituste juurde tekkivat tähelepanu ning enim tähelepanu pälvinud postituste temaatilist jagunemist.

- kolme päeva analüüsi põhjal liikmete argiseid käitumismustreid rühmas, ning selgitan välja selle virtuaalse pärimusrühma aktiivseimad liikmed, keda nimetan enda töös *tuumliikmeteks*;
- tuumliikmete käitumist rühma üldise sisedünaamika taustal.

Töö kolmandas analüüsipeatükis keskendun kitsamalt ühele KalambuuRi grupi postituste rühmale, milleks on päevakajalised kalambuudid. Lähtun sealjuures Russell Franki (2011) internetifolkloori käsitlest, mille järgi internetis leviv folkloor on „õõnestav mäng, mis ringleb „ametliku“ meediaga paralleelses põrandaaluses suhtlusuniversumis ning on esimese suhtes parodeeriv, pilav ja salvavalt kriitiline“ (Frank 2011: 9). Kuigi Frank ei pea internetifolkloori ja uudisfolkloori kattuvateks mõisteteks, käsitleb ta oma töös nende ühisosa ehk internetis ringlevat rahvaloomingut, mis ammutab oma ainese päevakajalistest sündmustest (*ibid.*). Samamoodi moodustab uudisfolkloor vaid murdosa kogu ainesest KalambuuRi grupi pärimusrühmas, ent see murdosa annab võimaluse sissevaateks, kuidas kõnealune rühm ümbritseva maailmaga suhestub ning ühiskonnas toimuvale reageerib. Eelneva valguses käsitlen kolmandas analüüsipeatükis:

- uudisfolkloorseid kalambuude ehk sõnamänge, mis kommenteerivad mõnd tol hetkel aktuaalset teemat või sündmust;
- kalendrisündmustest innustatud kalambuude, mida pean nende kindla kuupäevaga seotuse tõttu samuti päevakajalisteks.

Valisin teema ajendatuna varasemast isiklikust kogemusest kalambuudide looja ning KalambuuRi aktiivse liikmena. Liikusin välitööperioodilgi uuritava ja uurija rollide vahel; see andis uurijana tööd kirjutades mulle võimaluse refleksiivseks analüüsiks. Kalambuudid on iseseisva nähtusena Eesti folkloristikas vähe uuritud teema. Minu magistritöö on esimene põhjalikum uurimus, mille erinevate analüüsipeatükkide pinnalt oleks tulevastel huvilistel võimalik nähtuse eri tahke edasi uurida.

Meetod ja allikad

Magistritöö uurimisaines on Facebooki grupi KalambuuR postitused. 2010. aasta 1. märtsist tegutsev avalik grupp on oma kirjeldusteksti järgi „ette nähtud eesti keele mõnusaks väänamiseks, kus teatud tähendusega sõnad pannakse uude valgusesse või mõne tähe vahetamisel muutub sõna tähendus“ (KalambuuR). Grupil on 2019. a maikuu seisuga u 20 130 liiget ning liikmeks võib astuda igaüks; postituste lugemiseks ei pea liige olema. Gruppi ei modereerita, ent postitusi reguleerivad nii kirjeldustekstis esitatud reeglistik (vt lisa 1) kui ka kogukonna sisemine loogika (milliseid postitusi tunnustatakse, millised jäävad tähelepanuta). Samuti andsid administraatorid minu välitöö ajal grupis kehtinud kirjeldustekstis teada, et reeglite vastu eksimise korral eemaldavad nad grupist nii eksija kui ka viimase tehtud sobimatu postituse (KalambuuR).

Internetivälitööd kestsid kolm kuud (märts 2018 – mai 2018), kuid kogutud materjali vaatlusel selgus, et kogutud 1266 postitust moodustavad sellise mitmele aspektile keskendatud uurimuse jaoks ebamõistlikult suure valimi. Piiritlen seetõttu oma uurimisainest ainult 2018. a märtsi postitustega. Samas annab kolme kuu kõrvutus aimu grupi üldisest aktiivsusest: märtsikuus tehti 420 postitust, aprillis veidi vähem ehk 413 postitust, maikuu aga 443 postitust (keskmiselt 425,3 postitust). Järeldan, et 2018. a märts annab seega aimu KalambuuRi grupi keskmisest aktiivsusest ning sobib lähemaks vaatluseks kõige paremini.

Töös olen näited esitanud nummerdatult – teksti sees viitan näidetele kujul „(X)“. Eetilistel põhjustel olen tekstinäidetes kasutajanimed kodeerinud kujul „eesnimetäht + perekonnanimetäht (sugu)“ (minu puhul nt „AH (N)“), et hiljem veebiotsingutega anonüümsus tagada. Otsustasin aga töösse lisatud ekraanipiltidel kõigi kasutajate nimed ja profiilipildid nähtavaks jätta, sest pildipealne tekst ei kajastu veebiotsingutes. Samuti arvestasin, et KalambuuR on avalik grupp, mille postitusi näevad huvi korral ka mitteliikmed ehk potentsiaalselt kõik Facebooki kasutajad. Eeldades, et grupis postitanud isikud on postitamise hetkel olnud teadlikud oma võimalikust kõiki eesti keele oskajaid hõlmavast auditooriumist, ei näinud ma vajadust nende isikute peitmiseks ekraanipiltidel.

Salvestasin kõik väljalõigatud postitused pealkirjasüsteemiga „aakkpp-ttmm“ (nt fail nimega 180312-1751 postitati 12. märtsil 2018 kell 17.51). Pean niisugust salvestussüsteemi kõige sobivamaks, sest see võimaldab jälgida täpselt postituste ajalist järgnevust; viimase põhjal on aga võimalik teha järeldusi kasutajate omavahelise innustamise või ka näiteks postituste päevakajalisuse kohta.

Teavitasin töö valmimise lähenedes KalambuuRi administraatoreid, et uurin nende gruppi ning palusin neilt 6.–8. märtsi 2018 postituste vaatamise statistikat. Administraatorid keeldusid statistikat saatmast, põhjendades, et nii läheksid nad väidetavalt vastuollu isikuandmete kaitse seadusega, ent kiitsid samas KalambuuRi uurimise heaks. Mõni päev pärast meie kirj vahetust vahetasid administraatorid 18. aprillil 2019. a grupi kirjeldusteksti ära. Kuna olin töö lisadesse juba eelmise teksti kopeerinud, kopeerisin ka uue ning märkisin paksus kirjas ära muudetud kohad (vt lisa 1). Võrreldes eelneva tekstiga seadsid nad keelu alla poliitiliselt laetud ning solvava tooniga kalambuudid. Ühtlasi karmistati postituste pildilisust: uues tekstis lubavad administraatorid ilma tekstiosiseta pildilised postitused kustutada, samuti pole grupis enam teretulnud taustapildile kujundatud sõnalised kalambuudid. Grupist eemaldamist puudutav lõik on muudetud lühemaks ning administraatorid annavad seal teada, et neil on „õigus postituste, kommentaaride ja liikmete gruppi sobivuse üle otsustada ja neid otsuseid mitte põhjendada“ (KalambuuR).

1. Teoreetiline raam

Sõna *kalambuur* on eesti keelde laenatud prantsuse keelest, kus *calembour* tähistab 'sõnamängu'. Kuigi kalambuure on arvukamalt avaldatud 20. sajandist alates, ulatub sõnadega mängimise kunst kirjakultuuris sajandite taha. Sõnamänge võib leida heebreakeelsest piiblist (Whedbee 1998), Shakespeare'i näidenditest ning 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi autorite, nt Lewis Carrolli, Charles Dickensi ja James Joyce'i teostest (Your Dictionary). Eesti pärimusestki on varasemast ajast teada sõnamängulisi nähtusi nagu tähemängud ja värssmõistatused (Nt *Küsimus: T on suve ilu surmaja, n sind käsib ikka naerata, tua nurgas tõrres seisab k, mis on v, võid ise arvata. Vastus: Kali, nali, tali, vali.* (E Post nr. 33 (1881) 132 (10) (Jututuba) ja nr. 25 (1881) 99 G.E.L.) (Voolaid 2015a). Samuti on kalambuurile olemuslikult lähedal u 5000 arhiivitekstiga esindatud liitsõnamängud (nt *Missugune pea ei mõtle? – Kapsapea, naelapea vms*), millest varaseimad üleskirjutused Eestis pärinevad 19. sajandi keskpaiga trükistest, ent mille elujõulisust täheldati veel 1990. aastate koolipärimuses (Voolaid 2004: 27, 32–33).

Kalambuure on Eesti folkloristikas seni vähe käsitletud. Arvo Krikmann (1997: 68) ei pea kalambuuri iseseisvaks rahvaluule lühižanriks, küll aga liigitab ta mõistatuste perifeeriasse eelmainitud liitsõnamängud ning tähemängud (*ibid.*: 19). Sõnamängu ehk kalambuuri mainib kirjandusteaduse kontekstis Aarne Merilai (Merilai jt 2007: 50), kes käsitleb seda poetilise lausekujundina. Veel kerkib kalambuur esile seoses keelevääratustega. Seades eeskujuks Salvatore Attardo (1994: 141), kes näeb nii kalambuurides kui ka keelevigades ainet psühholingvistika ja häälikuloo uurimiseks, ning uurib tänapäevalgi sõnamängu universaalseid omadusi erinevates keeltes ja keeleregistrites (Attardo 2018), analüüsib Piret Voolaid (2015b) lingvistilise huumori teooriast lähtudes lapsesuu-ütlusi kui tahtmatuid sõnamänge. Mina lähtun oma töös kalambuuride käsitlemisel Simon Bronneri (2016) rahvaluulemääratlusest. Bronner loeb rahvaluuleks „tegevuses rakendatud ja tegevusest ammutatud traditsioonilisi teadmisi“ (Bronner 2016: 15) ehk tema jaoks on eripärasel viisil sooritatud tegevus (*praxis*) kogu uurimisainese tuum (*ibid.*: 19). Minagi vaatlen kalambuuride postitamist kui iselaadset

tegevust, mida KalambuuRi liikmed harrastavad üksteise eeskujul ning üksteisele vaatamiseks/lugemiseks.

Internetikeskkonnas leviva nähtusena on kalambuur käsitletav tänapäeval levinud iseseisva lühivormi *internetimeemina*. Mõistega *internetimeem* tähistab Limor Shifman (2013: 7) „hulk digitaalseid ühikuid, millel on ühine sisu, vorm ja/või seisukoht; mis on loodud teineteisest teadlik olles; ja on jagatud, imiteeritud ja/või muudetud paljude kasutajate poolt internetis“, mille loomiseks kasutatakse paroodiat, kollaaži ja intertekstuaalsust (*ibid.*: 2). Niisiis saab KalambuuRis levitatavat ainet samuti pidada meemilaadseks, sest postituste eesmärk on olla humoorikas ning nagu näitan alapeatükis 2.3. kasutatakse kalambuurides sageli viiteid varasematele kultuuritekstidele ja/või parodeeritakse neid.

Võttes arvesse, et kalambuuritsemine kui varasemaltki levinud harrastus saab KalambuuRi grupi postitustes uue digitaalse elu, leiab viimasest kümnendist teisigi uurimusi, milles keskendutakse mõne traditsioonilise rahvaluulenähtuse taaskasutusele kas internetis või muul ebatraditsioonilisel moel. Näiteks on Anneli Baran vaadelnud fraseologismide rolli eesti koolinoorte (Baran 2010) ja veebimeedia keeles (Baran 2011) ning visualiseeritud fraseologismide kasutamist reklaamides (Baran 2013, 2014), ent ka visuaalset internetihuumorit üldiselt (Baran 2012). Risto Järv on kirjeldanud muinasjutumotiivide rakendamist reklaamitööstuses (Järv 2016) ja levimist Delfi.ee anekdootides (Järv 2008). Eda Kalmre (2010) on osutanud 20. sajandi tüdrukute salmikukultuuri jätkumisele 2000. aastatel Rate.ee keskkonnas peetud päevikutes. Piret Voolaid (2013) on näidanud, kuidas sõnamängu kasutavad vanasõnad ja ütlused leiavad kasutust Tartu tänavakunstis ning kuidas traditsioonilised keerdküsimused saavad Meeldib.ee keskkonnas internetimeemidena uue illustreeritud elu (Voolaid 2018). Minagi peatun oma töös varasema ainese taaskasutusel KalambuuRi grupi postitustes, kus sagedasim taaskasutusviis on paroodia.

1.1. Kalambuuri koht verbaalse huumori üldteoorias

Eesti keele seletav sõnaraamat pakub mõiste *kalambuur* tähenduseks 'sõnamäng, sõnamängul põhinev nali' (EKSS 2009) ehk huumor kuulub olemuslikult kalambuuritsemise juurde. Vaatlemaks kalambuuride moodustamist ja toimimist, toetun oma töös kalambuuri huumorikesksuse tõttu Salvatore Attardo ja Victor Raskini (1991; viidatud Attardo 1994 järgi) verbaalse huumori üldteooriale (GTVH – *General theory of verbal humor*). Attardo ja Raskin (Attardo 1994: 223) eristavad kuut teadmusressurssi, milleks on keel (LA), narratiivne strateegia (NS), sihtmärk (TA), situatsioon (SI), loogiline mehhanism (LM) ning skriptide opositsioon (SO). Ressursside järjestamisel eri tasanditele lähtusid autorid iga keeleressursi mõjust uuritavate naljade variantsusele ning leidsid, et vähim tajutakse erinevana keeletasandil varieeruvaid (s.o erineva sõnastusega) nalju, samas kui skriptide opositsiooni (s.o nalja puändile eelneva ja/või järgneva osa) muutmine muudab ka naljad omavahel tajutavamalt erinevaks (Attardo 1994: 228).

Kuigi Attardo ja Raskin (1991) löid oma teooria kirjeldamiseks puändiga anekdoodilaadseid nalju, on seda edukalt rakendatud ka eesti sõnamängulise huumori uurimisel. Eesti materjali kontekstis on Piret Voolaid kasutanud lingvistilisi huumoriteooriaid analüüsivaks keelevääratusel põhinevat huumorit nagu lapsesuu-nalju (Voolaid 2015b) ning spordikommentaatorite spontaanseid ütlushi (Voolaid ja Voolaid 2019). Materjali eripärast lähtudes keskendub ta ennekõike keeletasandile kui „ülejäanud tasanditest mõjustatud baastasandile“ (Voolaid 2015b: 845). Ehkki lapsed ei tee nalja teadlikult ning naljaks muudab lapsesuu-ütlushi alles täiskasvanu (kasvataja, õpetaja, lapsevanema) vaatepunkt (Voolaid 2015b: 855), ning spordikommentaatorite killud sünnivad samuti tahtmatult otseülekannete kiiruse ning spordivõistluse ootamatute keerdkäikude koosmõjul (Voolaid ja Voolaid 2019: 44), võimaldab GTVH jälgida sellistes tekstides huumorit esile kutsuvaid keelelisi, vormilisi ning sisulisi võtteid.

Kalambuuride vaatlusel on kõige olulisem GTVH esimesel astmel keeletasandil (LA) toimuv, sest erinevalt näiteks anekdoodist, milles mängivad rolli kõik kuus teadmusressurssi, on kalambuuri loomise ajendiks just keelemäng, mäng toimub struktuursel tasandil. Keeletasandi moodustavad naljarääkija valikud häälduses,

sõnamoodustuses, sõnastuses, lausestuses, keelesemantikas ja -pragmaatikas ning keeletasandil määratletakse nalja ülejäänud toimimiselemendid (Attardo 1994: 223; Attardo 2008: 108). Attardo ja Raskini ühisteost refereeriv Arvo Krikmann (2004: 54–55) on leidnud, et keeletasandile paigutasid autorid kõik selle, mis jäi kandmata järgmistele tasanditele ning et GTVH lugeja peaks nende meelest juba ette kõigi tasanditega tuttav olema.

Pilt 1. *Jutt või asi...*

Kohandades GTVH-d Kalambuuri grupi materjalile, on viimane esitatud kirjamärkidenäide, ent postitaja on oma mõttes teinud siiski hääldusvaliku, kuidas tema kalambuur lugedes kõlada võiks. Näiteks kalambuuris *Jutt või asi...* (1) seisnebki kogu nali hääldusvalikus: *jutt* vs *jut't*. Määrava tähtsusega on aga postitaja valikud sõnamoodustusel (2) ja sõnastusel (2), vähem ka lausestusel (3, 4).

1) ***Jutt või asi...*** – TP (M), 14. märts, 17.14. (pilt 1)

2) ***"Õhtul linnas?" ehk "Kas õhtul õlut joome?" (släng)*** – GZ (M) 15. märts, 15.32.

3) ***pesu pesemine on väga rassistlik tegevus valged eraldatakse värvilistest*** – KL (M), 26. märts, 22.10.

4) ***Kas sa poest meene, pelmeene tõid?*** – HT (M), 11. märts, 14.26.

Näites 2 ei hakkaks kalambuur tööle, kui see ei sisaldaks sõna(kuju) *linnas* (seesütlev käänne sõnast *linn*). Autor saanuks moodustada küsimuse ka nt kujul „Õhtul linna?“ (valik sõnamoodustuses), „Õhtul linna peale?“ (valik sõnamoodustuses ja sõnastuses) või hoopis „Õhtul välja?“ (valik sõnastuses), ent neil juhtudel poleks tekkinud homonüümset seost, naljaks vajalikku mitmemõttelisust, sõnaga *linnas* ('idandatud teravili', kasutusel nt õllevalmistamisel). Lausestus ei mängi kõigis kalambuurides rolli. Näites 3 ei muutuks kalambuuri mängulisus ega mõte, kui sõnade järjekorda muuta; näites 4 peitub aga kogu

nali Alma piima reklaamlausest tuttavas sõnajärjes „Kas sa (poest) X-i, Y-i X-i tõid/võtsid?“¹, mis põhineb omakorda James Bondi filmidest tuntuks saanud „*Bond, James Bond*“ lausestusel.

Kuigi kalambuurides kasutatakse pindmise mängulisuse saavutamiseks erinevaid keeletehnilisi võtteid, peitub iga kalambuuri sisemuses tähendusnihe. Siin tuleb peale keeletasandi mängu GTVH kuues ja viimane tasand – skriptide opositsioon (SO). SO-tasand pärineb Victor Raskini (1985; viidatud Attardo 1994: 226 kaudu) varasemast skriptipõhisest naljateooriast (SSTH – *Semantic Script Theory of Humor*). Skripti mõiste on eesti keeles avanud kompaktselt Liisi Laineste (2005), kes tähistab sellega „täendusvälja, mille kutsub esile mingi sõna, situatsioon vms“ (*ibid*: 12). Huumor sünnib aga „kahe vastandliku skripti vallandatud tähendusväljade kokkupõrkes“ (*ibid*.).

SO-tasandil toimuv on hõlpsalt jälgitav kõigis eeltoodud näidetes. Näites 1 tuuakse tähendusväljade opositsioon esile homograafi kaudu. Lugeja/vaataja leiab algul eest tuttava „... *või asi!*“ tüüpi fraseologismi, ent nähes lisatud pilti mustast kriipsust, mõistab ta sõna *jutt* tähenduses 'joon, triip'. Näites 2 on sarnane olukord: lakoonilise netikeelega harjunud lugeja mõistab küsimust „Õhtul linnas?“ kui ühe sõbra ettepanekut teisele õhtul kokku saada, autori lisatud seletus „Kas õlut joome?“ viib aga keeleteadliku lugeja mõistmiseni, et *linnas* võib homonüümia viidata ka õlle(tooraine)le. Näide 3 töötab puhtalt keelesenantikal ehk sõnade *valge* ja *värviline* esmastel ('värvinimed') ja ülekantud ('nahavärv') tähendustel, kusjuures skriptiopositsioonile viitav sõna *rassistlik* paikneb eespool värvinimesid ning valmistab lugeja ette võimalikuks kahemõttelisuseks. Näide 4 on küll homonüümiaga mängiv paroodia, ent tähendusnihkeid on siin isegi kaks: esiteks on sõna *meene* tähenduses 'mälestusese'; siis saabub absurdikoomiline tõdemus, et *-meen(e)* võib käituda liitsõna osisena, kui lugeda *pel+meen* liitsõnaks; kolmandaks peaks lause tervikuna meenutama eesti kommertsmaailmaga tuttavale lugejale kindlat reklaamlauset. Nähtub, et SO-tasandi toimimine on kalambuurides alati tugevalt seotud keeletasandi valikutega.

¹ Originaalis: „*Kas sa piima, Alma piima võtsid?*“ (Alma.ee)

GVTH keele- ja skriptiopsioonitasandite vahele jäävad narratiivse strateegia (NS), sihtmärgi (TA), situatsiooni (SI) ja loogilise mehhanismi (LM) tasandid (Attardo 1994: 224–225), mille mõju kalambuurile on olemas, ent jääb LA- ja SO-tasandite mõjule oluliselt alla. NS-tasandile jäävad naljataja valikud nalja (all)žanri määramisel (anekdoodi-tüüpi nalja korral nt dialoog või keerdküsimus). (Attardo 1994: 224) Kalambuurist kõneledes olen neid nimetanud *lausetasandi moodustusvõtete*ks (vt ptk 2.1.2) ehk kalambuur võib olla esitatud väitlause (1, 3) (s.h väitlauselise fraseologismi- või vanasõnamodifikatsioonina), küsimusena (2, 4) dialoogina (s.h keerdküsimusena) (5) jne.

5) - *Kus Su kombed on? - Nagis* – GZ (M), 26. märts, 8.23.

TA-tasandil on naljataja valinud sihtmärgi, kas ja kelle üle ta nalja teeb, olgu see siis mõni tuntud inimene, teos, sündmus või miski muu (Attardo 1994: 224). Näide 1 pilab fraseologismi *jutt või asi*, näide 2 aga lakoonilist slängikeelt. Näites 3 on sihtmärgiks rassism / rassistlike vaadetega inimesed, näites 4 meeldejäeva reklaamlause kaudu Valio Alma turundusosakond. 5. näites seatakse pilkeobjektiks ebaviisakalt käituvad inimesed.

Situatsioonitasandi moodustavad nalja sisulised tugielemendid lisaks sihtmärgile: ennekõike tegevus, aga ka teised osalised ja esemed (Attardo 1994: 225). Näites 2 moodustavad SI-tasandi õllejoomine, linn ja kaudselt ka linna kutsuv sõber, näites 3 pesupesemine kui tegevus ning eri värvi riided, näites 4 poeskäimine, pood ise ja pelmeenid, näites 5 kombinesoon ja nagi. Näites 1 puudub aga igasugune SI-tasand. Arvestades, et kalambuur võib koosneda vaid ühest sõnast, nagu näites 6, pole SI-tasand kalambuuri toimimiseks tingimata vajalik.

6) *Vihasööjabakter!* – KR (N), 9. märts, 16.00.

LM-tasand on tugevalt seotud sellele järgneva SO-tasandiga: LM-tasandil valib naljarääkija viisi, kuidas ta ühe nalja kaks skripti omavahel ühendab (Attardo 1994: 225). Siin peetakse silmas ennekõike anekdoodile omaseid mehhanisme nagu väärloogika ja vääranalooogia, aga ka kalambuuri jaoks vajalikke homonüümia- ja polüseemiamänge (*ibid.*). Eeltoodud näidetest kasutab näide 3 vääranalooegiat: valge ja värvilise pesu eraldi pesemine on „analoogne“ valge ja mittevalge nahavärviga inimeste erineva kohtlemisega.

Näites 5 ühendab skripte väärloogika, sest kombinesoonide naggisse riputamine on loogiline tegevus, ent algne küsimus esitatakse inimese kombekuse kohta. Näidetes 1, 2, 4 ja 6 vahetatakse skripte aga pelga keelemänguga.

Lõpeks on kalambuuris olulisim ikkagi keelevelikute tasand, sest just keelemäng teeb mingist naljatekstist kalambuuri. Oma töös analüüsin KalambuuRi grupi postituste keeletasandit peatükis 2.1.1. „Kalambuuride sõnatasandi moodustusvõtted“. Samuti on kõigis kalambuurides olemas skriptiopositsioon, narratiivne strateegia ja sihtmärk. Skriptiopositsiooni tasandit kirjeldan läbivalt terves 2. peatükis, narratiivse strateegia tasandil peatun aga peatükis 2.1.2. „Kalambuuride lausetasandi moodustusvõtted“. Sihtmärgi tasandist tuleb juttu peatükkides 2.3. „Modifitseerivad kalambuurid“, sest sageli on just parodeerivad kalambuurid suunatud parodeeritava algteksti pihta, ning peatükis 4.1. „Uudisfolkloorsed kalambuurid“, sest päevakajaline kalambuur osutab tavaliselt kindlale isikule või sündmusele. Situatsiooni ja loogilise mehhanismi tasanditel ma selles töös ei peatu.

1.2. KalambuuR kui veebikogukond

Magistritöö teises analüüsipeatükis vaatlen KalambuuRi gruppi kui virtuaalset väikerühma Facebooki keskkonnas. Veebikogukonnad on Eesti folkloristikas varemgi käsitlust leidnud. Maili Pilt (2014) ja Reeli Reinaus (2008) on vaadelnud Perekooli internetifoorumit kui sarnase huviga inimeste kohtumispaika ning süüvinud Perekooli kasutajate eneseesitlusviisidesse. Reet Hiimäe (2014) on aga uurinud rolliloomet eestikeelsetes esoteerikafoorumites (nt Para-Web, Valguseabi (varasema nimega Ingliabi), Vaimumaailm jt). Mare Kalda (2014) on mängu-uurimise vaatepunktist kirjutanud geopeitusest (ingl *geocaching*), mille mängijaid ühendab liikmelisus veebilehel Geopeitus.ee. Nii Hiimäe (2014) kui ka Kalda (2014) on uuritud keskkondades täheldanud liikmete aktiivsuse erinevat määra. Esoteerikafoorumite kohta tõdeb Hiimäe, et „hierarhia tipus on eelkõige need, kes ise otsustavad, et tahavad seal

olla“ (Hiemäe 2014: 121) ning eristab liikmete rollikäitumises viit põhirolli; geopeituse kodulehest rääkides osutab Kalda, et kuigi konto on endale loonud paljud, siis „aktiivsemaid osalejaid on ligi 300“ (Kalda 2014: 224). Magistritöö kolmandas peatükis analüüsin samuti KalambuuRi pärimusrühma liikmete erinevat aktiivsuse määra ja rollikäitumist nende veebikogukonna kontekstis.

Kui Dan Ben-Amos seadis oma 1971. a ilmunud artiklis folkloori määratlemise tingimuseks kunstipärase suhtluse väikerühmas (Ben-Amos 2009a [1971]), polnud tal võimalik ette näha järgnevate kümnendite tohutut hüpet infotehnoloogia arengus ning sellega kaasnevaid uusi suhtlusvõimalusi. 21. sajandi algupoolel on inimeste vaheline suhtlus kolinud digimaailma ning pärimusrühm võib kujuneda ka isikutest, kes füüsilises ruumis kunagi ei kohtu. Kui laenata mõistet John Miles Foley'lt (2012: 41), suhtlevad inimesed tänapäeval *eAgoraal*.

Foley kasutab *agoraa* mõistet märkimaks 'sõnalist turuplatsi' ehk mistahes kohtumispaika, kus inimesed oma kogukonnas vaikimisi eelistatud tehnoloogia abil mõtteid vahetavad (Foley 2012: 40). Ta eristab suulist (*oAgoraa*), kirjalikku (*tAgoraa*) ja elektroonilist suhtlust (*eAgoraa*), kusjuures suulisel ja elektroonilisel suhtlusel on omavahel rohkem ühist, kui kirjalikul suhtlusel kummagagi neist. Nagu suuline suhtlus, on ka elektrooniline suhtlus avalik ja teadaolevate autoriteta (erinevalt autoriõiguslikust kirjalikust tekstist), varieeruv (erinevalt sõna-sõnalt kinnistunud kirjutisest), argise keelekasutusega (erinevalt kirjaliku teksti lihvitud sõnastusest), olemuselt korduv (erinevalt korratavast kirjalikust tekstist) ning „ellu jääb“ vaid parim elektrooniline tekst, mitte kanoonilisem. (*ibid.*: 41) KalambuuRi grupp on samuti *eAgoraa*, sest tegemist on avaliku grupiga, kus postitusi võib kommentaaride näol täiendada iga liige; grupis võivad samad naljad korduda kergelt varieeruvast sõnastusest, millest enim tähelepanu saavad vaid parimad ehk naljakamad; grupisisene keelekasutus on argine ning sageli ortograafiareegleid eirav.

Suhtluslaadilt on KalambuuRis aset leidev kommunikatsioon asünkroonne. See tähendab, et kasutajad ei pruugi olla samal ajal arvuti taga või täpsemalt KalambuuRi grupis sama postitust lugemas. Ühtlasi on neil piiramatult aega oma postitatavat teksti sõnastada või lihvida. Silmast silma suhtlus on aga olemuselt sünkroonne ehk suhtlejad vastavad

kuuldule vahetult ja lihvimisvõimaluseta. Milliseks kujuneb KalambuuRi liikmete vaheline asünkroonne suhtlus postituste alla jäetud kommentaaride näol, kirjeldan peatükis 3.1.2. „Postituste kommenteerimine ja jagamine“.

1.3. Interneti- ja uudisfolkloor

KalambuuRi grupis postitatud sõnamängud reageerivad kogu ümbritsevale maailmale, sealhulgas päevakajalistele sündmustele. Seega on võimalik kalambuure käsitleda lisaks keelemängu vaatepunktile ka nende sotsiaalsest kontekstist lähtudes. Russell Frank (2011: 9) mõistab *uudisfolkloori* ja *internetifolkloori* lähedaste, ent mitte kattuvate mõistetena. Internetifolkloor on Franki järgi reaalmaailmaga paralleelses internetimaailmas ringlev ning seega interneti võimalustest ja piirangutest olenev „mänguline mitteametlik suhtlus, mis parodeerib, pilab ning kritiseerib ametlikke meediakanaleid“ (2011: 9). Internetifolkloori mõiste ei kattu sealjuures uudisfolkloori mõistega, sest päevakajalistel teemadel ringleb ka vahetus suhtluses folkloori ning internetifolkloor ei reageeri alati päevasündmustele (*ibid.*).

Kalambuuridest on uudisfolkloori kontekstis eriti kohane rääkida, sest nagu Giseline Kuipers (2002: 453) peamiselt World Trade Center'i kaksiktornide langemisele, aga ka näiteks printsess Diana surmale ja Bill Clintoni seksiskandaalile järgnenud naljatsüklite põhjal osutab, tekivad mingi skandaalse uudise järel esimesena just sõnamängulised naljad. Aja möödudes nihkub uudisenaljade fookus sõnamängult juhtunu sisulistele asjaoludele (Kuipers 2002: 453). KalambuuRi grupiski on näha, kuidas juba uudisega samal või uudisele järgneval päeval postitatakse temakohaseid kalambuure.

Minu uuritavasse vahemikku (2018. a märtsikuusse) ühtki skandaali mõõtmeteni ulatuvat uudist ei jäänud, küll aga täheldasin algselt kolm kuud väldanud välitöö käigus 2018. a maikuu kalambuuride seas paaripäevast postitamiskiivsuse plahvatust seoses nn Igor Mangi seksiskandaaliga. „Pealtnägija“ saates (Kärmas ja Gavronski 2018) oli 9. mai õhtul eetris uudislugu astroloog Igor Mangist, keda süüdistati pikaajalises naissoost klientide

seksuaalses ahistamises raviprotseduuride sildi all. Esimene skandaali puudutav nali postitati gruppi juba samal päeval kell 19.38, sellele järgnes järgmistel päevadel veel 29 postitust, millest viimane tehti 15. mail. Kahjuks jääb skandaalist innustatud uudisfolkloori uurimine selle töö piirest välja, ent väärib kindlasti eraldi käsitlust edaspidi.

Kokku postitati 2018. a märtsis 420 erinevat kalambuuri, millest 75 olid päevakajalised; täpsemalt olid 42 neist seotud uudistega ning 33 neist kalendri ja tähtpäevadega. Loen viimased samuti päevakajalisteks, sest need ilmnevad kindlate kuupäevade ümbruses ning võivad samuti põhineda tähtpäeva meediakajastusel. Töös käsitlen päevakajalist materjali 4. peatükis.

1.4. Facebook: keskkond ja selle võimalused

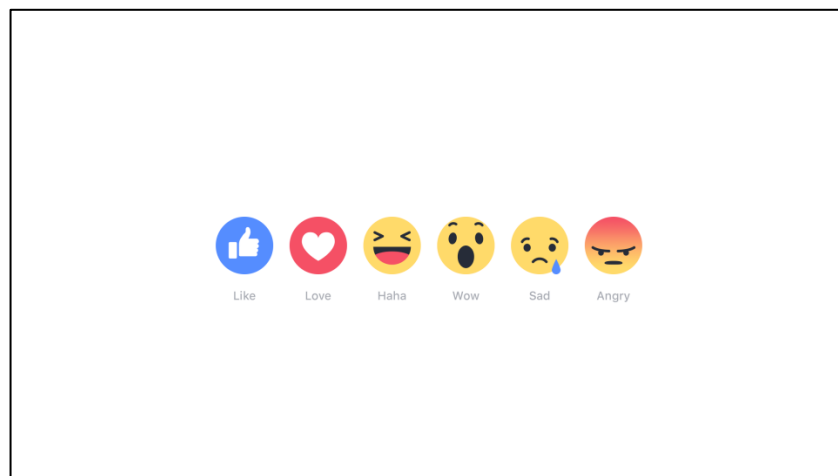
KalambuuR on avalik grupp Facebooki sotsiaalmeediakeskkonnas. Grupis toimuvat mõjutab ühest küljest grupi kirjeldustekstis esitatud reeglistik (vt lisa 1), teisest küljest aga Facebook kui keskkond. Mõistmaks paremini KalambuuRi grupi postituste sisu ja vormi, teen ülevaate Facebooki võimalustest ja piirangutest tavakasutajale.

Facebooki lõi 2004. aastal Mark Zuckerberg, kes õppis toona Harvardi ülikoolis informaatikat. Algselt oligi lehekülje eesmärk koondada Harvardi ning teiste suurte USA ülikoolide tudengeid ühte suhtlusvõrgustikku, ent kahe aastaga kasvas lehekülje kasutajate hulk sedavõrd suureks, et 2006. aastast võib kasutajaks registreeruda iga vähemalt 13aastane isik üle maailma. 2012. aasta oktoobris ületas Facebooki kasutajate arv ühe miljardi. (Wikipedia) Eesti Facebooki kasutajate hulk oli 2018. aastal u 720 000 inimest (Milos OÜ). KalambuuRi grupi ca 17 800 liiget moodustavad seega 1/40 kõigist Eesti Facebooki kasutajatest.

Facebooki keskne funktsioon on *postitus*. Oxford English Dictionary annab mõistele *post* (ingl 'postitus') seletuseks „kirjatükk, kujutis või muu võrgus postitatud sisu; tavaliselt

blogis, sotsiaalmeedia leheküljel või viimase rakenduses“ (Oxford Dictionaries). Postitusega on võimalik *suhestuda* (ingl *engage*) ehk postitusele reageerida, postitust kommenteerida või jagada.

Levinum reaktsioon postitustele on *meeldimine* ehk *laik*, mis on Facebookis kasutusel olnud alates 2009. a veebruarist. Kommentaaridele laienes see 2010. a juunist. (Wikipedia). 2016. a veebruari uuendusega sai aga üleilmselt kättesaadavaks uus reaktsioonivalik, mis sisaldab lisaks meeldimisele veel viit võimalust: „Armastan“, „Hahaa!“, „Ohhoo!“, „Kurb“, „Vihane“ (vt pilt 2) (Facebook Newsroom 2016). Kõiki kuut reaktsiooni saab alates 2017. a maikuust kasutada ka kommentaarides (Wikipedia). Kui vahetult pärast väljatulekut moodustasid uued reaktsioonid tagasihoidliku 2,4 % kõigist Facebooki suhestumistest, siis 2018. a aprilliks moodustas nende kasutus juba 12,8 % kõigist suhestumistest (Shah 2018).

Pilt 2. Facebooki reaktsioonid alates 2016. a veebruarist. (Facebook Newsroom)

Facebooki postitus ise võib sisaldada teksti, pilte, videoklippe, GIF-e, veebilinke, küsitlusi, varasemaid postitusi või segu neist komponentidest. Tekstist koosnev postitus on klassikaliselt vormistatud mustade kirjamärkidena valgel taustal, ent alates 2016. a detsembrist on kasutajal võimalik kujundada oma postitatav tekst värvilisele taustapildile (vt pilt 3), nii et lõpptulemus meenutab pigem pilti (Lopez 2016).

Pilt 3. Näide taustapildile kujundatud sõnalisest postitusest. (KalambuuR)

Postitused jõuavad tavaliselt piiratud vaatajaskonnani, nt ühe kasutaja Facebooki sõpradeni või ühe Facebooki lehe jälgijaskonnani; siinses uurimuses ühe kindla grupiga liitunud kasutajateni. Facebook on 2006. aastast võimaldanud kasutajatel luua üleilmse kasutajaskonnaga grupe, millel võib olla kolm avalikkuse astet:

- „Avalik“: grupp, sellega liitunud kasutajad ja nende kommentaarid on nähtavad kõigile Facebooki kasutajatele, kuid grupi postitustega suhestuda saavad ainult liitunud kasutajad.
- „Suletud“: grupp ja sellega liitunud kasutajad on nähtavad kõigile Facebooki kasutajatele, kuid postitusi ja kommentaare näevad ainult liitunud kasutajad.
- „Salajane“: grupp ja kõik sellega seonduv on avalikkusele nähtamatu; gruppi saab näha ning sellega saab liituda vaid liitunud kasutaja kutsega. (Wikipedia)

KalambuuR on kohandatud avalik grupp, mille sisu võib näha iga Facebooki kasutaja. Mitteliitunud kasutaja võib grupis postitustele reageerida ja neid jagada, samuti võib ta reageerida teiste kasutajate kommentaaridele. Mitteliitunu ei saa ise postitada ega kommenteerida. Seega võib KalambuuRi iga postitus saada meeldimiste näol suure tähelepanu potentsiaalselt kõigilt eesti keelt valdavatel Facebooki kasutajatelt, ent postituste kommentaariume uurides saab aimu liitunud kasutajate käitumisest grupis.

2. Kalambuuri moodustusvõtted

KalambuuRi grupi postitused jagunevad üldjoontes kaheks: sõnalisteks ja pildilisteks kalambuuriideks. Sõnalised kalambuurid on esitatud ainult kirjamärkide kujul. Märtsis 2018. aastal tehtud 420 postitusest oli sõnalisi 333 ehk neli viiendikku. Pildilised kalambuurid koosnevad aga kahest osisest: pildist ja tekstist. Sealjuures pole kumbki osis eraldi vaadelduna sõnamänguline; kalambuur sünnib alles nende koosmõjul. Sarnast teksti ja pildi sünkretismi on täheldanud ka Piret Voolaid (2013), kes oma artiklis Tartu paröömilisest grafitist refereerib kunstiteadlane Mari Laaniste (2005) väidet, et „verbaalsel keelel ja piltkujunditel pole praktilises kommunikatiivses rakenduses tihti selget ega üheselt määratletavat vahet, vaid need vallutavad teineteise territooriume ning on optimaalses funktsioneerimises sageli vastastikku sõltuvad“ (*ibid.*: 617). Ka KalambuuRi grupis 2018. aasta märtsis tehtud 87 piltpostituse tekst ja pilt sõltuvad teineteisest: kuigi pildilise kalambuuri tekstiosises kasutatakse lingvistilisi moodustusvõtteid samamoodi nagu sõnalises kalambuuris, ei hakka need võtted ilma pilti lisamata tööle. Seetõttu analüüsin sõnaliste ja pildiliste kalambuuri moodustusviise eraldi. Eristan lingvistiliste võtete seas sõnatasandi ning lausetasandi moodustusvõtteid. Alustuseks analüüsin sõnalisi kalambuure, võttes esmalt aluseks nende sõnatasandi moodustusvõtteid (nt paronüümia, polüseemia), seejärel aga nende lausetasandi moodustusvõtteid (nt küsimus, sõnastikukirje). Teiseks kirjeldan eraldi alapeatükis pildiliste kalambuuri moodustusvõtteid. Lõpuks vaatlen omaette moodustusvõtte-tasandina varasema pärimuse ning (pop)kultuuri tekstide modifitseerimist ehk parodeerimist kalambuuriloomes.

2.1. Sõnalised kalambuudid

Analüüsimaks kalambuudi moodustusvõtteid, lähtun GTVH teadmusressurssidest. Kalambuur kui puht-keeleline nali kasutab neist ressurssidest olulisel määral keeletasandit (LA) – seal toimuvad nalja tekkeks vajalikud fonoloogilised, leksikaalsed, süntaktilised valikud (Attardo 2008: 108). KalambuuRi postitajate keeletasandi valikuid analüüsin peatükis 2.1.1., kus vaatlen verbaalse kalambuudi sõnatasandi moodustusvõtteid. Peatükis 2.1.2. keskendun lausetasandi moodustusvõtetest rääkides aga postitajate valikutele narratiivse strateegia (NS) tasandil – kas kalambuudid vormistatakse väitlausena, küsimuse vormis või mõnel muul kujul.

Sõnalised ehk *verbaalsed kalambuudid* on esitatud tekstina. Facebookist kui sotsiaalmeediast johtuvalt võivad need sisaldada emotikone või olla vormistatud taustapildile, ent jäävad ennekõike kirjamärkide jadaks. Loen nii emotikone sisaldavad kui ka taustapildiga postitused sõnalisteks, sest kummalgi juhul lisab visuaalne lisand mingi väikese tähendusvarjundi, muutmata teksti mõtet täielikult. Emotikonid lisavad tekstile mingi emotsiooni (nt naer). Taust võib aga postituse teksti mõne graafilise sümboli abil täiendada (nt lehvitavad käed tähtpävasoovi matkiva kalambuudi taustapildil).

2.1.1. Sõnatasandi moodustusvõtted

Märtsis 2018. aastal tehti Facebooki grupis KalambuuR 333 sõnalist postitust. Analüüsides neid lingvistiliste võtete järgi (vt allpool tabel 1), selgus, et enim kasutati kalambuudide loomisel paronüümiat ehk sarnaseid sõnu (114 juhtu²) ja polüseemiati ehk mitmetähenduslikkust (104 juhtu). Osa kalambuude põhines homofoonial ehk samakõlal

² Loendan võtete esinemisjuhte, mitte postitusi, sest ühes postituses võidi kasutada mitut moodustusvõtet.

(54 juhtu) ning homonüümial ehk samakujulistel sõnadel (35 juhtu). Kõige vähem esines homograafial ehk ühise kirjapildiga sõnadel põhinevaid kalambuure (14 juhtu).

Sõnatasandi moodustusvõte	Esinemisjuhte
Paronüümia ehk sarnassõnad	114
Polüseemia ehk mitmetähenduslikkus	104
Homofoonia ehk samakõla	54
Homonüümia ehk samakujulisus	35
Homograafia ehk ühise kirjapildiga sõnad	14

Tabel 1. Sõnatasandi moodustusvõtete kasutus KalambuuRi 2018. a märtsi sõnalistes postitustes.

Paronüümial ehk sarnassõnadel põhines üle neljandiku sõnalistest postitustest. Paronüümid võivad olla vaid ühehäälikulise erinevusega (7, 8) või siis erineda kahe või enama hääliku poolest (9). Samuti moodustatakse paronüüme häälikuid lisades (10) või eemaldades (11). Esineb ka juhte, kus kasutatakse korraga nii häälikute lisamist kui ka muutmist (12).

- 7) *Väga venemeelne inimene ehk rossist* – VV (M), 15. märts, 18.53. (paronüüm: *rassist*)
- 8) *Kaunistame pühademure*. – AJ (M), 31. märts, 11.23. (paronüüm: *pühademune*)
- 9) *Theresa May lasi endale brexitid suhu panna* – ME (M), 18. märts, 23.33. (paronüüm: *breketid*)
- 10) *Leetriapsud* – LB (M), 29. märts, 20.30. (paronüüm: *eetriapsud*)
- 11) *Modernse kunsti muuseum ehk uuseum* – IK (M), 27. märts, 15.32. (paronüüm: *muuseum*)
- 12) *Tramm nimega "Iiah"...* – AP (M), 6. märts, 22.08. (paronüüm: *iha*)

Teine sage võte, mida kasutatakse neljandikus kõigist sõnalistest postitustest, on polüseemia ehk mitmetähenduslikkus. Polüseemne kalambuur võib põhineda ühe sõna mitmel sõnaraamatutähendusel (13) või ühe sõna mitmel tähendusel, millest üks on sõnaraamatutähendus, ent teine „luuakse“ kalambuuri kirjutamise käigus (14). Samuti võib polüseemne sõnamäng tugineda terve väljendi mitmeti mõistetavusele (15).

- 13) *Ma olen kleptomaan. Vahetevahel ma võtan selle vastu midagi.* – RM (M), 23. märts, 13.22. (polüseemne: 'võtma ravimit' – 'varastama')
- 14) *"Kui rääkida minu noorpõlvest...", alustas vanaisa lugu. "Jälle hakkab oma uuest proteesist jahuma," mõtles samal ajal vanaema.* – AL (M), 2. märts, 9.11. (polüseemne: 'noorus' – 'põlveprotees')
- 15) *Koristusfirma slogan - "Meie teenus on üle prahi!"* – RR (M), 7. märts, 2.27. (polüseemne: 'teistest parem' – 'prahist võitu saav')

Kuuendikul juhtudest põhinevad sõnalised kalambuurid homofoonial ehk samakõlal. Kuigi eelnevate moodustusvõtetega võrreldes on homofooniat kasutatud poole harvem, on keelega mängimise viise võttesiseselt palju. Homofoonseid kalambuure moodustades mängitakse mõnehäälikulise erinevusega sõnade lähedase kõlaga (16), võõrnimede hääldusega (17) või sõnade kokku- ja lahkukirjutusega (18). Lugesin homofoonseteks ka juhud, kus mõnele sõnale lisatakse liitsõnaosiseid (19) või peitub häälikuliselt pikemas sõnas lühem homofoonne sõna (20).

- 16) *ülisuurte rindadega naine büstitas maailmarekordi* – LMK (N), 3 märts, 13.21. (homofoon: *püstitas*)
- 17) *Kes ostis uue Nissani, kas Kai?* – HT (M), 5. märts, 20.22. (homofoon: automudel *Nissan Qashqai*)
- 18) *Jah, see oli jurist ja viletsus.* – OK (M), 11. märts, 22.22. (homofoon: *ju rist (ja viletsus)*)
- 19) *Jüri Abiratas* – SR (M), 9. märts, 14.51. (homofoon: *(Jüri) Ratas*)
- 20) *Libressekannu kohvi* – RS (M), 3. märts, 21.21. (homofoon: *presskannu*)

Veel moodustatakse sõnalisi kalambuure homonüümia ehk samakujulisuse abil. Sageli mängitakse homonüümides nimede ja mittenimede kattumisega (21). Lugesin homonüümseteks juhud, kus mõni sõna omandab kindlas käändes või pöördes mõne teise sõnaga identse kuju (22, 23).

- 21) *Olin sõbra bemmis täiesti audis.* – MK (M), 8. märts, 7.48. (homonüümia: automark *Audi* – *audis* 'tegutsmisvõimetu')

- 22) *Eile oli **palmipuude** püha... Milles seisneb palmipuue ja miks ühel puudel on lausa püha, aga teisi ei tähistata üldse? *mõtlik*³ - IS (N), 26. märts, 10.16. (homonüümia: *palmipuud – palmipuue*)*
- 23) *Jooksin Lätis.* – AK (M), 9. märts, 21.58. (homonüümia: *jooksma – jooma*)

Kõige harvem sisaldavad sõnalised postitused homograafe ehk ühise kirjapildiga sõnu. Enamasti on tegemist sõnadega, mille kirjapilt on eesti keeles ning mõnes muus keeles sama, kuid hääldus ja tähendus erinev (24, 25). Homograafideks lugesin ka sõnad, mille kirjapilt on eesti keeles sama, ent välde (5) või palataliseeritus (26) erinev.

- 24) *Must see.* – OO (M), 1. märts, 11.54. (homograafia: *must see – must see* 'peab nägema' ingl k)
- 25) *Kas eesti keele õpetajal on eetiline paluda läti mudilasel leida lausest **alus**? #emakeelenädal* – TS (M), 13. märts. (homograafia: *lauseliige alus – alus* 'õlu' läti k)
- 26) *Nõuan riigilt **kuluhüvitist!** Riigi korrakaitseorganid ei suuda kõrgemal korrusel elava naabrimehe linnukestega seabimist lõpetada ja need linnukesed on kogu mu rõdu täis teinud!* – TP (M), 27. märts, 0.33. (homograafia: *kulu* 'väljaminek' – *kul'u* 'tuvi' argikeeles)

Selgub, et lingvistilisest võttest olenemata piisab sõnalises kalambuuris humoorikuse saavutamiseks üldjuhul vaid ühe hääliku, foneemi või grafeemi muutmisest, seega põhiline keelemäng toimub keeletasandil. Mitmesugust mänguruumi pakuvad võõrnimed ning muud võõrkeelsed sõnad, mille hääldus või kirjapilt eesti keele sõnadega kokku langeb. Eesti keele omadustest mängitakse õigekirja, fraseoloogilise ainese, käänete ja pöörete, völdete ja peenendusega.

³ Töö vormistamise hõlbustamiseks olen kõikvõimalike näidetes esinevate emotikonide teksti sisse kopeerimise asemel neid kirjeldanud kujul: **kirjeldus**. Nt :D oleks selle järgi **naer**.

2.1.2. Lausetasandi moodustusvõtted

Kui sõnatasandi võtted tähendavad mängu häälikutega, siis lausetasandi moodustusvõtted näitavad viisi, kuidas postitaja oma kalambuuri vormistab – GTVH teadmusressurssidest on siin esil narratiivse strateegia (NS) tasand. Eristan analüüsis esmaseid lausevõtteid (nt väitlause, sõnastikukirje, küsimus) ning lisavõtteid (nt kuhjamine, paradoks). Säärane eristus on vajalik, sest kõiki sõnalisi postitusi saab liigitada mingi esmase lausevõtte järgi, ent lisavõtteid kasutatakse vaid murdosas postitustest.

2018. aasta märtsis tehtud 333 sõnalises postituses oli esmastest võtetest (vt tabel 2) kõige sagedamini kasutatud väitlause vormi (178 juhtu). Üsna sagedased olid ka sõnastikukirje (57 juhtu) ja seletuseta mõiste (43 juhtu) – mõlemad võtted sisaldavad nn uudissõna, kuid sõnastikukirjes on sellele uudissõnale antud ka mingi seletus. Harvem on postitus vormistatud küsimuse (23 juhtu), hüüatuse (18 juhtu), moto (15 juhtu) või dialoogina (10 juhtu).

Esmane lausetasandi moodustusvõte	Esinemisjuhte
Väitlause	178
Sõnastikukirje	57
Seletuseta mõiste	43
Küsimus	23
Hüüatus	18
Moto	15
Dialoog	10

Tabel 2. Lausetasandi esmaste moodustusvõtete kasutus KalambuuRi 2018. a märtsi postitustes.

Nagu eespool mainitud, moodustavad veidi alla poole kõigist postitustest väitlauselised sõnamängud. Enamasti kirjeldavad need lühidalt kas lihtminevikus (27) või olevikus (28) kellegi tegevust. Esineb ka mitmelauselisi jutulaadseid olukorrakirjeldusi (29). Samuti võib väitlauseline kalambuur sisaldada mingit tingimust (30).

27) Paksuamet pani paksuvõlglased dieedile. – VV (M), 12. märts.

28) *On kirjas, et "hääleta", aga kuulen ju, et on häälega #eestilaul – TS (M), 3. märts, 21.52.*

29) *Käisime täna kolleegidega Telliskivis lõunat söömas.*

"Kas soovite naistepäeva puhul ka põske saada?"

Menüüs oli veisepõsk koos grillitud köögiviljadega.

Kolleeg pisut punastas, ning mainis, et ta ei söö tilli ega sibulat. – ES (N), 8. märts, 14.21.

30) *Kui varasemalt käis alkoholitarbimine üle igasuguse piiri, siis praegu peamiselt vaid üle Läti piiri. – KK (M), 25. märts, 13.13.*

Sõnastikukirjena ning seletamata mõistena vormistatud postitused sisaldavad mõlemad mingit sõnamängu käigus tekkinud nn uudissõna. Sõnastikukirje pakub sellele sõnale välja seletuse (31), seletamata mõiste koosneb vaid uudissõnast (32). Sõnastikukirje võib olla esitatud kujul „uudissõna – seletus“, nagu näites 31, ent esineb ka küsimus-vastus kujul esitatud sõnaseletusi (33).

31) *Mehetegu- poisslapse eostamine – TK (M), 10. märts, 19.23.*

32) *Paavstupüha – ZT (N), 29. märts, 19.54.*

33) *millist hügieenivahendit kasutavad härgadega ratsutajad? Rodeodoranti – LMK (N), 31. märts, 22.57.*

Harvem pöördutakse potentsiaalse auditooriumi poole küsimusega (34), vahel aga hüüatusega (35), viimast eriti tähtpäevade puhul (36). Postitus võidakse üles ehitada ka kellegi moto või reklaamlausena (37). Üksikud postitused on vormistatud dialoogina (38).

34) *Kas on võimalik saada majade renomeerimise toetust? – HL (N), 9. märts, 13.58.*

35) *Alaku laim! – DT (N), 9. märts, 10.17.*

36) *Ilusat ema keelepäeva! *tagurpidi rõõm* – SJ (M), 14. märts, 11.12.*

37) *NihilistKindlustus OÜ "Probleem igale lahendusele!" – HE (M), 2. märts, 17.01.*

38) *-Mul naine keetis hea supi kokku! -Mis tegi siis? -Frikadelle. – VVB (M), 21. märts, 20.58.*

Lausetasandi lisavõtteid kasutati esmaste võtetega võrreldes tagasihoidlikumalt (vt tabel 3). Enim esines akumulatsiooni ehk kuhjamine (30 juhtu) s.o olukorda, kus mõnd lingvistilist või vormivõtet korrati kaks või enam korda. Harvem sisaldasid postitused paradoksi (15 juhtu), üksikjuhtudel spuunerismi ehk sõnade esitähete vahetust (4 juhtu) või inversiooni ehk ümberpööramist (1 juht).

Lausetasandi lisavõte	Esinemisjuhte
Akumulatsioon ehk kuhjamine	30
Paradoks	15
Spuunerism ehk sõnade esitähete vahetus	4
Inversioon ehk ümberpööramine	1

Tabel 3. Lausetasandi lisavõtete kasutus KalambuuRi 2018. a märtsi postitustes.

Lisavõtetest on sagedasim akumulatsioon ehk kuhjamine, mille käigus kasutab autor postituses üht või mitut moodustusvõtet kaks (39) või enam (40) korda. Vähem esineb postitustes paradokse (41), neljal juhul spuunerisme ehk sõnade esitähete vahetusi (42) ning vaid ühel juhul kasutatakse postituses inversiooni ehk sõnaosiste ümberpööramist (43).

39) *Paelussinahkne peapaeluss.* – AE (M), 11. märts, 8.33.

40) *Kriisipuder, kriisihelbed ja kriisigaletid. Kriisipulgad ka. Kriis kanaga.* – SV (M), 15. märts, 7.29.

41) *Kitsas ringkonnas olen ma päris laialt tuntud* – RM (M), 29. märts, 16.47.

42) *Parem vasak kui pasak varem.* – MJ (M), 30. märts, 23.13.

43) *(Kesker)KonnasVend* – VV (M), 30. märts, 13.39.

Nagu analüüsist nähtub, vormistatakse KalambuuRi postitusi enamasti väitlausete ja/või paroodiatena. Rühmaliikmete mõttesse tulnud sõnamängud võidakse esitada lihtsalt uudissõnana või ka sõnastikukirje-laadselt seletatuna. Postitaja võib aga auditooriumi tähelepanu püüdmiseks esitada oma postituse küsimuse või hüüatuse vormis. Vahel aga kuhjatakse nalja mõjule pääsemiseks üht võtet samas postituses mitu korda. Kas ja kuidas vormivõtte valik mõjutab postitusega kaasnevat tähelepanu, vaatlen alapeatükkides 3.1.1 ja 3.1.2.

2.2. Pildilised kalambuurid

KalambuuRi grupis tehti 2018. aasta märtsis 420 postitust, millest viiendik (87 postitust) olid pildilised kalambuurid. Erinevalt sõnalisest kalambuurist, mis on iseseisev kirjamärkide jada, koosneb pildiline kalambuur kahest omavahel (üldjuhul) sõltuvast osisest: tekstist ja pildist. Sealjuures on autor tekstile lisatava visuaalse osise hankinud väljastpoolt Facebooki pakutavat tööriistakasti (vrkl taustapildid ja emotikonid).

Pildilise kalambuuri tekstiosis moodustatakse samal moel kui sõnaline kalambuur: sõnatasandi, lausetasandi ja lisavõtetega. Tekstiosis pole aga enamasti⁴ iseseisvalt sõnamänguline (44). Harvem⁵ on tekst küll iseseisev kalambuur, kuid autor on soovinud seda pildi abil mõjuvamaks muuta (45). KalambuurRi grupi kirjeldusest leiab muuhulgas reegli, et isegi puhtpildilise nalja juurde kirjutatakse tekst, mis hõlbustaks edaspidi postituse leidmist (KalambuuR), seega loogika toimib ka vastupidi: esmalt on autor leidnud kalambuurse pildi, millele ta siis postitust vormistades tekstiosise lisab (46).

... 44) *Idamaine siidivaip* – MV (M), 27. märts, 13.07. (pilt 4)

45) *Matemaagik - inimene kes teeb numbritega imesid. Ingl.k. "mathmagician"* – TK (M), 2. märts, 10.34. (pilt 5)

46) *Peatu hetkeks, ringuta...* - KA (N), 16. märts, 15.12. (pilt 6)

Pilt 4. *Idamaine siidivaip*

⁴ Valimis 67 juhul.

⁵ Valimis 20 juhul.

Pilt 5. *Matemaagik – inimene kes teeb numbritega imesid. Ingl.k. „mathmagician“*

Pilt 6. *Peatu hetkeks, ringuta...*

Pilt 7. *Emakeelepäeva pildiviktoriin. Leia Leia! (Leia Leia!)*

Pilt 8. *(Vinni Hiir)*

Pildilised kalambuurid jagunevad kujundusvalikute poolest kolmeks. Umbes pooltel juhtudel on teksti lisatud nii pildi saateks kui ka pildi peale (47) või siis sisaldab saatetekstiga pilt juba iseenesest teksti (48). Pooltel juhtudel on tekstiosis lisatud ainult

pildi saateks (44, 45). Nähtavasti on kasutajad grupi reeglitega kursis, sest postitusi, kus teksti on lisatud ainult pildi peale ning saatetekst puudub (48), esines üksnes kuuel juhul.

47) *Emakeelepäeva pildiviktoriin. Leia Leia!* – AL (M), 14. märts, 15.58. (pilt 7)

48) *Vinni Hiir* – MEV (M), 9. märts, 18.18. (pilt 8)

Pildiliste kalambuuride verbaalosa saab analüüsida samade lingvistiliste võtete põhjal nagu sõnalisi kalambuure. Sõnatasandi võtetest (vt tabel 4) oli pildinaljade tekstiosistes sagedasim polüseemia (26 juhtu), järgnesid paronüümia (20 juhtu) ja homograafia (16 juhtu). Vähem, kuid pea võrdselt kasutati homonüümiat (13 juhtu) ja homofooniat (12 juhtu). Kuigi võtete järjekord on sõnalistes ja pildilistes naljades erinev (vrld eespool tabel 1), kasutatakse siiski mõlemal juhul paronüümiat ja polüseemiat rohkem ning homonüümiat ja selle alaliike vähem.

Sõnatasandi moodustusvõte	Esinemisjuhte
Polüseemia ehk mitmetähenduslikkus	26
Paronüümia ehk sarnassõnad	20
Homograafia ehk ühise kirjpildiga sõnad	16
Homonüümia ehk samakujulisus	13
Homofoonia ehk samakõla	12

Tabel 4. Sõnatasandi moodustusvõtted KalambuuRi grupi 2018. a märtsi pildiliste postituste tekstiosistes.

Pilt 9. *Sõön šokolaadi ja vaatan, et sotsid on trellid taga.*

Polüseemia sageda kasutuse taga peitub võimalus pildi abil mõnd sõna (*siidivaip* näites 44) või väljendit (49) ootamatul moel illustreerida. Selline pildinali on võrreldav sõnastikukirje-laadse verbaalse kalambuuriga, sest mõlemal juhul esitatakse nn uudismõistele mingi uus või sõnasõnaline tähendus; pildilises kalambuuris on seletavaks osaks pilt, sõnastikukirjelises kalambuuris tekstivormis seletus. Polüseemne aines ei pruugi aga olla esitatud vaid lakoonilises

„sõna + illustreeriv pilt“ vormis; esineb ka pikemate tekstiosistega kalambuure (50).

49) *Söön šokolaadi ja vaatan, et sotsid on **trellide taga**.* – FT (M), 20. märts, 11.23.

(polüseemne: 'vangis' – 'hashtag'i järel') (pilt 9)

50) *Ostu-müügi grupis sooviti osta küülikule **puuri** mõõtudega 50*80. Ei pidavat tingimata küülikupuur olema. Rõõmustasin, sest mul oli just üks selliste mõõtudega puur üle. Aga arusaamatutel põhjustel jäi kaup katki. Panen siia pildi, äkki on mõnel teisel jänkuomanikul vaja.* – AA (M), 21. märts, 19.12.

(polüseemne: 'varbseintega ehitis' – 'lõikeriist') (pilt 10)

Paronüümsetes pildinaljades võidakse mängida tuntud isikunimedega (koomiksitelgelane *Minni Hiir* näites 48) ja kohanimedega (51), ent ka mõne hääliku võrra erinevate sõnadega (*matemaatik* näites 45).

51) *Puhja-Korealane* – MV (M), 6. märts, 10.48. (paronüüm: *põhjakorealane*)

(pilt 11)

Pilt 10. *Ostu-müügi grupis sooviti osta küülikule puuri [...]*

Pilt 11. *Puhja-Korealane (Puhja vald)*

Isikunimed on populaarne aines ka homograafilistes pildinaljades (filmitegelane printsess *Leia* näites 47). Nagu sõnalistes kalambuurideski, mängitakse veel võõrkeelsete ja eestikeelsete sõnade ühtiva kirjapildiga (52) ning eestikeelsete sõnade peenendusega (53).

52) *Tagi sõber* – JU (N), 21. märts, 22.44. (homograafia: *tagi* – *tag'ima* 'sotsiaalmeedias ära märkima') (pilt 12)

53) *Pardon my suahiili, aga teil tütarlaps on väga seksikas kann* – SP (M), 17. märts, 0.35. (homograafia: *kann* 'anum' – *kan'n* slängis 'tagumik') (pilt 13)

Pilt 12. *Tagi sõber*

Pilt 13. *Pardon my suahiili, aga teil tütarlaps on väga seksikas kann*

Homonüümseid ja homofoonseid kalambuure oli pildinaljade seas kõige vähem. Homonüümianaljades toomis – nagu ka sõnalistes kalambuurides – nimedega (54) ja kokkulangevate käände- ja pöördevormidega (46) mängimine. Homofoonsetes naljades võis pildiosis olla iseseisvaltki toimiva kalambuuri illustratsioon (117) või põhines kogu nali mõnel meedias kohatud keelendil (59).

Pilt 14. (*RATAS VEEREB MÖÖDA KALLAST*)

54) (**RATAS VEEREB MÕÖDA KALLAST**) – EB (M), 8. märts, 19.19.

(homonüümia: *Jüri Ratas – ratas, Kaja Kallas – kallas*) (pilt 14)

Pildiliste kalambuuride lausetasandi moodustusvõtetel ma pikemalt ei peatu, sest nagu ilmneb tabelist 5, on lausevõtete jagunemine sarnane nagu sõnalistes kalambuurides (vrld eespool tabel 2). Peamine erinevus on, et sõnastikukirje-laadsed kalambuurid ei ole pildiliste postituste seas nii sagedased. Oletan, et pildilise kalambuuri postitaja ei tunne vajadust oma nn uudissõna kirjalikult lahti seletada, sest postitusele lisatud pilt ise toimibki visuaalse seletusena (44, 51). Samuti pole pildiliste kalambuuride seas ühtki, mis oleks vormistatud moto või juhtlausena.

Lausetasandi esmane moodustusvõte	Esinemisjuhte
Väitlause	35
Seletuseta mõiste	28
Hüüatus	11
Küsimus	9
Sõnastikukirje	3
Dialog	2

Tabel 5. Lausetasandi esmased moodustusvõtted KalambuuRi 2018. a märtsi pildiliste postituste tekstiosistes.

Pildiliste kalambuuride vaatlusel lisavõtete sisukohast (vt tabel 6) ilmses kaks just pildinaljale omast võtet, milleks on meedianali ja sildinali. Nimelt põhineb valimis 15 kalambuuri mõnel meediast pärit kujutisel, 14 kalambuuri aga mingil sildil kujutatul. Lisavõtetest esines veel kahel juhul kuhjamist.

Lausetasandi lisavõte	Esinemisjuhte
Meedianali	15
Sildinali	14
Akumulatsioon ehk kuhjamine	2

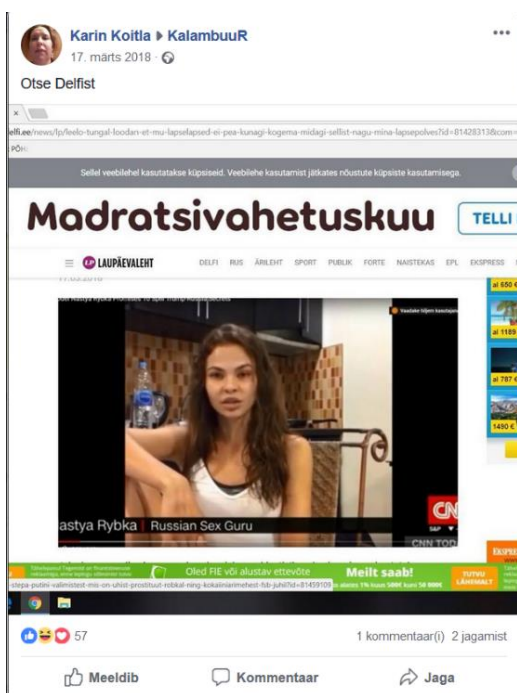
Tabel 6. Lausetasandi lisavõtted KalambuuRi 2018. a märtsi pildiliste postituste tekstiosistes.

Meedianali kasutab ajakirjanduses või televisioonis esitatud materjali. Sellises kalambuuris võib tegemist olla ekraanipildiga veebiväljaandest (55), ent võidakse ka jagada linki mõnele uudisele koos sõnamängulise saatetekstiga (56). Lugesin tinglikult meedianaljadeks ka sotsiaalmeediast pärinevaid kujutisi sisaldavad postitused (57).

55) *Otse Delfist* – KK (N), 17. märts, 14.44. (pilt 15)

56) *Kas täna on menüüs keedu- või keelukartulid?* – MM (N), 29. märts, 19.34.
(pilt 16)

57) *tuleb vist oma töö jätta ja vangikongi minna ..* – MV (M), 30. märts, 16.49.
(pilt 17)

Pilt 15. *Otse Delfist*
(*Madratsivahetuskuu* / ...*astya Rybka, Russian Sex Guru*)

Pilt 16. *Kas täna on menüüs keedu- või keelukartulid?* (*EL keelab ära krõbedaks küpsetatud kartulid*)

Sildinaljas kasutatakse valimis 14 kalambuuri pildiosisena kujutist mõnest sildist või toote-etiketist. Sildikujutis võib pärineda tänavareklaamis (58) või muul eesmärgil avalikus kohas asuvalt sildilt (46). Leidub ka pilte mõne toote pakendist või etiketist (49). Nagu meedianaljugi, saatsid sildikalambuure postitaja kirjutatud tekstiosised.

Pilt 17. tuleb vist oma töö jätta ning vangikongi minna... (8 põhjust vanglasse minekuks!)

Pilt 18. Hääleta ja vali? Ma tahan lihtsalt vaikset šokolaadi. (Hääleta ja vali)

Pilt 19. Kilumunavõileivad; kilumuna võileivad; kilu munavõileivad; kilumunavõileivad *mõtlik* (Vahur ja Liina Kersnal jäi presidendi vastuvõtul kõht tühjaks: tegime esimese asjana endile kilumunavõileivad)

58) Hääleta ja vali? Ma tahan lihtsalt vaikset šokolaadi. – JEA (M), 22. märts, 13.30. (pilt 18)

Kahel korral kasutatakse kuhjamist, mõlemal korral meedialaja saatetekstis (59).

59) Kilumunavõileivad; kilumuna võileivad; kilu munavõileivad; kilumunavõileivad *mõtlik* - SK (N), 2. märts, 9.46. (pilt 19)

Pildiliste kalambuuride analüüsist selgub, et võrreldes sõnaliste kalambuuridega tuginetakse rohkem juba olemasolevale visuaalsele tekstiainesele (sildid, meediasõnumid). Erinevate võtete abil

mängitakse tuntud isiku- ja kohanimedega. Samuti kasutatakse võimalust pildi abil mõnd mõistet või väljendit otsesõnu või ootamatus tähenduses mõjuvamalt avada, kui sõnaline kirjeldus seda võimaldaks.

2.3. Varasemaid kultuuritekste modifitseerivad kalambuurid

Postitusi analüüsid ilmselg, et kui kõik kalambuurid alluvad sõnalisusele ja pildilisusele ning erinevatele lingvistiliste moodustusvõtetele, siis osas kalambuuridest mängitakse veel varasemaid pärimusest ja (pop)kultuurist tuntud tekste ümber tehes. Arvo Krikmann (1985: 474–483) nimetab vanasõnamodifikatsioonide kontekstis sedalaadi tekste *vanasõnaparoodiateks*. Kalambuuride materjalid võivad samuti peamiselt parodiavormis ümbertehtuna pilava jäljenduse saada teisedki rahvaluule lühivormid ning ütlused, soovid, reklaamlaused, laulusõnad, pealkirjad ja isikunimed, mis kõik kokku moodustavad Eesti internetikasutajate jagatud kultuuripagasi. James V. Wertsch (2002: 120) nimetab selliseid kultuurinähtusi *tekstiresurssideks* mingi kogukonna (siinjuhul eestlaste) kollektiivses mälus, mille hulka kuuluvad nt „suuline pärimuskultuur kui ka koolilugemus, kohustuslik kirjandus ja õpikud“ (Kirss 2017: 898) ning Kalambuuride näitel ka muusika (laulusõnad), filmikunst, reklaam ja massimeedia.

2018. a märtsi postitused sisaldasid rahvaluule lühivormidest enim fraseologisme ja kõnekäände. Kokku 33 postituses oli mõnd fraseologismi kas piltlikustatud (1, 49), sõnasõnaliselt tähenduses kasutatud (60, 61), mängitud fraseologismi kõlaga (18) või sõnades esinevate häälikutega (62). Mõnel juhul kuhjati ühes postituses erinevaid fraseologisme (63), mõnel juhul parodeeriti aga fraseologismi (64).

60) *Timukas kaotas pea*. – AN (M), 9. märts, 10.06.

61) *Halbade kalambuuride parandusaksioon "Nali naljaks!"*. – AH (N), 20. märts, 18.09.

62) *Libedale teele sattunud neiu libustus*. – RV (M), 4. märts, 20.50.

63) *Päevinäinud ööbik võttis linnupetteks ühe päevakoera* – JK (M), 16. märts, 12.02.

64) *Torumeestel on külmaga käed ja jalad torusid täis* – PV (N), 1. märts, 17.54.

Näidetes 1 ja 49 esinevat fraseologismi piltlikustamist on varem käsitlenud Anneli Baran (2012), kes on Mängukoobas.ee keskkonnast leitud materjali näol näidanud, kuidas mõni väljend on sedavõrd piltlik, et „on ettekujutatav visuaalkonkreetsena“ (*ibid.*: 125). Siiski, kalambuuris tuleb lisaks visualiseerimisele mängu polüseemia. Kui väljend *trellide taga olema* loob silme ette kujutluspildi vanglast, siis näites 49 on *trellid* hoopis 'netikeele erimärgi' tähenduses. Näidetes 60 ja 64 kasutatud konstruktsioon „ameti x esindaja tegi y“ / „ameti x esindajal oli y“ esineb fraseologisme modifitseerivate kalambuuride seas kaheksal korral. Selle produktiivse vormeli abil muudetakse sõnamängulisteks ka fraseologismina tajutavaid (13) ja slängiväljendeid (65). Näites 64 kasutatud parodiavorm on samas fraseologismimodifikatsioonis harvaesinev. Ilmselt on niigi lühikese (sageli vaid paarisõnalise) fraseologismiga mängides lihtsam ehitada nali väljendi kujundlikkuse ümber, kui hakata selle sõnastust muutma; muudetud väljendit võib lugejal olla keeruline nalja tuumana ära tunda.

65) *Viiulimängijal on poogen*. – HE (M), 1. märts, 16.34.

Teisi rahvaluule lühivorme muudeti harvem: keerdküsimusi viies postituses (66), liitsõnamänge (33) ja klassikalisi mõistatusi kumbagi ühes postituses (67), vanasõnu kolmes postituses (68). Kaks pärimuslikku ainet taaskasutavat kalambuuri tehti veel: ühel juhul parodeeriti Facebooki ahelpostituse kirjeldust (52), teisel juhul kalambuuri *Alatu laim*⁶ (35).

66) *Mida ütles peenis kondoomile? “Kata mind, ma lähen sisse!”* – MM (M), 8. märts, 22.09.

67) *Mõistatus: harva ära, mis see on? Vastus: kodukana* – TS (M), 19. märts, 23.33.

⁶ 19. aprilli 2019 seisuga on KalambuuRi grupis tehtud vähemalt 11 postitust, mis sisaldavad sõnapaari *Alatu laim*. Viiel juhul neist on lisatud roheline tsitrusvilja pilt, kus viljale on joonistatud kas kuri nägu või mingi muu „alatust“ väljendav detail. Väidan, et see on üks levinumaid kalambuure KalambuuRi grupis.

68) *Kus tuisku, seal lund.* – MM (M), 28. aprill, 15.25.

Näidetes 33 ja 66 esitatud tekstid võiksid kontekstiväliselt ollagi vastavalt liitsõnamäng ja keerdküsimus, ent KalambuuRi kontekstis on need modifikatsioonid. Näide 68 parodeerib aga konkreetset vanasõnatüüpi *Kus suitsu, seal tuld* (EV 10650). Näide 67 on eelnevate kõrval silmapaistev, sest ei parodeeri mõnd konkreetset mõistatusetüüpi, vaid mõistatust kui nähtust ja selle tüüpilist algusvormelit *Arva ära....*

Veel modifitseeriti lühikesi väljendeid ja lauseid, mida nimetan üldistavalt *muudeks ütlusteks*. Siia alla kuuluvaks lugesin erinevate hüüatuste (69, 70), tervituse *Tere hommikust!* (71), keelu *Toiduga ei mängita!* (72) ja ladina sententsi *Quo Vadis?* ('Kuhu lähed?'ld k) (73) paroodiad. Väljendimodifikatsioonide hulgas moodustasid eraldi suure rühma õnnitluste ja soovide modifikatsioonid (74, 75) mida postitati soovidele sarnaselt mõne kalendritähtpäeva puhul. Õnnesoovidest tuleb lähemalt juttu peatükis 4.2., kus

vaatlen kalendrisündmuste teemalisi kalambuure. Näide 73 on aga ühtlasi filmikalambuur, sest nimi *Valdis* viitab 2006. aastal kultusteose staatusesse tõusnud lühifilmile „Tulnukas ehk Valdise pääsemine 11 osas“. Anneli Baran (2010: 104) märgib artiklis koolinoorte lühivormikasutuse kohta, et 2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistlusel osutus „Tulnukas“ olulisimaks filmikildude allikaks.

69) *Kebab on käes!* – AL (M), 26. märts, 17.01. (pilt 20)

70) *Matemaatikaõpetaja Ruslan õpilastele: "Viga hea!"* – EP (M), 13. märts, 23.03.

71) *Tere kohvikust!* – AJ (M), 2. märts, 9.44.

72) *Ära mängi toiduga! Malet, ma mõtlen.* – AA

(M), 4. märts, 21.48. (pilt 21)

73) *Quo Vadis* – AA (M), 12. märts, 21.48.

Pilt 21. *Ära mängi toiduga! Malet, ma mõtlen.*

Pilt 22. *Häid lihavõtteid!*

74) ***Häid lihavõtteid!*** – EV (M), 30. märts, 10.36. (pilt 22)

75) ***Ilusat emakeelupäeva kõigile koduarestis lastele!*** – AH (N), 14. märts, 9.40.

Kui seni kirjeldasin rahvasuus levivate lühivormide ja ütluste übertegemist, siis edaspidi vaatlen ümbritsevast kultuuriruumist pärinevate tekstide intertekstuaalseid töötlusi. *Intertekstuaalsus* tähendab tekstide omavahelist seotust, mille käigus „iga tekst on mosaiik varasemate tekstide tsitaatidest“ (Kristeva 1986: 37). See on internetifolklooris sage võtte, ning nagu Liisi Laineste ja Piret Voolaid (2016: 28) osutavad meemide intertekstuaalsusest kõneledes, siis „internetikasutajad loovad ja kasutavad oma sotsiaalset mälu, astudes dialoogi varasemate kultuuritekstide ja võimaliku publikuga“. KalambuuRi postitusedki võivad sisaldada tsitaate liikmetele tuttavatest kultuuritekstidest. Kaheksal juhul saadi innustust mõnest reklaamlausest (4, 15) või meediast tuntud väljendist (76). Ühtlasi mängiti kuuel juhul telesaadete (10, 77) ja kahel juhul lava- või linateoste (12) pealkirjadega. Kultuurinähtustest leidsid kalambuurides veel kajastamist laulusõnad (78) ning kirjandusteoste (79) pealkirjad – kumbki kuuel juhul. Igasuguste kultuurinähtuste üle naljatamise juures oli näha, et eelistatakse eesti materjali – nähtavasti on lugejatel kergem kohaliku ning seetõttu tuttavama ainesega suhestuda.

76) *Suur lugu homses EPL-is!*
"Eestlaste õigekirjaoskus suures langustrendis." Ajalehe vahel lisana kaasas suur düsgraafik – VR (M), 5. märts, 8.22.

77) *Laulusaade kaladele- 7 makrat* – AL (M), 8. märts, 13.04.

78) *Eesti loomakaitse soovitab uut Greete Paia lugu: "Veel on aega päästke noored hülged"* – GLP (N), 26. märts, 14.37.

79) *Nipernaadja* – MB (M), 21. märts, 20.39.

Pilt 23. hoiab kätt pulsil

Kolmandaks suureks parodiaallikaks osutusid isiku-, koha- ja brändinimed. Kokku 24 kalambuuris esitati nimesid kas kuidagi täiendatult (19), omavahel kombineeritult (80), muudetult ja illustreeritult (51) või koosmõjus mõne slängiväljendiga (81). Nimedega mängides eelistati rohkem kui pooltel juhtudel teha piltpostitusi – 13 kalambuuri 24st sisaldavad pilti. Näiteid 80 ja 81 tasub aga koos vaadelda, sest need on postitatud samal päeval mõnetunnise vahega ning pilavad mõlemad erinevate õllemarkide nimesid. Sellistel juhtudel täheldan uurijana pärimusrühma liikmete vahelist innustamist kui rühmatunnet loovat praktikat: teiste liikmete varasemate postituste eeskujul tehakse ise samalaadseid postitusi.

80) *Olen kuulnud et Alecoq ja Saku õlletehas pidid ühinema ja nende uus nimi on Sakakoq* – RM (M), 31. märts, 16.42.

81) *hoiab kätt pulsil* – LMK (N), 31. märts, 22.50. (pilt 23)

Nähtus, et eelisjärjekorras modifitseeriti potentsiaalselt kõigile rühmaliikmetele tuttavat ainet: sageli kasutatavaid fraseologisme, argiseid ütlusi, meediast tuttavaid sõnastusi ning kohalike isikute, ettevõtete ja teoste nimesid. Mõnel juhul postitati gruppi mõnesse muusse žanrisesse kuuluv lühivorm (nt keerdküsimus või liitsõnamäng), ent Kalambuuri kontekstis saab neid käsitleda ikkagi kalambuuriidena. Ilmnes veel, et nimede parodeerimisel eelistati sageli teha pildilisi postitusi.

3. KalambuuR kui pärimusrühm

Kuigi KalambuuR on Facebooki malli järgi loodud avalik grupp, moodustub selle aktiivsetest kasutajatest oma sisemise loogikaga pärimusrühm. Simon Bronner (2016: 19) seab folkloori tekke eelduseks eripärasel viisil sooritatud argise *tegevuse* – KalambuuRis on sellised tegevused sõnamängude postitamine ning teiste postitatuga suhestumine. Nende tegevuste põhjal eristan oma töös *gruppi* ja *rühma*. Facebook pakub kasutajatele võimalust luua erineva avalikkuse astmega *gruppe*, millel on administraatorid ning viimaste seatud grupireeglid. Grupis argiselt toimetavad kasutajad võivad aga oma tegevuste käigus moodustada *rühma*. Ühtlasi eristan mõisteid *kasutaja* ja *liige* – *kasutaja* on iga Facebooki keskkonda registreerunud isik, kes võib olla mingi grupiga liitunud, ent *liikmeks* muutub kasutaja aktiivselt grupi tegevustes kaasa lüües või grupi postitusi lugedes. Seega on grupis kasutajad ning rühmas liikmed, misjuures *grupi* ja *rühma* mõisted ei hõlma teineteist täielikult, sest igas grupis leidub kasutajaid, kes ei võta aktiivselt rühmatunnet tekitavatest toimingutest osa; samas võivad avalikus grupis ilmutada suurt aktiivsust näiteks postitustele reageerimise näol (ehk käituda *liikmena*) grupiga mitteliitunud kasutajad.

KalambuuR on oma 17 800 liitunud kasutajaga⁷ eestikeelse Facebooki mõttes tagasihoidliku suurusega grupp (vrld eestikeelsed grupid „OSTAN JA MÜÜN / Eesti suurim Ostu- ja Müügigrupp“ 121 924⁸ liitunud kasutajaga või „Eestlaste kolmnurk“ 68 945 liitunud kasutajaga⁹). Kui aga võrrelda selle kasutajate arvu teiste samateemaliste (nt „Kirjaoskus - võimalus kõike valesti lugeda“ 2257¹⁰ liitunud kasutajaga) või sarnase sisuga gruppidega (nt „Ajakirjandus- ja reklaamipärleid meilt ja mujalt“ 21 108¹¹ liitunud kasutajaga), osutub KalambuuR omataoliste seas pigem suureks grupiks. Siiski, kuna *grupi* ja *rühma* mõisted ei kattu, oletasin etteruttavalt, et KalambuuRi grupis toimetav pärimusrühm nii arvuka liikmeskonnaga ei ole.

⁷ 2018. a märtsi seisuga.

⁸ 13. märtsi 2019 seisuga.

(<https://www.facebook.com/groups/ostan.ja.myyin.eesti.suurim.ostu.ja.myyigigrupp/>)

⁹ 13. märtsi 2019 seisuga. (<https://www.facebook.com/groups/eestlaste.kolmnurk/>)

¹⁰ 13. märtsi 2019 seisuga. (<https://www.facebook.com/groups/495357557164743/>)

¹¹ 13. märtsi 2019 seisuga. (<https://www.facebook.com/groups/447620222001354/>)

Järgnevates alapeatükkides vaatlen üksikasjalikult KalambuuRi rühma liikmeskonda ja nende tegevusi grupis. Saamaks aimu selle virtuaalse pärimusrühma toimimisest ja elujõulisusest, kirjeldan esmalt rühma üldist sisedünaamikat: postitamiste sagedust kuu jooksul, postitamise peamisi kellaaegu ning postitajate soolist jaotuvust. Teiseks huvitab mind, kuidas jaguneb postituste alla tekkiv tähelepanu reaktsioonide arvu poolest ning kommentaaride ja jagamiste näol. Kolmandaks uurin, kuidas loovad rühma näo selle üksikud liikmed. Selgitan kolme päeva süvaanalüüsi abil välja, kui palju leidub grupis aktiivseid liikmeid ning veelgi täpsemalt, tuumliikmeid (s.o liikmeid, kes toimetavad grupis iga päev ja enim kordi), seejärel aga analüüsin leitud tuumliikmete käitumismustreid rühma üldise sisedünaamika taustal.

3.1. KalambuuRi kui pärimusrühma sisedünaamika

Vaadates postituste üldist statistikat, pean KalambuuRi gruppi sisemiselt elujõuliseks väikerühmaks. Oma algselt kolme kuud hõlmava välitöömaterjali põhjal arvutasin, et keskmiselt tehakse grupis ühe kuu jooksul 425 postitust (vrld 2018. a märtsi 420 postitust). Kui jagada see keskmiselt 31 kuupäevaga¹², selgub et ühes päevas üllitatakse uusi postitusi u 13,7 (vrld 2018. a märtsi u 13,5 postitust päevas).

Pöörasin eraldi tähelepanu postitamise kellaaegadele. Varem on Liisi Laineste (2003: 10) Delfi.ee keskkonda postitatud uudisfolkloorseid anekdoote uurides täheldanud postitamisaktiivsuse hüppelist kasvu kella üheksa ja viie vahel. Minu analüüsi tulemused olid Laineste (2003) uurimuse valguses ootuspärased: kalambuure postitakse enim samuti tööajal kella kaheksa ja viie vahel (vt tabel 7). Veelgi täpsemalt tööpäeva ajavahemikku süüvides (vt diagramm 1) selgus, et kõige enam postitatakse sõnamänge kella kahe ja kolme vahel (32 postitust märtsis) pärast lõunapausi. Julgen arvata, et inimestele tulevad kalambuudid mõttesse lõunapausi ajal kolleegidega vesteldes või muul moel töömõtteid

¹² Vaadeldud kolme jooksul oli kahes kuus (märts ja mai) 31 päeva. Seega on valim pikemate kuude poole kaldu.

peletades – pausi järel tagasi arvuti taha jõudnuna vormistatakse need KalambuuRis postitusteks. Pea sama sagedus on postitamine tööpäeva alguses kella üheksa ja kümne vahel, lõunapausi aegu kella ühe ja kahe vahel ning pärast postitamise kõrghetke kella kolme ja nelja vahel – kõigil neist ajavahemikest on märtsis tehtud 28 postitust. Vähim postitatakse tööle saabudes kella kaheksa ja üheksa vahel (16 postitust märtsis) ning tööpäeva lõpus kella nelja ja viie vahel (21 postitust märtsis). Mis puutub ööpäeva ülejäänud osadesse, postitatakse veidi vähem agaralt õhtuti kella viie ja südaöö vahel – 2018. a märtsis üllitati selles ajavahemikus 160 postitust. Väga harv on kalambuuri postitamine öösiti südaööst kella kaheksani hommikul, mil vaadeldud kuu jooksul tehti vaid 34 postitust. Kahjuks ei õnnestunud mul välitööde käigus mõnede postituste kellaegude fikseerida ning üks neist on hiljem grupist eemaldatud. Seetõttu kajastub tabelis vaid 419 postitust puudutav info.

POSTITAMISE KELLAEG	POSITUSI MÄRTSIS 2018
00.00 – 07.59	34
08.00 – 16.59	225
17.00 – 23.59	160
KOKKU	419*

Tabel 7. KalambuuRi postituste jagunemine postitamise kellaaja järgi 2018. a märtsis.

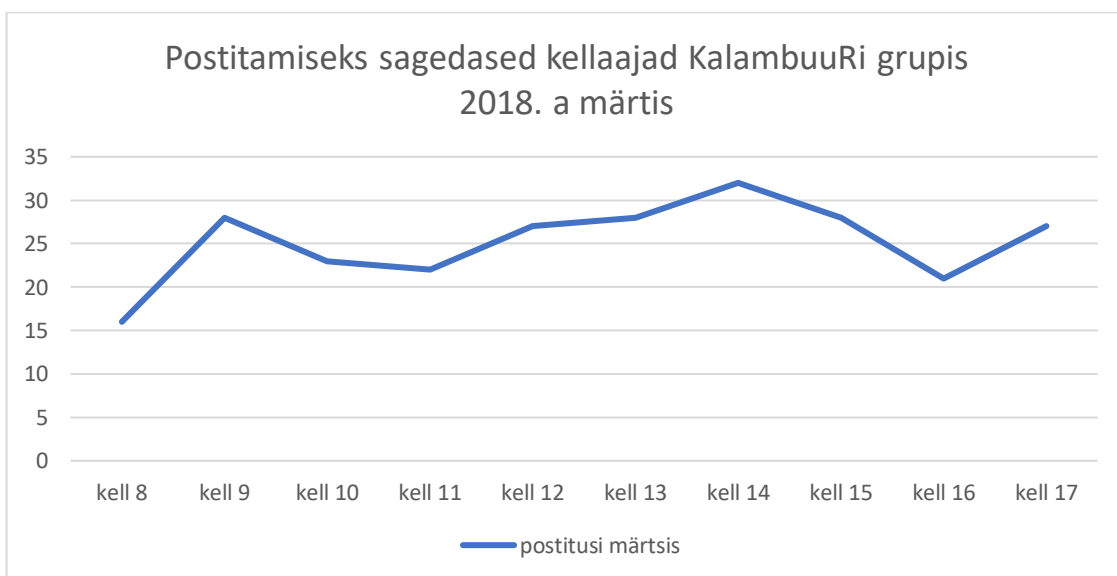

Diagramm 1. Postitamise kellaajaline sagedus KalambuuRis 2018. a märtsis.

Materjali lähemal vaatlusel oli muuhulgas näha, et suur osa postituste autoritest on meessoost või vähemalt registreerunud Facebooki mehenime all. Iseenesest pole see üllatav, sest nagu Leon Rappoport (2005: 102) osutab, kehtib huumori soolisel jagunemisel kolm universaalset suundumust. Esiteks räägivad mehed ja naised kõigis ühiskondades vastassoo kohta nalju. Teiseks räägivad mehed üldiselt naiste kohta rohkem nalju, kui naised meeste kohta. Kolmandaks naeravad naised meeste tehtud naljade üle sagedamini kui mehed naiste tehtud naljade üle. Nagu Rappoport (2005: 102) ka ise kommenteerib, on kolmas suundumus tänapäeval kõige kaheldavam, ent annab siiski seletuse naiskoomikute vähesusele meeskoomikute kõrval.

Kontrollimaks hüpoteesi, et mehed postitavad naistest rohkem, märgistasin kõik 2018. a märtsi postitused tähtedega „M“ (mehe postitus) ja „N“ (naise postitus). Märgistatud postitusi kokku lugedes sai mu hüpotees kinnitust: 420 postitusest 317 olid mehenimega kasutajate postitatud; naisenimega kasutajate postitusi oli vaid 103 ehk kolm korda vähem. (vt tabel 8) Järelikult kehtivad Rappoport (2005: 102) esitatud suundumused ka KalambuuRi grupis, kus meessoost liikmed kujundavad rühma nagu rohkem kui naisliikmed.

POSTITAJA SUGU	POSTITUSI MÄRTSIS 2018
mees	317
naine	103
KOKKU	420

Tabel 8. 2018. a märtsikuu postitajate sooline jagunemine KalambuuRis.

Nähes sellist märkimisväärset erinevust mees- ja naissoost postitajate aktiivsuse vahel, hakkas mind huvitama, kas see erinevus mõjutab kuidagi postituste sisu. Teisalt huvitas mind, milliste isikupäraste postitamislaidide ehk *käekirjadega* need sagedased postitajad on. Alustuseks märkisin kõigi märtsikuu postituste juurde nende autorite nimed; seejärel selgusidki autori kaupa materjali sortides kuu kõige agaramad postitajad.

Pidin tulemusi nähes tõdema rollikonflikti: olin välitööde ajal tavakasutajana ise grupis nii palju postitanud, et leidsin end kolme kõige aktiivsema rühmaliikme seast (vt allpool tabel 9, ennast olen märkinud tärniga). Kõige aktiivsem meessoost liige üllitas märtsis

üheksa postitust, teine meessoost liige ning mina kumbki kaheksa postitust. Seitsme postitusega tulid esile veel kolm meessoost liiget, alles kuus postitust teinud liikmete seast leiab nelja mehe kõrvalt ka kaks naist. Viie postitusega piirdusid üks mees- ja üks naisliige, nelja postituse autorite seas oli taaskord neli meest ja kaks naist. Seega 20 kõige agarama postitaja seast olid 14 mehed ja kuus naised (mina kaasa arvatud).

POSTITUSTE ARV	9 postitust	8 postitust	7 postitust	6 postitust	5 postitust	4 postitust
Postitanud mehi	1	1	3	4	1	4
Postitanud naisi	-	1*	-	2	1	2
POSTITAJAID KOKKU	1	2	3	6	2	6

Tabel 9. 2018. a märtsis KalambuuRis enim postitusi teinud liikmed soo ja tehtud postituste arvu järgi.

Siinkohal pean vajalikuks refleksiivselt enda rühmaliikmekogemust avada. Pikemalt olen oma kogemused ja mõtted KalambuuRi liikmeks olemisest kirja pannud Lisas 2; siinkohal teen vaid lühikokkuvõtte. Alustasin 2014. a sügisel aktiivse liikmena, üllitades kolme kuu jooksul iga päev ühe postituse. Kuna ideid uute kalambuuri loomiseks oli üha keerulisem leida, lõpetasin 2014. a detsembris argise postitamise ära. Sealt edasi jälgisin gruppi vahelduva huviga. Postitasin harva – ainult juhul kui mõni minu meelest hea kalambuur loomulikult moel (nt vestluse käigus) tekkis. 2018. a kevadel juba uurijana internetivälitoid tehes olin pidevalt kalambuurikeelega kokkupuutes ning seetõttu tuli mulle kui rühmaliikmele pidevalt mõttesse uusi kalambuure. Postitasin neist enda meelest paremad, mõtlemata sõnatasandi moodustusvõtetele, ent valides hoolikalt mõjuvaimat lausestust ning kaaludes pidevalt, kas teistel liikmetel on minuga ühesugused taustateadmised, et mu kalambuuri mõista. Tajusin, et postitan enda viimaste aastate passiivsusega võrreldes palju, ent ei tajunud end rühma ühe aktiivsema liikmena. Minu ja teiste tegelik aktiivsus selgus alles analüüsi käigus.

Analüüsidest aga tabelis 9 kajastuvate märtsikuu agarate postitajate kalambuure, ilmnesid nende erinevad kalambuuriloomestiilid ehk *käekirjad*. Rühma agaraim postitaja HT (M) mängib mitmes kalambuuris nimedega, eelistab väitlause või küsimuse vormi ning pole

teinud märtsis ühtki pildilist postitust. Aktiivsusest teisel meessoost liikmel PS-il kindlat käekirjajoont ei ilmnegi: ta on teinud muuhulgas ühe pildilise kalambuuri ja kasutab erinevaid lausetasandi võtteid. Mina kui märtsikuu agaraim naissoost postitaja olen samuti pigem varieeruva käekirjaga, ent mitmel juhul on minu kalambuuri tuumaks mingi levinud ütlus, mille olen asetanud uude konteksti. Paaril korral olen saanud innustust muusikute nimedest.

Esikolmikust allapoole jäänud liikmetest toon esile vaid need, kelle postitustes ilmnes mõni iseäralik käekirjajoon. Üldine postitamisstiil paistab kõigil liikmetel olevat kaldu väitlauset ja sõnaliste postituste poole. Siiski, kuus postitust teinud naissoost liige KA on üllitanud ainult pildilisi kalambuure (46) ning eelistab lühikesi tekstiosiseid (82). Tüüpiline KA postitus ongi sõnasõnaline illustratsioon mõnele piltlikule väljendile. Samuti kuus kalambuuri postitanud meessoost liige TS on leidnud enim innustust emakeelepäeva paiku (83) ning tema kalambuuridki mängivad keele(hoolde) teemadega (25). Nelja postituse autor RL (M) eelistab oma läbivalt sõnalistes postitustes kasutada kuhjamist (84), teine nelja postituse üllitaja TN (M) eelistab aga lühikesi kalambuure, mis parodeerivad pealkirju ja nimetusi (85). Tabelist 9 jäi välja meessoost kasutaja LB, kes on eelistanud vormistada kõik oma kolm sõnalist postitust Facebooki pakutavale taustapildile (86).

82) *Ajuripats* *aju* – KA (N), 9. märts, 21.25. (pilt 24)

Pilt 24. *Ajuripats* *aju*

83) *Kaks näljast keeleteadlast seisavad lookas laua ääres. Laual on leib, vorst, juust, kurk, kook ja tort. Mitte ühte neist aga ihned filoloogid poolitada ei raatsi.* #emakeelenädal – TS (M), 13. märts, 22.58.

- 84) *Haugimäluga börsihai arvas, et on vinge süga ja teda ei koti palgalõhe. Keeras tursanäoga ülemusele selja ja lasi lesta. Läks randa viskas sardiinikarbiga lutsu ja hakkas tinti panema.* – RL, 10. märts, 12.10.
- 85) *Joomingu Raamatukogu* – TN, 31. märts, 12.52.
- 86) *Švejkspere* – LB (M), 25. märts, 20.49. (pilt 25)

Järeldan, et tegevuskeskne rahvaluulemääratlus toimib, sest Kalambuuri agaralt postitavad liikmed paistavad oma postitustega rühmas silma ning on seeläbi eeskujuks uutele või vähem postitavatele liikmetele. Aktiivsed liikmed eelistavad postitada väitlauselisi sõnalisi kalambuure, kuigi leidub üksikuid vastandujaid, kes postitavad ainult pildilisi nalju või kujundavad oma teksti taustapildile. Teemaaliselt on sagedasim mõne nime, hüüdlause või väljendi modifitseerimine.

Pilt 25. *Švejkspere*

3.1.1. Postitustele reageerimine

Selles alapeatükis vaatlen 2018. a märtsi postitustele osaks saanud tähelepanu. Statistiliselt oli suurim reaktsioonide arv ühele postitusele 1002 reageerimist (populaarsuselt teine postitus jäi 523 reaktsiooniga kaugele maha), ent teises äärmuses sai kuu jooksul 12 postitust vaid ühe reaktsiooni ning veel 12 postitust jäi üldse ühegi reaktsioonita. Tabelis 10 olen esitanud postituste üldise jagunemise reaktsioonide arvu alusel. Selgub, et üle 100 reaktsiooni pälvis 2018. a märtsis ainult 61 postitust. Keskmiselt tähelepanu väärinud ehk 25–99 reageerimisega postitusi oli poole rohkem (142 postitust). Enim leidis aga vähese tähelepanuga postitusi: kokku 217 postitust on jäänud kas reaktsioonita või pälvinud kuni 24 reaktsiooni. Järgnevalt süüvin 61 menukaimasse

postitusse, (tabelis 10 hallil taustal ja paksus kirjas) et mõista, millised teemad ja moodustusvõtted on teisi rühmaliikmeid enim kõnetanud.

REAKTSIOONIDE ARV	POSTITUSI MÄRTSIS 2018
1000+	1
500–999	1
100–499	59
50–99	73
25–49	69
0–24	217
KOKKU	420

Tabel 10. Facebooki KalambuuRi 2018. a märtsi postituste jagunemine postituste juurde jäetud reaktsioonide arvu järgi.

Teemakategooria	Menukaid postitusi 2018. a märtsis
toit	12
amet	11
pere/suhted	10
popkultuur	10
loomad	9
tegevus	9
tähtpäev	8
nimi	7
meedia	6
muusika	5
kuritegu	5

Tabel 11. Facebooki KalambuuRi 2018. a märtsi menukate postituste temaatiline jagunemine¹³.

¹³ Üks postitus võis kuuluda temaatiliselt mitmesse kategooriasse.

Märgendasin kõik 61 postitust temaatiliselt, nt „amet“, „pere“, „toit“, „tähtpäev“, kusjuures üks postitus võis kuuluda ka mitme teema alla (vt eespool tabel 11). Ilmnes, et kahes enim reaktsioone kogunud postituses oli ühendav teema „nimi“ ehk kellegi nimekujust leiti ainest sõnamänguks (87, 88). Nimekuju seostati neis naljades hääldeusega: laulurida *You're my...* – soome mehenimi *Jorma* näites 87; *poekott* – *poeg Ott* näites 88. Nimede teemal naljatati veel viiel juhul, olgu siis tuntud inimeste (89) ja popkultuuritegelaste nimedega (90) või ka täiesti uusi nimesid luues (91).

Pilt 26. *Kui Modern Talking oleks Soome bänd (Jorma Heart Jorma Soul)*

87) *Kui Modern Talking oleks Soome bänd*

(***Jorma Heart Jorma Soul***) – AJ (M), 23. märts, 18.09. (1002 reaktsiooni) (pilt 26)

88) *"Kus mu poeg Ott on?", küsis naine hommikul.*

Mina: "Mida-mida?!?" (meil pole sellenimelist poega)

- *"Sinine. Kott. Poekott?"*

- *"Aah... Ei, pole näinud."* – RR (M), 29. märts, 15.12. (523 reaktsiooni)

89) ***MAAGAAS*** – AL (M), 4. märts, 15.06. (128 reaktsiooni) (pilt 27)

90) *Harold ja Kuvar* – IK (M), 11. märts, 12.16. (114 reaktsiooni) (pilt 28)

91) *Nimesid muusikutele:*

Toomas Oor

Süma Žoor

Reet Jeas

Miibe Moll – ME (M), 24 märts, 23.11. (102 reaktsiooni)

Pilt 27. MAAGAAS

Pilt 28. Harold ja Kuvar

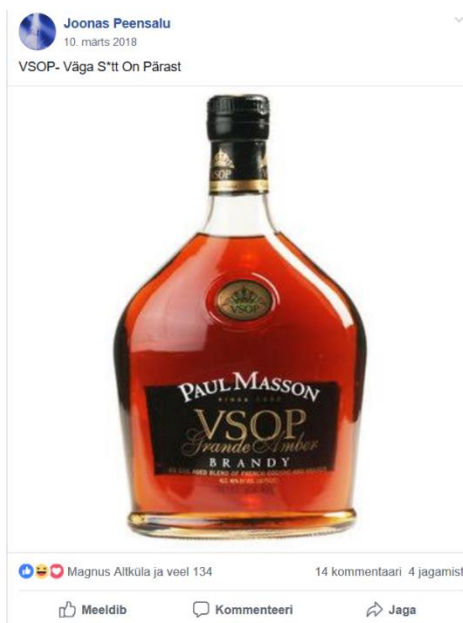
Nagu võis näha juba esitatud näidetes, on postituste teemaks sageli muusika (87, 91) ja popkultuur (87, 90). Mõlemad valdkonnad on internetikasutajate seas laiemalt tuntud ning haakuvad hästi KalambuuRi grupi kui omalaadse popkultuuri ilminguga, seetõttu pole üllatav, et 61 populaarsest postitusest kümmet viitasid mingil viisil popkultuurile ning viis muusikale, kusjuures neli neist kattusid. Märksõnaga „popkultuur“ t  histanis võrdlemisi laia alateemade spektrit kirjandusest (92), filmidest (90) ja muusikat  ostusest (44, 87) kuni reklaamlausete (4) ja internetifolkloori ilminguteni (52).

92) *Paljude arvates on Sipsik lihtsalt üks triibuline tegelane. Minu arvates on ta hoopis suurejooneline.* – VV (M), 29. märts, 14.22. (217 reaktsiooni)

Popkultuuri kategooria on kõnekas, sest paljastab üht-teist Eesti internetikasutajate jagatud kultuuritausta ning jagatud *tekstiressursside* kohta (vt ka eespool ptk 2.3.). Et mingile kultuurin  htusele viitavat nalja mõista, peab olema tuttav selleks innustust pakkunud nähtuse või algteksti endaga. Esitasin k  lll vaid üksikud näited, kuid needki osutavad Sipsiku (92) kaudu Eesti lastekirjandusele kui ühendavale tekstiresursile ning poodide siseraadiotes kõlanud Alma piima reklaamlause (4) kaudu Eesti meedia- ja linnaruumile kui kasutajate ühisele kultuurilisele pagasile. Arvestades aga, et KalambuuRis   mbertehtud Alma lause modifitseerib omakorda James Bondi filmidest tuntud kildu „*Bond, James Bond*“, kinnitab KalambuuRi materjal Anneli Barani (2010:

102–110) tähelepanekut koolinoorte ütlustevara põhjal, et suur osa suhtluses käibivaid kilde pärineb filmidest, televisioonist ja reklaamidest, ent saab tänaäeval tuntuks ikkagi interneti kaudu.

Väga sagedasteks teemadeks osutusid ka toit (12 postitust) ja ametid (11 postitust). Märksõnaga „toit“ tähistasin nii toidu enda (69), selle söömise (29) kui ka jookidega (93, 94) seotud postitused. Mõlemas jooginaljas on näha jooginime sidumist selle joogi tarbimisega seotud tundege. Varjatult sisaldavad need väärushinnanguid: kasutajad hindavad hommikuti tassi kanget kohvi ning suudavad suhestuda tundege, kui see ergutaja joomata jääb; samuti teadvustatakse rohke alkoholitarbimise järelmõjusid. „Ametiks“ liigitasin nii klassikalises mõttes elukutse (95) kui ka naljas ametina käituvat tegijanime (96). Näide 96 on huvitav, sest on metanaljana suunatud hoopis sõnamänguloome enda pihta: *kalambuuri* ja *kalaamburi* on kahehäälikulise erinevusega paronüümid.

Pilt 29. VSOP- Väga S*tt On Pärast

Pilt 30. Kalaambur

93) ärkad hommikul ja *kohvi pole-despresso* – CAS (M), 22. märts, 10.46. (296 reaktsiooni)

94) VSOP- Väga S*tt On Pärast – JP (M), 10. märts, 1.02. (137 reaktsiooni) (pilt 29)

95) *hambaarstide liit otsustas, et eesti peab üle minema suuveejale* – AL (M),
26. märts, 17.51. (205 reaktsiooni)

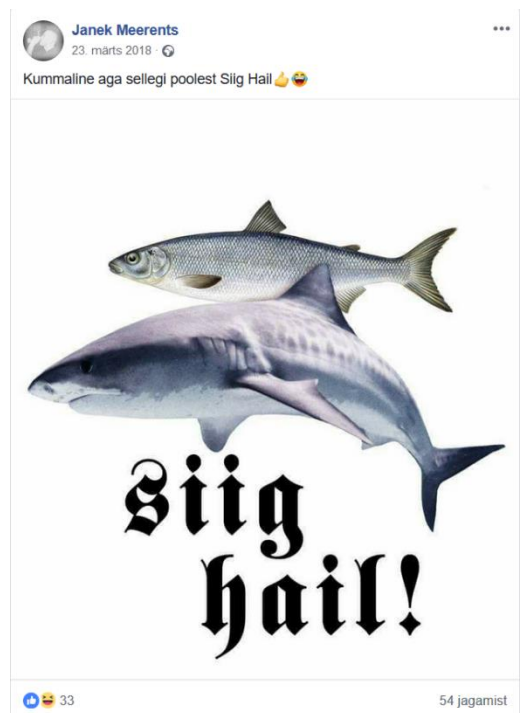
96) *Kalaambur* – VV (M), 30. märts, 0.50. (126 reaktsiooni) (pilt 30)

Üheksa tekstiga olid esindatud loomateemalised naljad. Kategooria „loomad“ on, nagu eelmisedki alajaotused, tinglik, sest valdavalt tehakse neis nalja hoopis putukate (97), lindude (97, 98) või kalade (96, 99) üle. Siiski, siinsetes näidetes pole kalambuuri tuum niivõrd loom ise, kui looma nimetuse ja eesti keele eripärade pakutav mänguruum. Näide 99 on paroodia kunagisest natsionaalsotsialistliku Saksamaa tervitusest, kus eestikeelsed kalanimetused *siig* ja *hai(l)* vastavad häälduselt saksa sõnadele *Sieg* (sks k 'võit') ja *heil* (sks k 'elagu!').

97) *Koiliblika isa.... papakoi* – KO (M),
24. märts, 16.39. (394 reaktsiooni)

98) *Nähes uksele silti "suletud", astu julgesti sisse, kui sa just pole lind.* – UT (M), 31. märts, 00.31. (219 reaktsiooni)

99) (*siig hail!*) – KL (M) jagas JMi (M) postitust, 23. märts, 8.22. (133 reaktsiooni) (pilt 31)

Pilt 31. (*siig hail!*)

Märksõna „tegevus“ lisasin üheksale kalambuurile, kus kõige üldisemalt oli esil mingi toiming. Lähedane kategooria, mis minu silmis väärts siiski eraldi ära märkimist on viie kalambuuri esindatud „kuritegu“. Tegevus võis olla lihtsalt mingi toiming kirjeldus (100), jutt hobist (101) või illustratsioon tegevusele (102). Kuriteo kategooriasse paigutasin kriminaalse sisuga (103) ning muidu negatiivses valguses kajastatud tegevused (104). Näited 103 ja 104 osutavad taas väärtushinnangutele – sissevõtmist ja salasigarettide suitsetamist taunitakse, ent pilamisega vähendatakse nende kuritegude tõsidust.

100) **Käisin Rõõmu Kaubamajas muretaigent otsimas, et pisarakooki valmistada.** – RL (M), 25. märts, 15.55. (333 reaktsiooni)

101) **“Mis su lemmiktegevus on?”**

“Mulle meeldib klaverit mängida” – JAR (N), 3. märts, 22.01. (pilt 32) (194 reaktsiooni)

Pilt 32. „Mis su lemmiktegevus on?“
„Mulle meeldib klaverit mängida“

Pilt 33. Ma pole kunagi saanud aru väljendist „till püksi ja punuma“

102) **Ma pole kunagi saanud aru väljendist "till püksi ja punuma".** – AK (M), 30. märts, 12.08. (pilt 33) (227 reaktsiooni)

103) **Kui tavakodanikel on sissetulekud ja väljaminekud, siis kriminalidel selle vastu on sisseminekud ja väljatulekud.** – LL (M), 11. märts, 23.21. (105 reaktsiooni)

104) **Keelatud sigaret – taburet** – PS (M), 18. märts, 9.39. (124 reaktsiooni)

Kokku kümnes enim reaktsioone saanud kalambuuris puudutati perekonna ja suhete temaatikat. Naljutati perekondlike sündmuste (105), võimalike peretülide (106) ja suhtestaatuste üle (107, 108). Tähistasin märksõnadega „pere“ või „suhted“ ka tekstid,

kus tegelasteks olid loomad (97), fiktiivsed tegelased (109) või elutud esemed (107). Näites 106 on vägivallatsevaks pereliikmeks valitud poeg – nalja menukuse põhjal selgub, et rühmaliikmed nõustuvad mässumeelse noore poisi stereotüübiga.

- 105) *vanaema sünnipäev - grämmar* – IV (N), 31. märts, 15.00. (454 reaktsiooni)
- 106) *Köögis vandaalitsenud poeg jättis vanemad nõutuks.* – TE (M), 15. märts, 00.56. (310 reaktsiooni)
- 107) *21 sajand - isegi ravimitel peab perekonnaseis peal kirjas olema. (Ninasprei, lahus)* – AU (M), 20. märts, 21.24. (pilt 34) (241 reaktsiooni)
- 108) *Vastame sageli: "Eks vaatab." Kust selline paranoia?* – AH (N), 27. märts, 17.31. (
- 109) *Potsatajale krokodillid eriti ei meeldinud kuigi üks neist oli päris Gena ...* – HT (M), 2. märts, 23.12. (199 reaktsiooni)

Pilt 34. *21 sajand - isegi ravimitel peab perekonnaseis peal kirjas olema.*

Veel märgistasin 61 menukaimast postitusest kaheksa postitust märksõnaga „tähtpäev“ ja kuus postitust märksõnaga „uudis“. Kuna käsitlen uudis- ja tähtpäevakalambuure põhjalikult 4. peatükis, ei peatu ma neil kategooriatel siin. Ülejäänud teemasid esines populaarsetes kalambuurides üksikutel kordadel, mistõttu ei käsitle ma neid selles töös eraldi. Ühisjoonena ilmnas vaadeldud 61 enim reaktsioone saanud postituse hulgas suhteliselt suur pildiliste kalambuuride hulk – tervelt 22 kalambuuri ehk 1/3 sisaldasid pildiosist. Teemaaliliselt koguvad enim reaktsioone toidust, (pop)kultuurist ja isikunimedest innustatud kalambuurid.

3.1.2. Postituste kommenteerimine ja jagamine

Postituse menukust on kõige kergem mõõta reaktsioonide arvu järgi, kuid rühmaliikmete omavahelisest suhtlusest saab paremini aimu posituste juurde jäetud kommentaaridesse süüvides. Postituste jagamine on seevastu muude suhestumisviiside kõrval marginaalne tegevus, millele pole otstarbekas eraldi alapeatükki pühendada. 2018. a märtsis kommenteeriti kokku 295 postitust ehk rohkem kui pooli kalambuure. Sama kuu jooksul jagati vähemalt ühel korral 103 postitust ehk neljandikku kõigist kalambuuridest.

Enim pälvisid kirjalikku tähelepanu toiduteemalised ja küsimusena vormistatud postitused: neljast suurima kommentaaride arvuga postitusest kolm sisaldavad küsimust (4¹⁴, 110, 111) ning kolme teemaks on toit (4, 59¹⁵, 110). Mõõndustega võib isegi näidet 111 toiduteemaliseks lugeda, sest nalja tuumaks on alkohoolsete jookide tarbimisega kaasnevate jääknähtude mõõtmine.

110) *Kas veganid ka lihavõtteid tähistavad?* – KL (N), 30. märts, 15.00. (28 kommentaari)

111) *Mitu sentimeetrit on ühes alkomeetris?* – RR (M), 5. märts, 20.43. (26 kommentaari)

Saamaks aimu, millist laadi arutelu postituste juurde tekib, kirjeldan lähemalt kolme enim kirjalikku vastukaja saanud postituse kommentaariume. Kõige enam kommentaare saanud postituse *Kas sa poest meene, pelmeene tõid?* juurde tekkinud arutelu vallandas esimene postituse alla jäetud kommentaar (a), kus meessoost liige RO pakkus, et *Meene* võiks olla naisenimi. Sellele vastuseks postitas naissoost kasutaja HKO lingi Eesti Statistikaameti nimerakenduse lehele (b) ning juhtis rühmaliikmete tähelepanu asjaolule, et *Meene*-nimelisi naisi Eestis ei ela.

a) RO (M): *Kui mõelda, et Meene on ilus Eesti naisenimi, siis saaks seda lauset kasutada ka eesti keele õpikus ütte näitlikustamiseks, kuid natuke*

¹⁴ Näitel 4 *Kas sa poest meene, pelmeene tõid?* on kokku 32 kommentaari.

¹⁵ Näitel 58 *Kilumunavõileivad; kilumuna võileivad; kilu munavõileivad; kilumunavõi leivad *mõtlik** on kokku 28 kommentaari.

modifitseerituna:

"Kas sa, Meene, poest pelmeene tõid?"

:)

b) HKO (N): *mis ajast meene naisenimi on?*

statistikaamet küll ei kinnita, seal on meene kohta kirjas nii: Sellise nimega inimesi Eestis ei ela või on neid vähem kui 5 ja seetõttu ei saa selle nime kohta statistikat kuvada. <https://www.stat.ee/public/apps/nimed/>

c) HT (M): *HKO, see on Kalambuuri grupp, ära seda unusta :P*

d) RO (M): *Ei osanud ka oma kõige paremas vaimusilmas näha, et üks väljamõeldud nimi, mille omanikke on alla 5 või pole üldse, võiks tekitada nii palju tormi. Siin peaks juba nimepolitsei sekkuma!*

Järgnes ligi 30-kommentaarine arutelu RO, HKO, algse postituse autori HT (M) ja veel kahe naisliikme vahel. Arutelus jäi HKO kindlaks oma seisukohale, et *Meene* on väljamõeldud naisenimi, mistõttu pole RO kommentaar (a) piisavalt naljakas. Ülejäänud arutlejad juhtisid kriitiliselt tähelepanu üksteise kasutajanimedele, kui samuti täielikult või osaliselt väljamõeldud nimedele. Postituse autor HT toimis arutelus vahekohtunikuna ning meenutas, et ollakse siiski kalambuuritsemiseks mõeldud grupis (c). Kommentaari autor RO tõdes aga imestusega, et ei oodanud oma kommentaarile nii suurt vastukaja (d). Tekkinud arutelu näitas, et rühmaliikmed ise tunnetavad rühmas välja kujunenud „õige“ käitumise piire ning püüavad neid naljatades kaitsta. Rahulolematust üles näidanud kasutaja HKO on 2019. a aprillikuuks grupist kas lahkunud või eemaldatud.

Näites 110 sellist sidusat arutelu ei teki – 28 kommentaari on kas erinevad sõnamängulised vastused (e, f, g) postituses esitatud küsimusele *Kas veganid ka lihavõtteid tähistavad?* või sama teema edasiarendused (h). Kommentaar (e) on postituse all kõige esimene ja pälvinud omakorda 28 reaktsiooni (21 „Meeldib“ ja seitse „Hahaa!“ reaktsiooni). Kuna veganid on selles näites seatud pilkeobjektiks, võib järeldada, et nalju postitavad liikmed ise veganite vaateid ei jaga. Kuigi üks liige mainib veganite võimalikku solvumist (i), on ka tema postituse toon viimaste suhtes pilkav. Siiski, paar liiget ei pea postitust ega järgnenud arutelu naljakaks (j), millele vastuseks on postituse autor sõbralikult mõista andnud, et alati ei peagi naljakas olema (k).

- e) RR (M): *kui on piisavalt mune , siis ikka :)*
- f) MLH (N): *Ei, neil on aastaringselt lihaheitepühad.*
- g) MM (M): *Veganid peavad Silovõtteid ilmselt.*
- h) PP (M): *Mu kunagine kolleeg ütles ikka Munavõtted ;) vahet ju pole, mida võtta...*
- i) MP (M): *Kuššš! Varsti pistavadki lõugama, et miks neid diskrimineeritakse.*
- j) AS (N): *Ma ka ei tabanud ära, kus see kalambuuri siin on, ise päris vegan ei ole, aga otsene vastus on ei. Ei tähista. Kogu nali.*
- k) KL (N): *Ah ega alati peagi tabama :)*

Näite 110 juurde tekkinud kirjalik tagasiside näitab, et kõnetava (selles näites päevakajalise) postituse kohta võtavad sarnaselt mõtlevad liikmed aktiivselt sõna. Nähtub, et vähemalt toitumise teemal on Kalambuuri liikmete vaated traditsioonilised – veganite seadmine nalja pilkeobjektiks töötab. Kommentaaride rohkusele on kaasa aidanud ka postituse küsimuse-vorm, sest enamik kommentaare on vormistatud selle küsimuse vastusena. Taaskord on näha tegevuse käigus rühma reeglite kehtestamist: postituse autor vastab kriitilisele kommentaarile sõbralikult, et rühma siseloogika toimib ka juhul, kui iga liige naljast aru ei saa.

Näites 59 tekib arutelu samasugusel moel nagu näites 110: kuigi meedias kohatud sõnastust pilav postitus *Kilumunavõileivad; kilumuna võileivad; kilu munavõileivad; kilumunavõi leivad *mõtlik** ei sisalda küsimärki, muudab mõtliku näo emotikon selle siiski küsimusena tajutavaks. Ka selles näites vastatakse 28 kommentaariga postituses püstitatud küsimusele ehk liikmed pakuvad oma variante, kuidas sõnu *kilu, muna, või* ja *leib* omavahel mänguliselt kombineerida (l, m). Mõnes kommentaaris pakutakse variante samuti küsivalt (m, n), et arutelu edasi arendada. Näites (m) pakutud variandi on eraldiseisvalt postitanud kolm liiget – ühe ja sama nalja nägemine kutsub erinevates inimestes esile sarnaseid seoseid. Samuti pakkus kaks liiget välja oma edasiarenduse *tramaivõi(leivad)* (o), kusjuures esimesena postitanud KK (M) mainis sõbralikult teisele sama nalja postitanule, et nali on juba tehtud (p). Kommentaariumi võttis kokku KL-i (M) postitatud viimane kommentaar (q), milles KL tõdes, et mitu korda tehtud naljad on parimad.

- l) JL (N): *Kilu muna või leivad*

- m) LS (N): *Kilu, muna või leivad?*
- n) TB (N): *"Muna või?" "Kilu, leivad."*
- o) KK (M): *tramaivõid leivad.. *naer**
- p) KK (M): *mul tuli ka midagi sarnast.. *naer**
- q) KL (M): *vanad naljad on ikka parimad =)*

Näites 59 ilmneb – nagu kahes eelmises näiteski – rühmaliikmete sõbralik eneseregulatsioon. Kalambuuride kordumisel juhitakse sellele tähelepanu, kui nali juba väga sageli kordub, võib see aga üldtunnustatuks muutuda. Taaskord olid kommentaarid vormistatud vastustena postituses esitatud küsimusele. Ühtset omavahelist arutelu selline postitus ei tekitanud.

Kui kommentaare jäeti 2018. a märtsis kolmandiku postituste juurde, siis samas ajavahemikus jagati 420 postitusest vaid neljandikku ehk 103 postitust. Siin tuleb arvesse võtta, et jagamisi on Facebooki grupis kõige probleemsem uurida. Jagatud postitus liigub auditooriumi mõttes grupist välja, postitust jaganud kasutaja ajajoonel. Igal Facebooki kasutajal on aga võimalik oma turvaseadetes ära märkida, kas tema postitusi (jagatud postitused k.a) näevad kõik Facebooki kasutajad või ainult tema sõbralisti liikmed. Nii tuli mul sageli ette olukordi, kus uuritava postituse all oli kirjas nt „4 jagamist“, kuid infot nägin heal juhul ühe-kahe jagaja kohta.

Märtsikuu kõige menukamat postitust (87) pildilist nalja Modern Talking’ist jagati 70 korda.

Jagamiste arvu poolest teisele kohale jäänud pildilist naistepäevakalambuuri (112) jagati poole vähem ehk 32 korda; kolmandale kohale jäänud polüseemseid kalanimetusi kuhjavat sõnalist kalambuuri (84) aga ainult 19 korda. Ülejäänud postitusi jagati kümnel või vähematel kordadel, seega mitukümmend jagamist pälvivad postitused on

Pilt 35. *Räpased naised marss pessu! (7.-8. märts naistele välipesu poole hinnaga)*

KalambuuRis erandlikud. Sageli jagatakse pildilisi kalambuure: 24st enim¹⁶ jagatud postitusest üheksa sisaldavad pilti.

112) *Räpased naised marss pessu!* – GS (M), 8. märts, 12.33. (pilt 35)

Tegevuskeskne rahvaluulekäsitlus kehtib KalambuuRi grupi sees tekkinud pärimusrühmas: kuigi gruppi kui keskkonda reguleerivad administraatorite seatud reeglid, on aktiivsete liikmete seas tegutsemise käigus välja kujunenud oma head tavad. Liikmeskond koosneb sarnaste vaadete ning huumorisoonega isikutest, kes naudivad neid kõnetanud postituste all oma edasiarenduste pakkumist. Juhul, kui keegi kas liikmetest või teistest gruppi kuuluvatest kasutajatest mõnd kalambuuri kritiseerib, reageerivad liikmed sõbralikul toonil ning annavad mõista, et KalambuuR on sõnadega mängimise koht, kus alati ei peagi kõik kasutajad kõigist naljadest aru saama. Samas võivad liikmeskonna vaated olla pigem konservatiivsed ning subkultuurid ja teisitimõtledjad võivad kergesti pilkeobjektiks sattuda.

3.2. Liikmete aktiivsuse analüüs kolme päeva põhjal

KalambuuRis oli 2018. aasta märtsis u 17 800 liiget. Saamaks aimu, kui suur osa neist tegelikult aktiivsed olid, vaatlisin üksikasjalikult kolme päeva jooksul grupis toimuvat. Valisin välja kuupäevad 6.–8. märtsini, sest nii said valikusse ühtaegu argised päevad (6. ja 7. märts), aga ka temaatiliselt laetud naistepäev (8. märts). Koostasin tabeli, mille ühele teljele paigutasin kõik Facebooki kasutajad¹⁷, kes tegid vaatlusalustel kuupäevadel kas või ühe liigutuse KalambuuRi grupis. Samuti märkisin ära iga kasutaja soo. Tabeli teisele teljele asetasin ühe postituse kaupa viis peamist liigutuse kategooriat. *Liigutuse* all pean silmas kõiki Facebooki pakutavaid võimalusi teiste kasutajatega suhtlemiseks:

¹⁶ Vähemalt neli korda jagatud.

¹⁷ Kuna KalambuuR on avalik grupp, võivad selle postitustele reageerida ning postitusi jagada ka mitteliikmed.

- postitamine;
- postitusele reageerimine (reaktsioonid: „Meeldib“, „Armastan“, „Hahaa!“, „Ohhoo!“, „Kurb“, „Vihane“);
- postituse kommenteerimine;
- kommentaarile reageerimine (reaktsioonid: „Meeldib“, „Armastan“, „Hahaa!“, „Ohhoo!“, „Kurb“, „Vihane“);
- postituse jagamine.

Selgus, et vahemikus 6.–8. märtsini tehti grupis kokku 36 postitust ning kokku ilmutas aktiivsust 1077 kasutajat¹⁸ (vt tabel 12). Arvet sain pidada aga 35 postituse üle, sest üks 7. märtsil tehtud postitus on hiljem kustutatud ning postituse autor grupist kas lahkunud või eemaldatud¹⁹. Keskmiselt tehti ühes päevas 12 postitust (vrld kuu keskmine 13,5 postitust päevas) ning keskmiselt ilmutas ühes päevas aktiivsust 359 inimest. Kõige elavam oli tegevus grupis 8. märtsil, mil tehti 16 uut postitust ning liigutuse tegi 694 kasutajat. 8. märtsi tiheda liigutamise taga on ennekõike naistepäevateemalised postitused (vt pkt 4.2.). Teisel kohal oli 11 uue postituse ning 406 liigutava kasutajaga 7. märts. Kõige tagasihoidlikum oli tegevus grupis 6. märtsil, mil uusi postitusi tehti vaid üheksa ning aktiivsust näitas üles 243 kasutajat.

KUUPÄEV	POSTITUSI	LIIGUTANUD KASUTAJAID
6. märts 2018	9	243
7. märts 2018	10 (11)	406
8. märts 2018	16	694
KOKKU	35 (36)	1077

Tabel 12. KalambuuRis vahemikus 6.–8. märtsini 2018 tehtud postitused ja iga päeva jooksul vähemalt ühe liigutuse teinud kasutajad.

Töö valmimise lõppfaasis kirjutasin KalambuuRi grupi administraatoritele, teavitamaks neid, et uurin seda gruppi ning palusin võimalusel näha 6.–8. märtsi postituste vaatamiste statistikaid. Viimastest oleks selgunud, kui palju on KalambuuRis kasutajaid, kes

¹⁸ 1077 tuleb kokku, kui arvestada, et mõni kasutaja liigutas kahel või isegi kolmel päeval; selline kasutaja kajastub iga kuupäeva juures uuesti eraldi, ent kogusummas vaid ühe korra.

¹⁹ Eemaldatud postitus sai 19 reaktsiooni, kuid mitte ühtki kommentaari ega jagamist ehk selle puudumine mõjutab tabeli üldseisu suhteliselt vähe.

postitusi näevad, ent mingil põhjusel neile ei reageeri (ehk *passiivseid liikmeid*). Administraatorid olid uurimuse suhtes toetavad, ent kuna statistika saatmine oleks väidetavalt läinud vastuollu isikuandmete kaitse seadusega, jäi sisuline koostöö ära.

Edasi tahtsin välja selgitada grupi aktiivsete liikmete osakaalu. Kasutajate aktiivsust saab hinnata kahest aspektist. Esiteks on kasutaja seda aktiivsem, mida rohkematel päevadel ta aktiivsust üles näitab, isegi kui ta teeb päevas vaid ühe liigutuse. Teiseks annab kasutaja aktiivsusest tunnistust ka tema suur liigutuste arv, isegi kui ta ei liiguta iga päev.

Saamaks aimu, kui suur osa vaadeldud 1077 kasutaja seast on igapäevaselt rühmas aktiivsed, märkisin iga kasutaja kohta ühe päeva kaupa ära, kas ta on sellel päeval liigutusi teinud (olenemata, kas päevas tehti üks või kümme liigutust). Nagu nähtub tabelist 13, ilmutas 860 inimest aktiivsust vaid ühel päeval. Kahel päeval liigutanud kasutajaid oli pea viis korda vähem ehk 168 inimest. Iga päev liigutavaid kasutajaid oli kõigist vaadeldutest vaid 49 inimest. Arvestades, et 2018. a märtsis oli KalambuuRi grupis u 17 800 liiget, moodustasid argiselt aktiivsed kasutajad liikmete koguarvust vaid 1/363 (vt allpool diagramm 2). Selgus ka, et kõige aktiivsemate kasutajate seas on mehi ja naisi pea võrdselt (24 meest ja 25 naist). Arvestades, et naisi on vaadeldud kasutajate seas üldse neljandiku võrra rohkem kui mehi, tekib soolise aktiivsuse erinevus naiskasutajate kasuks alles kahel päeval liigutanud keskmiselt aktiivsete kasutajate ehk *lihtliikmete* hulgas, kus aktiivseid naiskasutajaid (101 kasutajat) on kolmandiku võrra rohkem kui meeskasutajaid (67 kasutajat). Ühel päeval liigutanud vähemaktiivsete kasutajate ehk *kõrvaltvaatajate* seas väheneb erinevus veidi, sest vähemaktiivseid naiskasutajaid on neljandiku võrra rohkem (490 naist) kui samal aktiivsustasemel meeskasutajaid (370 meest).

MITMEL PÄEVAL RÜHMAS LIIGUTAS	KASUTAJAID	neist NAISI	neist MEHI
Liigutas ühel päeval	860	490	370
Liigutas kahel päeval	168	101	67
Liigutas kolmel päeval	49	25	24
KOKKU	1077	616	461

Tabel 13. Kasutajate aktiivsus KalambuuRis kolme päeva jooksul päevade arvu ja kasutaja soo järgi.

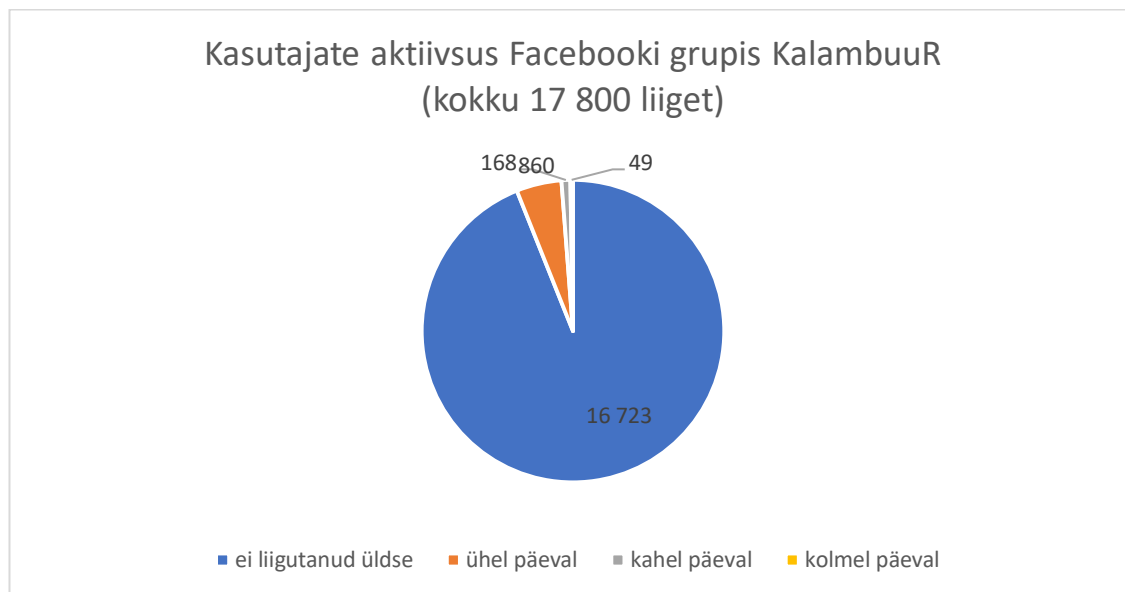

Diagramm 2. Kasutajate aktiivsus Facebooki grupis KalambuuR vahemikus 6.–8. märtsini 2018 a.

Lisaks kasutajate igapäevasele aktiivsusele grupis huvitas mind aktiivsuse teine aspekt, milleks on liigutuste arv vaatlusaluse aja jooksul. Üks liigutus võis olla:

- üks postitus;
- ühe postituse juurde jäetava(d) kommentaari(d);
- ühe postituse juurde jäetav reaktsioon;
- ühe postituse kommentaari(de) juurde jäetava(d) reaktsiooni(d);
- ühe postituse jagamine.

Minu oletus, et väiksem osa kasutajaid teeb suurema osa liigutustest, pidas paika (vt allpool tabel 14). Selgus, et kolme päeva jooksul liigutas üle 21 korra vaid kaks kasutajat (vastavalt 28 ja 27 korda). Väga aktiivseid kasutajaid, kes on teinud kolme päeva jooksul 11–20 liigutust, oli veidi rohkem, kuid siiski ainult kuus inimest. Vahemikus 8–10 liigutust kasvas kasutajate arv samuti tagasihoidlikult 9 inimeseni. Suurem hüpe tuli järgmises vahemikus ehk 6–7 liigutust teinud kasutajaid oli 23. Järgmised aktiivsuseastmed jäid samasse suurusjärku: 4–5 liigutust teinud kasutajaid oli 53; neid, kes liigutasid kolm korda, leidis aga 60 inimest. Kahel korral liigutajaid oli 174 kasutajat ning lõviosa kõigist kasutajatest ehk 750 inimest liigutas kolme päeva jooksul vaid ühe korra.

Lugesin liigutuste arvu järgi kõige aktiivsemateks grupi kasutajateks nelja ülemise astme (vt tabelis 14 halli värvi lahtrid) kasutajad (paksus kirjas), keda on kokku 40 inimest. Kaks kõige aktiivsemat grupi liiget on naissoost, järgnevas kolmes vahemikus (11–20, 8–10 ja 6–7 liigutust) kokku on meessoost kasutajate arv aga kerges ülekaalus (17 naist ja 21 meest). Seega üldjoontes on aktiivsete liikmete seas mõlema soo esindajaid võrdselt.

LIIGUTUSI KOLME PÄEVA JOOKSUL	KASUTAJAID	neist NAISI	neist MEHI
21+	2	2	-
11–20	6	3	3
8–10	9	2	7
6–7	23	12	11
4–5	53	31	22
3	60	37	23
2	174	97	77
1	750	432	318
KOKKU	1077	616	461

Tabel 14. Kasutajate aktiivsus KalambuuRis kolme päeva jooksul liigutuste arvu ja kasutaja soo järgi.

Eeldan, et KalambuuRi grupi nägu ja tegu kujundavad enim selle kõige aktiivsemad liikmed. Seepärast selgitasin tabelites 13 ja 14 välja aktiivseimad liikmed nii aktiivsete päevade arvu kui ka kolme päeva jooksul tehtud liigutuste alusel. Tabelist 13 selgus, et kolmel päeval olid aktiivsed 49 kasutajat, tabelist 14 nähtus aga, et vähemalt kuus liigutust tegi kokku 40 kasutajat. Viies need kaks aspekti kokku (vt allpool tabel 15), järeldan, et grupi *tuumliikmed* on kasutajad, kes olid aktiivsed nii tabeli 13 kui ka tabeli 14 järgi. Uurijana nägin kaht tabelit võrreldes kumbagi tabelisse kantud kasutajate nimesid ning sain hõlpsalt jälgida nimede kattumist tabelites. Selgus, et mõlemasse tabelisse oli jõudnud 27 kasutajat, kellest 15 on meessoost ja 12 naissoost.

AKTIIVSUSE ASPEKT	AKTIIVSEID KASUTAJAID	neist NAISI	neist MEHI
Liigutas kolmel päeval	49	25	24
Tegi kolme päeva jooksul enim liigutusi	40	19	21
MÕLEMAT TEGI e (tuumliikmeid)	27	12	15

Tabel 15. KalambuuRi *tuumliikmed* ehk kasutajad kes liigutasid KalambuuRis vahemikus 6.-8. märtsini 2018 iga päev ja kõige agaramalt.

Võrreldes liikmete koguarvuga (17 800 inimest), moodustavad tuumliikmed sellest vaid väga väikese osa. Kas ja kuidas need 27 tuumliiget KalambuuRi gruppi oma tegevusega mõjutavad, analüüsin eraldi järgmises alapeatükis. Samuti võrdlen nende käitumist rühmas üldiselt välja kujunenud käitumistavadega.

3.2.1. Tuumliikmete käitumismustrid

Eelmises alapeatükis selgitasin kolme järjestikkuse päeva analüüsi põhjal välja KalambuuRi *tuumliikmed* ehk eeldatavalt kõige aktiivsemad liikmed rühmas. Uurisin nende leidmiseks kõigi kasutajate aktiivsust kolmel vaadeldud päeval. Koostasid aktiivseimate liikmete leidmiseks kaks pingeriida: ühes pingereas järjestasin kasutajad selle põhjal, mitmel päeval nad tegid KalambuuRis vähemalt ühe liigutuse (postitasid või suhestusid kuidagi teiste postitatuga); teises pingereas järjestasin kasutajad tehtud liigutuste arvu poolest (kes enim postitas, kommenteeris, reageeris). Otsides ühisosa kummagi pingerea tippu jõudnud kasutajate seast, leidsin, et KalambuuRi grupis on 27 tuumliiget: 15 neist mehed ja 12 naised.

Tuumliikmete leidmine oli oluline, sest nagu on varem esoteerikafoorumite põhjal näidanud Reet Hiimäe (2014: 121), võtavad virtuaalse kogukonna liikmed endile erinevaid rolle. KalambuuRis eristan liikmete aktiivsuse põhjal viit käitumuslikku rolli:

1. *Tuumliige* – (eeldatavalt) kõigi suhestumisviiside poolest rühmas silmapaistev liige.
2. *Agar postitaja* – liige, kes postitab teiste liikmetega võrreldes rohkem ning on eeskujuks teistele postitajatele.
3. *Lihtliige* – mõõdukalt aktiivne liige, kes enamasti reageerib teiste postitustele ning kommenteerib harvadel juhtudel, aga ei tegutse rühmas argiselt.
4. *Kõrvaltvaataja* – liikme ja mitteliikme piirimaile jääv kasutaja, kes reageerib harva ja juhuslikult mõnele postitusele.
5. *Passiivne liige* – Facebooki grupiga liitunud kasutaja, kes ei suhestu grupis toimuvaga (nähtavalt) kuidagi.

Koostades pingeridu enim aktiivsust üles näidanud kasutajatest eristamaks Kalambuuri pärimusrühma liikmete käitumuslikke rolle, osutasid tuumliikmed oma tegevuste arvu poolest teistest mitu korda aktiivsemateks. Sellise erinevuse pinnalt eeldasin etteruttavalt, et tuumliikmed postitavad sageli, reageerivad enamikule postitustest, kommenteerivad agaralt ning jagavad teiste postitusi. Saamaks oma oletusele kinnitust, analüüsisin eraldi ainult nende 27 liikme tegevusi rühmas 6.–8. märtsil. Analüüs minu oletust ei kinnitanud. Esiteks ei näidanud valitud kolmepäevane aeg, et tuumliikmed sageli postitaks. 6.–8. märtsini grupis tehtud 36 postitusest on vaid kahe autoriks keegi tuumliikmetest. Mõlemate postituste autorid on meessoost, mis on igati ootuspärane, arvestades, et grupis postitavadki 3/4 juhtudest mehed. Mõlemad postitused on ainult sõnalised ning esitatud väitlausena. Esimene neist postitustest (113) on toiduteemaline ning põhineb homonüümial *tai* ('tailiha') – *Tai* ('riik Kagu-Aasias'), teine (114) on aga seksuaalse alatooniga naistepäevakalambuur, mis põhineb polüseemial *päev* ('24 tundi') – *päevad* ('menstruatsioon').

113) *Tulin hiljuti Taist reisilt ja mine pekki kui hea toit Tais on!* – SV (M), 6. märts, 15.56.

114) *Valentinipäev, naistepäev... Ma arvan et kõik oleksid õnnelikumad kui naistel oleks vähem päevi.* – EML (M), 7. märts, 9.34.

Kommenteerimises eristus tuumliikmete käitumises kolm võimalikku viisi. Kolm tuumliiget – jälle kõik mehed, üks postitaja nende seas – olid käitumiselt *arutlejad* ehk nad olid kolme päeva jooksul kommenteerinud kaks või enam korda. Kahe kõige tegusama arutleja käitumisest nähtus, et kui juba ühe postituse arutelu kommentaariga elavdama hakati, tehti seda sama postituse juures mitu korda. Postitajast arutleja kommenteeris aga mitu korda just enda postitust – nähtavasti tajus ta autorina kohustust oma postitust hallata. Veel kuus tuumliiget – siin oli mehi ja naisi võrdselt – on vaadeldud aja jooksul postitusi kommenteerinud ühe korra, mis teeb neist *segatüüpi aktivistid*. Nende hulka kuulub ka grupi aktiivseim liige. Ülejäänud 18 tuumliiget on käitumistüübilt *laikijad* ehk nad on kolme päeva jooksul postituste juurde ainult reaktsioone jätnud.

Laikijad või mitte, valdavalt on tuumliikmed aktiivsust üles näidanud just reageerimisel. Grupi kahe aktiivseima (naissoost) liikme liigutuste suure arvu taga ongi postitustele, harvem kommentaaridele, läbisegi „Meeldib“ ja „Hahaa!“ vajutamine. *Laikijate* seas tulid esile ka mõned tuumliikmed, kes eelistasid mingit kindlat reaktsiooni. Näiteks on ühe aktiivse naisliikme 16 liigutust kõik „Hahaa!“-reaktsioonid, ühe meessoost tuumliikme kümnest liigutusest üheksa kujutavad endast aga postituste juurde jäetud võrdlemisi haruldast „Armastan“-reaktsiooni. Veel nähtus kõigi tuumliikmete käitumisest, et kommentaaridele mindi enamasti reageerima juhul, kui postitusele endale oli samuti reageeritud.

Reaktsioonide arv postituste juures paljastab mõndagi tuumliikmetele meelepäraste naljade kohta. Teemaatilisel on tuumliikmeid enim kõnetanud üks seksuaalse alatooniga naistepäevakalambuur (29) ning üks Hitlerit ja natsionaalsotsialismi pilav sõnamäng (115) – kummalegi on reageerinud 15 tuumliiget. Pea sama palju on neilt tähelepanu saanud kuulsate inimeste nimedega mängiv mõtisklus (116) ning pilditöötusega loomakalambuur (117), mida on reaktsioonivääriliseks pidanud 13 tuumliiget.

115) *Kui **Hitler** oleks kiikinguga tegelenud saaks sellest **nats** üle võlli nalja.* – KK (M), 6. märts, 19.04.

116) *Mõtleks kui tore kui **Tõnis Mägi** abielluks **Lucy Liuga** ja Lucy jätaks neiupõlvenime Mägi ette alles *rõõm** – SEU (M), 7. märts, 17.12.

117) ***Bipolaarrebane*** – MS (M), 7. märts, 13.40. (pilt 36)

Jagamiste osas kukkus minu oletus läbi. **Pilt 36. Bipolaarrebane**

Tuumliikmetest ei jaganud keegi kolme päeva jooksul ühtki postitust. Arvestada tuleb aga jagamise uurimise eripäraga, millest kirjutasin peatükis 3.1.2.

Selgub, et tuumliikmed on lihtsalt keskmiselt aktiivsemad rühmaliikmed. Nad ei postita tingimata rohkem, kuid jätavad agaramalt postituste ja kommentaaride juurde reaktsioone. Kommenteerimises eristuvad selgelt kasutajatüübid: mõned meesliikmed kommenteerivad sageli ja sama postitust mitu korda; veidi rohkem on neid, kes kommenteerivad harva; valdavalt jäädakse aga ainult reageerimise tasandile. Nähtavalt tuumliikmed KalambuuRi grupi postitusi ei jaga. Tuumliikmete käitumine haakub rühma üldiste käitumistavadega, sest naisliikmed reageerivad agaralt, samas kui meesliikmed postitavad rohkem, ning nende postitatud kalambuuriid on sõnalised ja väitlause vormis.

4. Päevakajaline folkloor KalambuuRis

KalambuuRi postitused saavad motivatsiooni meediast ja tähtpäevadest, kuid uurimist väärrib, millistele päevakajalistele sündmustele või olukordadele rühmaliikmed reageerivad. Selle teema kaudu vaatlen lähemalt, kuidas grupis toimuv on seotud ühiskonnas toimuvaga. Soovides uurida KalambuuRi folkloristika vaatenurgast, lähtun siin *päevakajalise folkloori* mõistest, sest kui mingi aktuaalne sündmus innustab liikmeid rühmas sõnamängu kaudu oma seisukohta väljendama ning rühma ülejäänud liikmed on oodatud omakorda pilavate kommentaaride näol teiste sõnamänge edasi arendama, saab kalambuurseid seisukohavõtte mõista päevakajalise folkloorina.

Russel Franki (2011: 9) järgi kattub uudisfolkloor (ingl *newslore*) suuresti internetifolklooriga (ingl *netlore*), ent ta ei pea neid täielikult teineteist hõlmavateks mõisteteks. Kuigi internetifolkloor pole suuline ega vahetult või põlvest põlve edastatud, on sellegipoolest tegemist folklooriga. Franki (2011: 9) järgi on internetifolkloor nn ametlikule kultuurile vastanduva suhtlusviisina olemuselt õõnestavalt mänguline: see „parodeerib, pilab ning kritiseerib salvavalt massimeediat“ (*ibid.*). Allpool vaatlengi, kuidas ja mil määral KalambuuRi grupi materjal Franki pakutud tunnustele vastab.

Esmalt vaatlen selles peatükis valimisse mahtunud uudisfolkloori. Et üldse mõista KalambuuRi grupis 2018. a märtsis postitatud uudistest innustatud materjali, tasub alustuseks meenutada toona päevakorras olnud teemasid ning suuremaid meediasündmusi. Kasutan sündmuste allikatena Postimehe veebiväljaandes ning Eesti Rahvusringhäälingu ja Delfi uudiseportaalides 2018. a märtsis ilmunud uudiseid. Kronoloogiliselt võttes oli esimene suurem sündmus ooperilaulja Elina Nechayeva võiduga päädinud „Eesti laulu“ finaalkontsert 3. märtsil (Viilup 2018b), sellele järgnes 13. märtsil uudis Kuperjanovi jalaväepataljoni ajateenijast, kes vigastas end „laheda armii“ saamise nimel (Kund 2018). Kõrgendatud tähelepanu alla sattus 29. märtsil üks Viimsi Keskkooli õpilane, kes reisil käies leetritesse nakatus ning kelle klassikaaslastest kolm olid leetrite vastu vaktsineerimata (Punamäe 2018). Veel jäid märtsikuusse Venemaa presidendivalimised, Kuivastu silla ehitamise arutelu, Eesti Filmi- ja Teatriauhindade gala 24. märtsil ning kurioosne juhtum, kus kass pugus Tallinnas

Kassisaba linnaosas elektrikappi, põhjustades elektrikatkestuse (Kungla 2018). Pidevalt oli õhus rahulolematuse Eesti alkoholiaktsiisi-poliitikaga, mille tulemusena õitses Läti piiripunktides piirikaubandus.

Teiseks käsitlen selles peatükis kalendrisündmustest innustatud kalambuure. Kuigi tähtpäev või pööripäev pole otseselt uudis, on tegu siiski päevakajalise nähtusega. 2018. aastal jäid märtsikuuse naistepäev 8. märtsil, emakeelepäev 14. märtsil, katoliiklik püha Patrikcu päev 17. märtsil, palmipuudepüha 25. märtsil ning suur reede 30. märtsil. Lisaks algas 20. märtsil kevad ning 25. märtsil mindi kellakeeramisele üle suveajale.

Kirjeldan järgnevates alapeatükkides KalambuuRi liikmete osutusi nii 2018. a märtsis aktuaalsetele uudistele kui ka nende käitumist ning seisukohavõtte märtsikuu erinevatel kalendritähtpäevadel. Pööran sealjuures tähelepanu nii postituste vormivõtetele kui ka liikmete meelestatusele: kas sündmust pilatakse, kritiseeritakse või kajastatakse neutraalselt. Kalendrisündmustega seotud kalambuure uurides jälgin, milliseid tähtpäevi peavad liikmed oluliseks rühmas temaatiliste postitustega tähistada ning mis laadi kalambuure kutsuvad iga tähtpäev esile.

4.1. Uudisfolkloorsed kalambuudid

Vaadates päevakajalistele sündmustele reageerimisena tekkinud kalambuure, näib olevat levinud suundumus leida ajakirjandusest keelevääratusi ja muid naljakana mõjuvaid nähtusi ning esitada need kas kuvatõmmiste või tsitaadina. Iseenesest läheb veebiväljaannete kuvatõmmiste postitamine grupi reeglitega vastuollu, sest grupi saatetekstis on muuhulgas palve meedialajlu mitte postitada ning suunav link just kuvatõmmistele keskenduvale grupile Facebooki grupile „Ajakirjandus- ja reklaamipärleid meilt ja mujalt“. Ometi ei võta keegi selliseid postitusi maha ning nende alla tekib sageli tähelepanu pika arutelu näol.

Temaatilisel oli 2018. a märtsis KalambuuRi grupis enim esil rahulolematuse alkoholiaktsiisi, maksupoliitika ja Läti piirikaubandusega. Teema pidevat aktuaalsust

näitavad selleteemaliste postituste kuupäevad: 6. märts (118, 119, 120), 9. märts (23), 25. märts (30) ja 30. märts (121).

118) *Ossinovski mõistis, et džinni pudelisse tagasi ei topi.* – MM (M), 6. märts kell 8.07.

119) *Kätt ei andnud kätte aga kättemaks oli valus, eriti meie maksudele!* – MN (M), 6. märts kell 19.48.

120) *Kui piirikaubandus samasuguse hooga kasvamist jätkab, siis saab Marje Josingust konjaktuuriinstituudi juhataja* – KS (M), 6. märts kell 21.22.

121) *Läti õlu sobib Eesti mehe kõhtu nagu valatult* – HT (M), 30. märts kell 21.56.

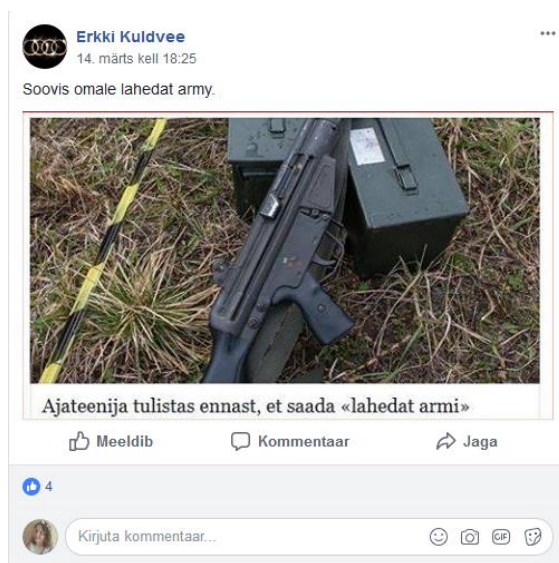
Oma toonilt haakuvad need naljad Russell Franki (2011) arusaamaga uudisfolkloorist: Lätiga seotud naljadest kostab rohkem neutraalset pilamist, Jevegeni Ossinovski ning maksupoliitika mainimisel aga pigem kriitikat. Tegemist on vormilt sõnaliste postitustega, ühtki kuvatõmmist siin pole. Vaid näide 86, kuigi sisult sõnaline, on kujundatud pildina. Kuna kolm alkoholipoliitikateemalistest kalambuuridest pärinevad ühest ja samast kuupäevast, võib oletada ühelt poolt kasutajate omavahelist eeskujuvõtmist, teiselt poolt aga innustumist Postimehes ilmunud artiklitest ja 6. märtsi päevakarikatuurist, mille pealkiri oli „Otsi eestlast, kes ei ole viimasel ajal Lätis käinud“ (Nemvalts 2018).

Rohkem kui ühest postitusest läbi käinud teemadest tuli esile veel 3. märtsi õhtul eetris olnud „Eesti laulu“ finaali (28, 122, 123), kusjuures näide 122 on viide „Eesti laulu“ finalistile ansambel Sibyl Vane'ile, näide 123 viitab aga võitjaks osutunud Elina Netchayevale.

122) *Sibul Vein* – GLA (N), 3. märts kell 22.02.

123) *Eesti Laulu võitja meeldis nii väga, et määrasin ta telefonielinaks.* – AH (N), 5. märts kell 10.59.

Veel tekitas kasutajates keelemängulisi mõtteid 13. märtsil ilmunud uudis Kuperjanovi jalaväepataljoni ajateenijast, kes tulistas end ise, tahtes „lahedat armi“ (Kund 2018). Esitustehnikatest on esindatud nii kuvatõmmis (124), sõnaline nali (125) kui ka pildinali (126). Siingi on postituste eesmärk juhtumit pilada, kriitikanoote kostab vähem. Eriti just näide 126 muudab multifilmitegelase Kupi pilti kasutades tõsise juhtumi millekski meelelahutuslikuks.

Pilt 37. *Soovis omale lahedat army.*
(Ajateenija tulistas ennast, et saada „lahedat armi“)

Pilt 38. *Sain Kupi juurest laheda kuuli-armi*

124) *Soovis omale lahedat army.* – EK (M), 14. märts kell 18.25. (pilt 37)

125) *Kuperjanovi jalaväepataljoni ajateenija soovis omale cool'i armi.* – AV (M), 14. märts kell 20.40.

126) *Sain Kupi juurest laheda kuuli-armi.* – MR (M), 15. märts kell 4.57. (pilt 38)

Kolmas rohkem kui ühes postituses ära märgitud sündmus puudutas Viimsi Keskkooli õpilast, kes nakatus reisil olles leetritesse, ning kellest kardeti nakkusohtu tema kolmele vaksineerimata klassikaaslasele. Esimene näide oli vormistatud taustapildiga tekstina (10), teine aga sõnaliselt (127).

127) *Leeris käinud lapsed olid ümber jagatud kahte leeri, ühtedel olid leetrid, teistel ei olnud ja istusid ümber leedripöõsa.* – RP (M), 29. märts kell 21.01.

Ülejäänud päevakajaline materjal oli teemavalikult killustunud. Ühendava joonena võib välja tuua aga meedias kohatud sõnastuste üle naljaheitmise, olgu pilkelauseks siis spordiudised (128), kinnisvaramull (129), laev Kihnu Virve (130), krõpsutootjad (131) või ahjusiibrid (132).

128) *Eilsel kergejõustiku MM-i ülekanandel võis kuulda reporteri kommentaari, et Ksenija Balta reis venis kaks korda pikemaks, kui planeeritud. Pole siis ime, et tulemust ei tulnud. Hoovõtul ja äratõukel on kriitilise tähtsusega, et üks reis ei oleks pikem, kui teine.* – TV (M), 5. märts kell 8.42.

129) *Lugesin lehest, et kinnisvaramull on hinnas!* – MV (M), 7. märts kell 0.20.

130) *Kihnu Virve kõhualune on terve* – RM (M), 13. märts. (pilt 39)

131) *Krõpsutootja võttis oma jutu kokku: „Ma arvan, et kartul saadab meid veel pikalt.“ #ETV #EhitadesEestit* – NH (N), 15. märts kell 22.32.

132) *Korstnapühkija: „Siibriga ei maksa mängida.“ (ajakirjast „60+“)* – AA (M), 23. märts kell 12.58.

Veel sattusid märtsikuu jooksul muuhulgas pilamise ja kriitika alla Briti peaminister Theresa May eestvedamisel kulgev Ühendkuningriigi Euroopa Liidust lahkumine (9), Ameerika Ühendriikide president Donald Trump (133), Eesti filmi- ja teatriauhindade gala (134), Venemaa presidendivalimised (135), Kuivastu silla ehitamise arutelu (136) ja kurioosselt Tallinnas Kassisaba asumis elektrikappi pugunud kass (137).

Pilt 39. *Kihnu Virve kõhualune on terve (Raporti järgi on Kihnu Virve kõhualune terve)*

133) **Trump** näitas Tillersonile ust! – MV (M), 14. märts kell 9.02. (pilt 40)

134) *NovembERR #luhikokkuvote #efta #auhinnad* – RM (M), 25. märts kell 14.50.

135) **Venemaa presidendikampaania** ehk „Venemaa otsib supertsari“ – MJ (M), 16. märts kell 6.50.

136) *Huvitav kui vastu Kuivastu mehed sillaehitusele on?* – TK (M), 16. märts kell 16.32

137) **Kass jättis Kassisaba elanikud sabata** – TM (M), 31. märts kell 13.05.

Pilt 40. *Trump näitas Tillersonile ust!*

Kuigi näited 9 ning 133–137 ei haaku temaatiliselt, koorub nendest välja uudisfolkloorse Kalambuuri olemus. Kõik need (ja eelnevadki) näited esitavad tõsistest päevakajalistest sündmustest pilava rahvapärase tõlgenduse. Näited 134 ja 135 on aga üsna kriitilised: kasutajatele on silma jäänud ERRi ja filmi „November“ rohke auhinnasaak teiste telepilditootjate ja filmidega võrreldes; samuti näidatakse ironiseerivat suhtumist Venemaa presidendivalimiste korraldusse. Näide 133 mängib aga pildi ja teksti sümbioosiga, pilades uudist USA välisministri Rex Tillersoni vallandamisest. Päev enne postitust ilmus kõnealune uudis Postimehes samuti pealkirja „Trump näitas Tillersonile ust“ all (Meresma 2018). Näites 9 on pilkealuseks teine maailmatasemel poliitik Theresa May. Seega võib nende näidete põhjal järeldada, et üldtuntud ning pideva avalikkuse tähelepanu all isikute aadressil on uudisfolkloor kiire tekkima.

4.2. Kalendrisündmustega seotud kalambuudid

Märts on kalendritähtpäevade poolest rikas kuu. Kuu esimesse poolde jääb üleilmne naistepäev 8. märtsil, samuti tähistatakse Eestis 14. märtsil emakeelepäeva. Katoliiklik püha Patricku päev 17. märtsil on Eestis tuntud ennekõike Iiri (pop)kultuuri kaudu. Kuigi tegemist pole pidupäevadega, algas 20. märtsil kevad ning varsti pärast seda keerati 25. märtsil kellad suveajale. Lihavõtted, mis on liikuv püha, juhtusid 2018. a samuti otsapidi märtsikuuksse. 25. märtsil oli palmipuudepüha, millele järgnes kuu eelviimasel päeval, 30. märtsil, suur reede.

Kui jätta kõrvale kevade algus, mis küll õigel päeval KalambuuRi grupis äramärkimist ei leidnud, ent käis läbi mõni päev ametlikust algusest hiljem (69), kajastusid kõik eelmainitud sündmused vähemalt ühes postituses. Kuna KalambuuR on grupp keeletundlikele inimestele, pole üllatav, et enim tähtpäevakalambuure – täpsemalt 14 positust – tehti emakeelepäeval või teemaviitega #emakeelenädal ka päev või kaks enne. Ühe tüüpvõttena tuli esile tähtpäevaõnnitluse vorm, kus õnnitus ise oligi kogu kalambuur (36) või siis lisati see kalambuuri lõppu (138). Teemaatilisel olid naljade pilkeobjektiks mitmel juhul õigekirjareeglid nagu kokku-lahkukirjutus (139, 140) ja poolitamine (83), aga ka muu keelehooldega seonduv, nagu käänded (141), uudissõnad, etteütlused (142) ning keeleinimesed ise (83).

138) *Roosi saadab mulle talle, et saadaksin talle mulle,
mina saadan neid ja teel saavad neist saadan ja neid.*

Mõnusat emakeelepäeva! – RR (N), 14. märts, 6.14.

139) *Kõne keelenõuande telefonile: "Tere! Ma sooviksin abielu **lahku kirjutada!**" #emakeelenädal* – TS (M), 12. märts, 14.18.

140) *Kas kokkukirjutamine kirjutatakse lahku?*
#hommeonemakeelepäev – JJJ (M), 13. märts, 19.54.

141) *Emakeelepäeva puhul postitaksin väga ammu ajast pärit oma kõige esimese postituse siin grupis. **15. kääne - mittemidagiütlev.*** – ZT (N), 14. märts, 14.01.

- 142) *Pakuks emakeelepäeva puhul ka enda poolt ühe uudissõna. Ettekütlus ehk raju peo alustamine või varajane ärapidamine. #emakeelendus #kõigekaunimkeel #küte* – JJJ (M), 14. märts, 11.25.

KalambuuRi keelehuviliste liikmete postitatud emakeelepäeva kalambuure ühendab nn virtuaalne pühademeeleolu: postitusi tehakse „emakeelepäeva puhul“ (141, 142), tähistamist alustatakse juba varakult (83, 139, 140) ning postitustes pööratakse otse teiste grupiliikmete poole (36, 138), luues grupis kuuluvustunnet. Ei saa jätta tähelepanuta, et emakeelepäev on rohkem postitama innustanud paari aktiivsemat meessoost kasutajat, kelle varajane aktiivsus võis olla omakorda teistele kasutajatele innustuseks.

Teisele olulisele pühale naistepäevale viidatakse seitsmes postituses. Siingi on sage kalambuuri vormistamine õnnitlusena (143, 144). Kasutajaid on sel naistele pühendatud päeval enim innustanud sõna *päev(ad)* mitmemõttelisus: *päev* '24 tundi' VS *päevad* 'menstruatsioon'. Menstruatsiooni üle on nalja heidetud nii soovi kujul (144) kui ka teravas seksistlikus mõtiskluses (114). Ühele soole keskendumise tõttu on naistepäeva kalambuurid üldse valdavalt seksuaalse alatooniga, nagu näites 29, kus mängitakse väljendi *põske saama* (slängis 'suhu võtma') kahemõttelisusega ning sõna *till* ('maitsetaim' vs 'peenis') polüseemiaga. Eelmisest veidi vähem, kuid siiski seksuaalselt mõjub reklaamlauset pilav sildinali (112), mis pälvis 230 reaktsiooni, 17 kommentaari ja 31 jagamise näol rohkelt tähelepanu. Pilkealuseks sattus muuhulgas veel komme naistepäeval lilli kinkida (145).

- 143) *Ole naiseks! *silmapilgutus**
– PV (N), 8. märts, 23.19.

- 144) *Häid päevi, naised!*
keelenäitamine – LT (N), 8.
märts, 14.40.

Pilt 41. *Keegi täna naistepäeva puhul roosi ka andnud?*

145) *Keegi täna naistepäeva puhul roosi ka andnud?* – SK (M), 8. märts, 14.56.
(pilt 41)

Kuu keskpaika jäänud kalendrisündmusi mainiti üksikutes postitustes. Iiri kultuurist tuntud katoliiklik püha Patricku päev (146) muutus paronüümiapäevaks kõigis püha Padriku päevaks. Kevade algust markeeriti ametlikust algusest hiljem, 26. märtsil, pigem tunnetuslikult kui kalendri järgi – näites 69 sai kätte jõudnud kevadest hoopis sooja ilmaga seostuv tänavatoit *kebab*. Kui 25. märtsil keerati kellad tund aega edasi suveajale, pakkus see innustust heitmaks nalja nii *kellakeeramise* (147) kui ka *suveaja* (95, 148) üle.

146) *Püha Padriku päev.* – UK (M), 16. märts, 19.08.

147) *Keerasin oma kella kaks tundi ja nüüd ma ei tea kus ma olen* – PV (N),
26. märts, 3.17.

148) *Seoses kliima soojenemisega minnakse üle suurveejale* – EN (N), 28.
märts, 20.36.

Lõpeks mahtus 2018. a märtsikuusse ka lihavõttetsükli esimene ots. 25. märtsile langenud *palmipuudepühast* sai kalambuuris hoopis homonüümset *palmipuuet* tähistav püha (22). Veel kaheksas postituses olid teemaks kas lihavõtted ise (74, 149) või nende tähistamine (110). Kas oli asi küsimuse vormis postituses, kirgi kütvas veganluse teemas või hoopis mõlemas – igal juhul põhjustas näide nr 110 selle juurde jäetud 28 kommentaari näol elava arutelu (vt ptk 3.1.2.). Üle ega ümber ei saanud lihavõtte ühest sümbolist, pühademunadest (8, 150).

149) *Lihavõtted, nupuvõtted ja keelatud võtted.* – TP (M), 31. märts, 3.03.

150) *Värvitud munad* *kooruv tibu* *kooruv tibu* *kooruv

Pilt 42. *Värvitud munad* *kolm kooruvat tibu* (*VÄRVITUD MUNAD*)

*tibu** – KK (N), 31. märts, 18.17. (pilt 42)

Üldistavalt oli kalendriteemalistel kalambuuriidil kaks eesmärki. Esiteks sooviti kaasliikmetele naljatamisi mingi püha puhul õnne. KalambuuRi grupi keelehuviliste liikmete jaoks oli siin innustavaim püha emakeelepäev, mille ootuses postitas paar agaramat liiget temaatilisi nalju juba 12. ja 13. märtsil. Siiski, ka naistepäeval ja lihavõtetel postitati kogu liikmeskonnale suunatud õnnitlusi ehk seesugune virtuaalne pühade „tähistamine“ on üks viis väikerühma ühtsustundeloomeks. Teiseks postitati kalendrist inspireeritud kalambuure puhtalt meelelahutusliku pilamise pärast. Kuna grupis postitamise eesmärk on siiski saada tunnustavat tähelepanu, on parasjagu päevakorral oleva pidupäeva teemal postitamine hea viis tähelepanu koguda.

Kokkuvõte

Magistritöös uurisin Facebooki gruppi KalambuuR folkloristlikust vaatepunktist. Töö põhines algselt kolm kuud (märts 2018 – mai 2018) väldanud internetivälitöö käigus kogutud materjalil, millest valisin süvaanalüüsiks ühe kuu (märts 2018) kõik postitused koos kommentaaridega. Lähenedes KalambuuRile folkloristika meetoditega, selgitasin välja, et kuigi Facebook pakub kasutajatele võimalust moodustada administraatorite seatud reeglitega gruppe, võib argiselt grupis toimetavatest kasutajatest moodustuda oma tavadega pärimusrühm. Rühma moodustavad erineva aktiivsusega liikmed, kes on tulnud kokku ennekõike sõnadega mängima, ent kellele kogukondlik keelemäng pakub võimaluse mõttekaaslasid leida, ümbritseva maailma sündmuste kohta arvamust avaldada ning kalendritähtpäevi tähistada.

Analüüs jagunes üldjoontes kolmeks: rühmas postitatud kalambuuri moodustusviisidele pühendatud osa (milliseid erinevate tasandite lingvistilisi võtteid kasutatakse; kuidas modifitseeritakse varasemat ütlusfolkloori), Facebooki grupis moodustunud pärimusrühmale keskenduv osa (kuidas *grupis* moodustub *rühm*; millised on rühmas tavaliseks kujunenud käitumisviisid; kuidas jagunevad käitumuslikud rollid rühmas) ning rühma ja väliskeskonna koosmõjul tekkivat ainet puudutav osa (kuidas reageerivad rühmaliikmed uudistele ja kalendrisündmustele).

Kalambuuri kui keelehuumori analüüsimisel kasutasin verbaalse huumori üldteooriat, keskendudes keeletasandi mehhanismidele, mille kaudu kalambuure luuakse ja toimima pannakse. Loomisvõtete analüüs näitas, et kõige enam eelistatakse postitada väitlause vormis ning ainult tekstist koosnevaid kalambuure (4/5 kalambuure olid verbaalsed); väljastpoolt Facebooki pakutavat tööriistakasti (emotikonid, taustapildid) pärinevat pildiosist sisaldab vaid viiendik kõigist vaadeldud postitustest. Sõnatasandil mängitakse nii sõnalistes kui ka pildilistes kalambuurides kõige rohkem paronüümiaga ehk sarnassõnadega ning polüseemiaga ehk mitmetähenduslikkusega. Polüseemselt võidakse esitada nii sõnu kui ka piltlikke väljendeid – eriti just pildiosist sisaldav kalambuur annab mõne kõnekujundi sõnasõnaliseks illustreerimiseks hea võimaluse. Sõnalistes postitustes esitatakse sageli ka mingi minimaalselt muudetud sõna ehk nn uudissõna, millele

mõnikord kirjutatakse sõnaraamatulik seletus, ent kogu kalambuur võib koosneda ka vaid ühest sõnast. Pildilistes kalambuurides on sõnastikukirjena moodustatud kalambuure vähem, sest postitusele lisatud pilt toimib ise nn seletusena – siit ka üldisem tähelepanek, et pildilises kalambuuris on tekstiosis ja pildiosis omavahel nii tihedalt seotud, et üks ei hakka teiseta tööle. Erinevalt sõnalistest kalambuuridest pilatakse pildilistes postitustes rohkem erinevaid meediast pärinevaid visuaale ning kõikvõimalikke avalikus ruumis kohatud silte.

Postitusi analüüsid ilmnes lisaks sõnalisusele ja pildilisusele ning erinevatele lingvistilistele võtetele veel üks moodustusvõttesand – varasema ainese intertekstuaalne modifitseerimine. Ümber võidakse teha rahvaluule lühivorme nagu kõnekäände ja erinevaid mõistatuse all-liike (keerdküsimused, liitsõnamängud), aga ka muid levinud ütlushi, s.h (õnne)soove. Lisaks ütlushižanridele modifitseeritakse veel (pop)kultuurist tuntud nähtusi nagu laulusõnad, telesaatepealkirjad, kirjandusteoste tegelaste nimed ning kaubamärkide nimed. Levinuim modifitseerimisviis on paroodia.

Facebooki grupi KalambuuR käsitlemine pärimusrühmana võimaldas vastata uurimisküsimusele, kuidas toimib suhtlus KalambuuRis. Tegevusekeskse rühmakäsitluse abil vaatlesin Facebooki võimalustest lähtuvaid tegevusi (postitamine, reageerimine, kommenteerimine, postituste jagamine) grupis kui rühmatunnet loovaid argipraktikaid. Just postitamise ning teiste postitatuga suhestumise kaudu saavad aktiivsematest *kasutajatest* pärimusrühma *liikmed*. Võimalust on neil selleks aga piisavalt, sest KalambuuRis postitatakse ühes päevas umbes 13 kalambuuri.

Suurema grupi sees tekkinud rühmas ilmnevad omad väljakujunenud käitumismustrid ning tavad. Näiteks on KalambuuRis tavaline üllitada postitusi tööajal, eriti lõunapausilt naastes. Võib oletada, et liikmetele tulevad uued kalambuurid mõttesse lõunalauas kolleegidega vesteldes või muul moel töömõtteid peletades – tagasi arvuti taha jõudnuna vormistatakse nali postituseks. Tavaline on vormistada oma postitus väitlausena ja ilma pildita; temaatiliselt on levinud naljatamine toidu, (pop)kultuuri või nimede üle. Veel on harilik pakkuda küsimusevormis postitusele kommentaariks naljatlevaid vastuseid ning kaitsta vajadusel sõbralikult pärimusrühma väljakujunenud tavasid kriitiliste kasutajate eest, arendades arutelu kriitika alla sattunud postituse kommentaariumis. Kui

internetimeemide üks põhitunnuseid on rohke jagamine, siis KalambuuRi postitusi jagatakse vähe ning postituste edasisaatmist on Facebooki turvasätete tõttu keeruline uurida. Tavapäraseks on kujunenud ka postitajate sooline jagunemine meeste kasuks: meessoost liikmed postitavad kolm korda agaramalt kui naisliikmed. Sellegipoolest selgus kolme järjestikuse päeva (6.–8. märts) süvaanalüüsist, et naised on aktiivsete liikmete seas rohkem kui mehi.

Liikmete rollikäitumuslikust erinevusest lähtudes eristan KalambuuRis *agaraid postitajaid, tuumliikmeid ning lihtliikmed ja kõrvaltvaatajad*. Agaraid postitajaid ehk teistega võrreldes rohkem postitavaid liikmeid on 2018 märtsikuu põhjal 20 inimest, kellest enam kui pooled on mehed. 27 tuumliiget, kelle seas on mehi ja naised peaaegu võrdselt – on rühmas üleüldiselt agaralt ja argiselt toimetavad liikmed. Tuumliikmete aktiivsus väljendub peamiselt postitustele reageerimises, mõnel meessoost tuumliikmel ka postituste kommenteerimises. Kõige rohkem on KalambuuRis aga lihtliikmeid ja kõrvaltvaatajaid: nende seas naised umbes kolmandiku võrra rohkem kui mehi. Need liikmed suhestuvad KalambuuRi postitatuga harva ja pigem juhuslikult kui argise sihipärasusega. Peale nelja mingitki aktiivsust ilmutava rollitüübi on KalambuuRis tuhandeid *passiivseid liikmeid* ehk grupiga liitunud kasutajaid, kes nähtavalt grupis toimuvaga ei suhestu.

Facebooki grupi ja väljaspool Facebooki toimetava maailma kokkupuutepunktides sündiva ainese käsitlemisel otsisin vastust küsimusele, kuidas KalambuuRi liikmeskond päevakajalistele sündmustele reageerib. Pöörasin tähelepanu erinevatele uudistele ning kalendrisündmustele, mis rühmaliikmeid kuidagi kõnetasid, analüüsides neid Russell Franki *uudisfolkloori* mõiste ja tunnuste kaudu. Uudisfolkloorsetes postitustes said Franki pakutud tunnused kinnitust: sõnamängu abil osutati mõnele kõmulisele sündmusele pilavas ning kohati kriitilises võtmes. 2018. a märtsikuus oli temaatiliselt läbivalt esil rahuolematuse kõrge alkoholiaktsiisi ning sellest tingitud piirikaubandusega. Muid teemasid markeeriti üksikute postitustega vastava uudise ilmumise järel. Nalja eelistati heita tipp-poliitikute ning teiste üldtuntud isikute üle. Kalendritähtpäevi mahtus vaadeldud kuusse viis (koos kevadise pööripäeva ja kellakeeramisega seitse), ent ükski ei kutsunud esile nii suurt temaatiliste kalambuuri arvu kui emakeelepäev 14. märtsil.

Paar innustunumat meessoost liiget postitasid juba paar päeva varem emakeelepäeva ootust väljendavaid kalambuure; õigel päeval vormistasid aga mitu liiget oma postituse kaasliikmetele mõeldud tähtpävasoovina, luues nii rühmas kuuluvustunnet. Soove postitati ka 8. märtsil naistepäeva puhul ning kuu viimastel päevadel lihavõtete puhul. Naistepäev kutsus teiste tähtpäevadega võrreldes esile rohkem seksuaalse alatooniga nalju, lihavõttekalambuurides olid läbivaks teemaks pühademunad. Muid tähtpäevi nii oluliseks ei peetud: neid markeeriti ühe või kahe postitusega.

Laskudes magistritööst koondjärel dust tehes esseistlikusse üldistusse, saan väita, et KalambuuR on elujõuline pärimusrühm, kus kümnekond meest pärast lõunapausi kellegi nimega mängides väitlauselisi kalambuure postitavad ning kümned naissoost liikmed nende kalambuuridele innukalt reageerivad. Jättes aga tunnetuslikud stereotüübid kõrvale, näitasin töös, et KalambuuR on üha kasvava liikmeskonnaga virtuaalne kogukond, kus hea keeletunnetusega, ent erineva taustaga inimesed päevast päeva eesti keele mängupotentsiaali avastavad. Keelemängust on liikmete jaoks saanud enam kui pelgalt mäng: kalambuurides avaldatakse arvamust päevakajaliste sündmuste kohta, väljendatakse oma maailmavaadet, leitakse mõttekaaslasi, tähistatakse pidupäevi ja luuakse ühtekuuluvustunnet.

Magistritööst selgus, et KalambuuRis toimuv on sedavõrd mitmepalgeline, et kuigi kõik kolm analüüsitemat on saanud uurimusliku sissejuhatuse, ilmnevad nende pinnalt uued uurimisküsimused. Kalambuuri moodustusvõtteid tasuks uurida pikema ajavahemiku jooksul kui üks kuu, sest pikema vaatluse põhjal saaks eristada teemasid ja sõnu, millega mängitakse kalambuuriloomes keskmisest rohkem. Märkasin oma algselt kolm kuud kestnud välitöö käigus samuti mõne nalja (väikeste sõnastuserinevustega) kordumist kolme kuu postitustes – juba ainuüksi see materjal võimaldaks eraldi jätku-uurimust.

KalambuuRi grupi pärimusrühma üksikasjaliku vaatluse perioodi saaks aga pikendada kolmelt päevalt ühe nädalani ning kõrvutada liikmete aktiivsuse näitajaid kolme päeva samade näitajatega, sest sel moel täpsustuks liikmete käitumiserinevus argipäeviti ja tähtpäevadel. Algselt oli mul magistritöös kavas jälgida kasutajate käitumist viiel järjestikkusel päeval, ent süvaanalüüsi tabeli koostamine osutus oodatust

ajamahukamaks. Laiendades minu valitud vahemikku (6.–8. märts) vahemikuni 5.–11. märts, saaks võrrelda muutusi kasutajate aktiivsuses enne ja pärast kalendritähtpäeva.

Samuti väärrib edasiuurimist postituste temaatiline jagunemine ja sihtmärgi valik – kelle üle nalja tehakse ja miks? Päevakajalise ainese põhjal oleks huvitav teha mõnele skandaalsele uudisele järgnenud uudisfolkloorsete postituste põhjal teemaanalüüs. Välitöödel kogusin 2018. a maikuus umbes 30 postitust Igor Mangi ahistamiskandaali teemal – ainuüksi nende tekstide pinnalt saaks põneva juhtumiuuringu, mis näitaks liikmete seisukohti nii Igor Mangi (ehk liikmetele hästi tuntud isiku) kui ka seksuaalse ahistamise (ehk valulise ühiksondliku teema) kohta. Samuti võimaldaks Igor Mangi naljade keeleline analüüs vaadelda postitajate loomepotentsiaali: millised naljatekstitid hakkavad korduma ning millised innustavad liikmeid kommentaaride näol teemat edasi arendama.

Pakkusin oma tööga uue vaatenurga ühele Facebooki grupile ning näitasin, kuidas tuhandete omavahel võõraste kasutajate koostegutsemise käigus tekib mõnekümne liikmega virtuaalne kogukond. Samuti osutasin uurimuses kalambuurile kui varemgi levinud harrastusele, mis elab nüüd oma elu digimaailmas. Ühtlasi annab sellise intertekstuaalseid mängu harrastava rühma uurimine võimaluse süüvida Eesti internetikasutajate jagatud kultuuripagasisse, sest sõnamängu käigus taaskasutatakse sageli varasemaid lühivorme ja kultuuritekste.

Summary. A Folkloristic Approach Towards Facebook Group *KalambuuR*

The aim of this MA thesis is to take a folkloristic approach towards a group in Facebook named KalambuuR. It is an Estonian group meant for posting puns and wordplays. In the last couple of years puns and other playful short forms have received increasing public attention in Estonia, as well-known writers and humourists have posted puns on Twitter, published pun collections and arranged public pun-events. Besides professional writers publishing puns, several virtual pun-communities have emerged, the largest being KalambuuR in Facebook. At the time of this thesis' publishing (May 2019), KalambuuR has over 20 130 members.

The goal of this study is to find answers to four main questions.

1. What can be found out about KalambuuR using folkloristic approach?
2. What techniques are used in KalambuuR to create puns and make them work?
3. How does communication between users work in KalambuuR?
4. How do KalambuuR's group members react to topical events?

The first question covers the thesis in general, the other three are meant as specific sub-questions and are answered in the three analysis chapters respectively.

The study was originally supposed to be based on three months (March 2018 – May 2018) of Internet fieldwork, during which I collected 1266 Facebook posts from KalambuuR group as screenshots. In the process of analysing this material, the amount of collected posts turned out to be unreasonably large for analysis, so the study is based only on 420 posts made in March 2018. I used Excel to gather the statistics about different pun-creating techniques, demographics, and group member activities.

Since the MA thesis answers three considerably different sub-questions in its analysis, three different theoretical approaches are taken. While answering the first sub-question about the techniques used for creating puns, I use the General Theory of Verbal Humour (GTVH) by Salvatore Attardo and Victor Raskin (1991) according to which every joke operates with six knowledge resources: language (LA), narrative strategy (NS), target (TA), situation (SI), logical mechanism (LM), and script opposition (SO). Since a pun

uses the potential of a language to evoke laughter, I pay most attention to the choices made using LA resource (actual lexical, syntactic, phonological etc. choices). Since sometimes the word order has its effect on the pun, I also take a closer look at the choices of NS resource (whether the pun was written as a sentence, question, dialogue etc.).

To answer the second sub-question about communication in Facebook group KalambuuR, I apply Simon Bronner's practice-based folklore definition, according to which folklore is "*traditional knowledge put into, and drawing from, practice*" (Bronner 2016: 15). In KalambuuR, I also observe how *users* become *members* through their everyday actions like posting and commenting on, reacting to and sharing other members' posts. Since I want to find out, if and what roles do the members play in their group, I closely follow the activity of each member for three consecutive days (March 6 – March 8) with the help of an Excel tab, where I count all the small actions (posting, commenting, reacting, sharing) taken per member.

Finally, to find answers to the third sub-question about group members reacting to topical events, I borrow the terms *newslore* and *netlore* from Russell Frank (2011), who defines the latter as „*a form of subversive play, circulating in an underground communicative universe that runs parallel to and often parodies, mocks, or comments on „official“ channels of communication*“ (Frank 2011: 9). As Frank (*ibid.*) points out, not all netlore is newslore and vice versa, but they do have a considerable overlap. In KalambuuR, members also react to the world outside their virtual community, creating mocking and sometimes critical puns on topical events.

In the first analysis chapter, where the focus is on different pun-making techniques, broadly, I distinguish verbal puns from visual puns, since in a visual pun the text and the image are closely interrelated and therefore cannot be analysed separately. It turns out that the most common puns are verbal puns using paronyms (similar words) or polysemy (ambiguous words) and constructed as declarative sentences. Another popular way of making a pun is to simply give the audience some „neologism“, sometimes adding a twisted explanation. The neologism technique is also used with visual puns, but in that case often lacks the verbal explanation part, since the added image already works as an illustration. Visual puns are often based on screenshots of media texts or various public

signs and labels. Yet, although all puns can be labelled „verbal/visual“ and all puns use some sort of language or narrative strategy play, some puns have one more construction layer to them: they reuse former cultural texts. As it turns out, members tend to modify local (i.e. Estonian) shared *cultural resources* like folkloric short forms, such as phrases, riddles, proverbs, and other sayings, and other cultural texts such as song lyrics, TV-show titles, movie titles, and names of famous people, fictional characters, places, and brands. The second analysis chapter takes a closer look at group communication in KalambuuR. There I observe how Facebook group *users* become virtual community *members* by their daily group actions such as posting, commenting, and reacting. It occurs that men tend to post three times more often than women, since only 103 puns from 420 puns posted in March 2018 were posted by female group members. It also occurs that the most popular time for posting is during a workday from 8 AM to 5 PM, and especially after the lunch break (between 2 PM and 3 PM) – I assume, that people get ideas for pun while chatting with their colleagues at the lunch table or while simply letting their mind wander away from work thoughts for a moment. Thematically, members tend to leave their reactions to posts joking on food, (pop)culture and names. What is more, it turns out, members tend to take on different roles based on their level of activity in KalambuuR. I can distinguish between *eager posters* (members, who post often), *core members* (simply very active members, who often react to posts and comments), *usual members* (members who react sometimes and rarely comment), *bystanders* (ones who visit the group sporadically and react rarely) and *passive members* (users who have joined the group at some point, but do not show any visible interest in its content).

Finally, the third analysis chapter focuses on the question about relationship between KalambuuR group and the outside society. I observe, how members react to topical news events and to calendric holidays celebrated in March. Russell Frank’s (2011: 9) idea of *netlore* as something mocking and critical is confirmed by the topical puns of KalambuuR – throughout the whole month, members commented critically on societal problems in Estonia at the time (March 2018), like the increasing alcohol tax and, from that, the border trade in Latvia. There is also a tendency to make fun of names and actions of well-known public figures like Vladimir Putin, Donald Trump and Theresa May. Besides puns

pointing at news events, I consider calendrical puns also to be „topical“, since they emerge in relation to certain holidays. As KalambuuR is a community for people interested in language, it is no surprise, that most topical puns were posted on Estonian Mother Language Day (March 14). International Women’s Day (March 8) and Easter (end of March 2018) also inspired topical posts. Members post good wishes to other members on these occasions, creating the feeling of belonging by doing so.

In conclusion, the study shows how a virtual community is created by people with similar interests (i.e. playing with Estonian language). Although users with various backgrounds and of different ages have originally joined the KalambuuR group for the sole purpose of posting puns, by posting them day to day, they have formed a community, where playing with words allows them to express their opinion, find sympathizers, comment on topical events and celebrate special occasions. Although KalambuuR is a Facebook group regulated by a written ruleset made by administrators, the small community inside this group has developed its own default „rules“ of behaving properly.

This MA thesis is only a brief introduction to a largely untouched topic in Estonian folkloristics. New possibilities emerge from each of the three analysis chapters. First, when studying pun-making techniques, observation material of more than three months should be used: when originally collecting posts throughout the three-month period, I noticed some recurring pun texts. In comparing material from longer time period, certain words and ideas can be identified, which evoke more puns than others. Second, when looking closely at users’ activity in the group, I suggest observing seven consecutive days instead of three, for it would give a better understanding of users’ daily activities before, during and after some special holiday. Third, when observing reactions to topical events, a case study on community reactions to some scandalous news, would be interesting. I originally collected 30 posts commenting on a certain Estonian sex scandal in May 2018 and studying those texts would give a great understanding on the value system of such virtual community. To sum up, the KalambuuR group and the art of making puns is a vibrant field for future studies.

Allikad

Kirjandus

A.Itskok 1998. Algas on otsas. Keelevigureid. Tallinn: Maalehe Raamat.

Alma.ee 2019. Alma täispiim vaba rasvasisaldusega 3,8–4,2 % 1,5 L. <https://www.alma.ee/tooted/piimad/alma-taispiim-vaba-rasvasisaldusega-38-42-15l>.
Vaadatud 16.05.2019.

Attardo, Salvatore, Victor Raskin 1991. Script theory revis(it)ed: joke similarity and joke representation model. – HUMOR. International Journal of Humor Research 4 (3/4), lk 293–347. doi:10.1515/humr.1991.4.3-4.293.

Attardo, Salvatore 1994. Linguistic Theories of Humor. – Humor Research 1. Toim. Victor Raskin, Mahadev Apte. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

Attardo, Salvatore 2008. A primer for the linguistics of humor. – The Primer of Humor Research. Humor Research 8. Toim. Victor Raskin, Willibald Ruch. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, lk 101–155. doi:10.1515/9783110198492.101.

Attardo, Salvatore 2018. Universals in puns and humorous wordplay. – Cultures and Traditions of Wordplay and Wordplay Research. Toim. Esme Winter-Froemel, Verena Thaler. Berlin – Boston: De Gruyter, lk 89–110. doi:10.1515/9783110586374-005.

Baran, Anneli 2010. Fraseologismide rollist Eesti koolinoorte keelekasutuses 2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistluse põhjal. – Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi tänapäeva laste- ja noortekultuurist. Tänapäeva folkloorist 8. Toim. Eda Kalmre. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 95–124.

Baran, Anneli 2011. On the Role of Phraseologisms in the Estonian Online Media. – Papers on Language, Culture and Literature 3. Prace naukowo-dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie 55. Toim. Alicja Witalisz. Krosno: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie, lk 105–114.

Baran, Anneli 2012. Visuaalne huumor internetis. – Mäetagused 52, lk 123–140. doi:10.7592/MT2012.52.baran.

Baran, Anneli 2013. On the Role of Visualisation in Understanding Phraseologisms on the Example of Commercials. – Folklore. Electronic Journal of Folklore 53, lk 47–72. doi:10.7592/FEJF2013.53.baran.

Baran, Anneli 2014. Visualiseerimise rollist fraseologismi mõistmisel reklaamide näitel. – Maailm ja multitasking. Tänapäeva folkloorist 10. Toim. Mare Kõiva. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 77–106. doi:10.7592/TF10.reklaam.

Ben-Amos, Dan 2009a [1971]. Folkloori defineerimine konteksti kaudu. – Dan Ben-Amos, Kommunikatsioon ja folkloor. Sator 9. Toim. Mare Kõiva, Aado Lintrop. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 9–26.

Bronner, Simon J. 2016. Toward a Definition of Folklore in Practice. – Cultural Analysis 15 (1). The University of California, lk 6–27.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss/ekss.html>. Vaadatud 16.05.2019.

EV = Hussar, Anne; Arvo Krikmann, Erna Normann, Veera Pino, Ingrid Sarv, Rein Saukas (koost); Arvo Krikmann, Ingrid Sarv (toim) 1980-1988. Eesti vanasõnad I-IV: Monumenta Estoniae Antiquae III: Proverbia Estonica. Tallinn: Eesti Raamat. <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/evs>. Vaadatud 23.04.2019.

Facebook Newsroom 2016. Reactions Now Available Globally. – News 24. veebruar. <https://newsroom.fb.com/news/2016/02/reactions-now-available-globally/>. Vaadatud 16.05.2019.

Foley, John Miles 2012. Oral Tradition and the Internet. Pathways of the Mind. Urbana – Chicago – Springfield: University of Illinois Press.

Frank, Russell 2011. Newslore: Contemporary Folklore on the Internet. Jackson: University Press of Mississippi.

- Hiimäe, Reet 2014.** Rollid ja rollikäitumine interneti esoteerikafoorumites. – Maailm ja multitasking. Tänapäeva folkloorist 10. Toim. Mare Kõiva. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 109–132. doi:10.7592/TF10.esoteerika.
- Järv, Risto 2008.** Punamütsike ja Punasokike. Muinasjutunaljadest. – Kes kõlbab, seda kõneldakse. Pühendusteos Mall Hiimäele. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused (Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae) 25. Toim. Eda Kalmre, Ergo-Hart Västriku. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 115–142.
- Järv, Risto 2016.** Tuntud muinasjutud reklaamikunstis. – Transmeedialised siirded. Paar sammukest. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat XXIX. Toim. Kanni Labi. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 101–124. doi:10.7592/PS/29.jarv.
- Kalda, Mare 2014.** Geopeitus - 21. sajandi harrastus mängu žanriraamis ja väljaspool. – Maailm ja multitasking. Tänapäeva folkloorist 10. Toim. Mare Kõiva, Eda Kalmre. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 221–254. doi:10.7592/TF10.geo.
- Kalmre, Eda 2010.** Tüdrukute materjalikogudest ja eneseesitlusest Internetis rate.ee päevikute armastusjuttude näitel. – Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi laste- ja noortekultuurist. Tänapäeva folkloorist 8. Toim. Eda Kalmre. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 214–245.
- Kirjastus Tänapäev 2018.** Verbaarium. <https://tnp.ee/raamat/verbaarium/>. Vaadatud 8.05.2019.
- Kirss, Tiina 2017.** Sündmusküllased elulood. Erich Araku käsikiri. – Keel ja Kirjandus 12, lk 897–915. <http://kjk.eki.ee/ee/issues/2017/12/992>.
- Krikmann, Arvo 1985.** Vanasõnaparoodiatest – Keel ja Kirjandus 8, lk 474–483.
- Krikmann, Arvo 1997.** Sissevaateid folkloori lühivormidesse I. Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krikmann, Arvo 2004.** Koestler, Raskin, Attardo ja teised: Lingvistiliste huumoriteooriate uuemaist arenguist. Reetor 4. Toim. Arvo Krikmann. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Kristeva, Julia 1986. The Kristeva reader. Toim. Toril Moi. New York: Columbia University Press.

Kuipers, Giselinde 2002. Media culture and Internet disaster jokes: bin Laden and the attack on the World Trade Center. – European Journal of Cultural Studies 5 (4), lk 450–470. doi:10.1177/1364942002005004296.

Kund, Oliver 2018. Ajateenija tulistas ennast, et saada „lahedat armi“. – Postimees. Täna leht 13. märts. <https://leht.postimees.ee/4438377/ajateenija-tulistas-ennast-et-saada-lahedat-armi>. Vaadatud 22.05.2018.

Kungla, Elisabeth 2018. Wismari alajaama roninud kass põhjustas Kassisabas elektrikatkestuse. – Postimees. Tallinn 31. märts. <https://www.postimees.ee/4456201/wismari-alajaama-roninud-kass-pohjustas-kassisabas-elektrikatkestuse>. Vaadatud 12.05.2019.

Kärmas, Mihkel, Anna Gavronski 2018. „Pealtnägija“: mitu naist süüdistavad Igor Mangi seksuaalses ahistamises. – ERR. Eesti 9. mai. <https://www.err.ee/830003/pealtnagija-mitu-naist-suudistavad-igor-mangi-seksuaalses-ahistamises>. Vaadatud 16.05.2019.

Laaniste, Mari 2005. Piltide ja kirja keelest. – Keel ja Kirjandus 8, lk 617–629.

Laineste, Liisi 2003. Take It with a Grain of Salt: The Kernel of Truth in Topical Jokes. – Folklore. Electronic Journal of Folklore 21, lk 7–25. doi:10.7592/FEJF2002.21.jokes.

Laineste, Liisi 2005. Tegelased eesti etnilises huumoris. – Mäetagused 28, lk 9–76. doi:10.7592/MT2004.28.laineste.

Laineste, Liisi, Piret Voolaid 2016. Laughing across borders: Intertextuality of Internet memes. – European Journal of Humour Research 4 (4), lk 26–49. doi:10.7592/EJHR2016.4.4.laineste.

Lopez, Napier 2016. You can now add color to your Facebook posts. – The Next Web. Facebook 20. detsember. <https://thenextweb.com/facebook/2016/12/19/facebook-get-lot-colorful/>. Vaadatud 16.05.2019.

Meresma, Kerstin 2018. Trump näitas Tillersonile ust. – Postimees. Maailm 13. märts. <https://maailm.postimees.ee/4438213/trump-naitas-tillersonile-ust>. Vaadatud 22.05.2018.

Merilai jt = Merilai, Aarne, Anneli Saro, Epp Annus 2007. Poetika. Gümnaasiumiõpik. Teine, täiendatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Milos OÜ 2018. SUUR UURING – EESTLASTE INTERNETI- JA SOTSIAALMEEDIA KASUTUS AASTAL 2018. <https://milos.ee/eestlaste-interneti-ja-sotsiaalmeedia-kasutus/>. Vaadatud 16.05.2019.

Nemvalts, Urmas 2018. Päeva karikatuur: otsi eestlast, kes ei ole viimasel ajal Lätis käinud. – Postimees. Arvamus 6. märts. <https://arvamus.postimees.ee/4430363/paeva-karikatuur-otsi-eestlast-kes-ei-ole-viimasel-ajal-latis-kainud>. Vaadatud 22.05.2018.

Oxford Dictionaries 2019. Definition of post in English by Oxford Dictionaries. English Dictionary, Thesaurus & grammar help. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post>. Vaadatud 16.05.2019.

Pilt, Maili 2014. Kohtumispaik internetifoorum. Sissevaateid virtuaalrühma kollektiivsusesse. – Maailm ja multitasking. Tänapäeva folkloorist 10. Toim. Mare Kõiva. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 23–50. doi:10.7592/TF10.foorum.

Punamäe, Sander 2018. 11-aastane Viimsi Keskkooli laps nakatus reisil leetritesse. – Postimees. Tervis 29. märts. <https://tervis.postimees.ee/4454721/11-aastane-viimsi-keskkooli-laps-nakatus-reisil-leetritesse>. Vaadatud 12.05.2019.

Rappoport, Leon 2005. Punchlines. The case for racial, ethnic, and gender humor. London: Praeger/Greenwood Press.

Reinaus, Reeli 2008. Enesepresentatsioon Perekoolis. – Tonditosin. Pro Folkloristica XIV. Toim. Mall Hiimäe, Liina Saarlo. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 160–181.

Shah, Pritam 2018. Facebook's new Reactions are being used more – a lot more. – Quintly. Facebook Analytics 28. juuni. <https://www.quintly.com/blog/new-facebook-reaction-study>. Vaadatud 16.05.2019.

Shifman, Limor 2013. Memes in Digital Culture. Toim. Limor Shifman. Cambridge, MA: MIT Press.

Viilup, Kaspar 2018a. Err.ee video: HeadRead kalambuuriõhtu. – ERR. Kirjandus 25. mai. <https://kultuur.err.ee/834328/err-ee-video-headread-kalambuuriõhtu>. Vaadatud 16.05.2019.

Viilup, Kaspar 2018b. Pildid ja täispikk saade: Eesti Laul 2018 võitis Elina Nechayeva. – ERR. Eesti Laul 3. märts. <https://menu.err.ee/687238/pildid-ja-taispikk-saade-eesti-laul-2018-voitis-elina-nechayeva>. Vaadatud 16.05.2019.

Vilms, Keiti 2017. @keitivilms. Tallinn: Tänapäev.

Vilms jt = Juur, Mart, Margus Konnula, Oliver Lomp, Keiti Vilms 2019. Poeetiliselt korrektne. Toim. Keiti Vilms. Tallinn: MTÜ Poeetiliselt korrektne.

Voolaid, Piret 2004. Liitsõnamängud – põnev nähtus folkloori ja keele piirimailt. – Oma Keel 2, lk 27–34. http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2004_2/Voolaid.pdf.

Voolaid, Piret 2013. Täägin, järelikult olen olemas. Paröömiline pilguheit Tartu grafitile. – Mäetagused 53, lk 7–38. doi:10.7592/MT2013.53.voolaid.

Voolaid, Piret 2015a. Eesti värssmõistatused. <http://www.folklore.ee/Varssmoistatused> Vaadatud 11.05.2019.

Voolaid, Piret 2015b. Lapsesuufolkloor lingvistilise huumoriteooria vaateväljas. Suulistel ütlustel põhinev kirjalik traditsioon. – Keel ja Kirjandus 12, lk 841–858. <http://kjk.eki.ee/ee/issues/2015/12/715>.

Voolaid, Piret 2018. Новая визуальная жизнь шуточных вопросов в интернет-мемах. – Sator 19. Toim. Mare Kõiva, Tatjana Volodina. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 397–416. doi:10.7592/Sator.2018.19.15.

Voolaid, Piret, Kalle Voolaid 2019. Tormas palli järele nagu Anna Karenina rongi alla - spordikommentaator kui rahvahumorist. – Eesti Ekspress. Areen, Huumor, 27. märts, lk 44–45.

Wertsch, James V. 2002. Voices of Collective Remembering. Cambridge: Cambridge University Press.

Whedbee, J. William 1998. The Bible and the Comic Vision. Cambridge: Cambridge University Press.

Wikipedia. Facebook. <https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook>. Vaadatud 16.05.2019.

Wikipedia. List of Facebook features.

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Facebook_features#Likes_and_Reactions.

Vaadatud 16.05.2019.

Ülviste, Andrus 2012. Poogen, kopp ja siiber. Kadmiirell: Tallinn.

Your Dictionary 2019. Examples of Puns in Literature.

<https://examples.yourdictionary.com/examples-of-puns-in-literature.html>. Vaadatud

3.03.2019.

Facebooki grupid

Ajakirjandus- ja reklaamipärleid meilt ja mujalt.

<https://www.facebook.com/groups/447620222001354/>. Vaadatud 16.05.2019.

Eestlaste kolmnurk. <https://www.facebook.com/groups/eestlaste.kolmnurk/>. Vaadatud 16.05.2019.

Kalambuur. <https://www.facebook.com/groups/kalambuur/>. Vaadatud 16.05.2019.

Kirjaoskus - võimalus kõike valesti lugeda.

https://www.facebook.com/groups/495357557164743/?ref=br_rs. Vaadatud 16.05.2019.

OSTAN JA MÜÜN / Eesti suurim Ostu- ja Müügigrupp.

<https://www.facebook.com/groups/ostan.ja.myy.eesti.suurim.ostu.ja.myygigrupp/>.

Vaadatud 16.05.2019.

Lisa 1. Kalambuuri grupi kirjeldus (27. märts 2019)

Keeleväänajad ja sõnataaltsutajad, ühinege!

Enne postitamist loe käesolevad reeglid läbi. Kui avastad, et oled siit grupist kadunud, siis on põhjuseks allpool loetletud reeglite vastu eksimine.

Kalambuuri grupp on ette nähtud eesti keele mõnusaks väänamiseks, kus teatud tähendusega sõnad pannakse uude valgusesse või mõne tähe vahetamisel muutub sõna tähendus. Näiteks: lambipirn=juhuslikult tekkinud hea nali.

Palun siia ainult eestikeelseid keeleväänamisi. Inglise ja muudes keeles naljade jaoks on loodud grupp Kalampunn <https://www.facebook.com/groups/kalampunn/>.

Kontrolli, et sinu plaanitavat kirjutist poleks siin grupis juba olnud. Selleks on otsimise nupp Kalambuuri lehe vasakul ääres. Vaata pilti nr 1.

Kui näed, et mõni postitus ei vasta reeglitele või on liiga ropp või pole mõnusat sõnaväänamist, siis raporteeri see juhtum adminnile. Vaata pilti nr 2.

Anekdooidid ja lihtsalt naljapildid ei ole siia oodatud.

See grupp pole võistluste korraldamise koht. Kui sul on hea kalambuur olemas, siis kirjuta see siia, mitte ära ärgita rahvast mingil teemal nalju välja mõtlema.

Kollektsioone naljadest pole mõtet siia panna. Otsi nendest parim ja postita siia ainult see.

Kui kogu nali ainult pildis seisnebki, siis kirjuta tekst ja pane illustreeriv pilt juurde, et hiljem (teistel) parem leida oleks.

Google translate tüüpi valesti tõlkimised korteriühistute seintelt ja poekaupade etiketidelt pole ka päris see, mis siin peaks olema.

Ajakirjandusest leitud pärlid postita palun siia gruppi
<https://www.facebook.com/groups/447620222001354/>

Spämmi ei ole ka siia vaja. Kui sul on vaja raha koguda mingil üllal eesmärgil, siis tee seda mujal.

See ei ole modereeritav grupp, kõik saavad oma asju vabalt postitada. Küll aga on adminnidel õigus postitusi eemaldada ja eemaldatakse reeglina koos postitajaga. Selle põhjuseks on küllalt suur töömaht, et pole mõttekas iga indiviidiga vestlusse astuda ja paluda tal oma postitus ise ära eemaldada. Üldjuhul saad siia gruppi jälle uuesti liituda, suuremate eksimiste puhul (näiteks rämpsü postitamine) enam uuesti liituda ei saa.

Uuendatud grupikirjeldus (avaldatud 18. aprill 2019)

(MÄRKUS: Kõik varasemale tekstile lisatud või selles muudetud kohad olen parema märgatavuse huvides paksus kirjas esitanud. – AH)

Keeleväänajad ja sõnataitsutajad, ühinege!

Enne postitamist loe käesolevad reeglid läbi. Kui avastad, et oled siit grupist kadunud, siis on põhjuseks allpool loetletud reeglite vastu eksimine.

Kalambuuri grupp on ette nähtud eesti keele mõnusaks väänamiseks, kus teatud tähendusega sõnad pannakse uude valgusesse või mõne tähe vahetamisel muutub sõna tähendus. Näiteks: lambipirn=juhuslikult tekkinud hea nali.

Palun siia ainult eestikeelseid keeleväänamisi. Inglise ja muudes keeles naljade jaoks on loodud grupp Kalampunn
<https://www.facebook.com/groups/kalampunn/>.

Kontrolli, et sinu plaanitavat kirjutist poleks siin grupis juba olnud. Selleks on otsimise nupp Kalambuuri lehe vasakul ääres. Vaata pilti nr 1.

Anekdoodid ja lihtsalt naljapildid ei ole siia oodatud.

Püüame olla nii neutraalsed kui vähegi võimalik. See tähendab, me ei vali pooli ja tee ei tee etteheiteid.

Keelatud on sõim, labasused, rassism, poliitika, homfoobia ja reaalse isikute kallal nokkimine.

See grupp pole võistluste korraldamise koht. Kui sul on hea kalambuur olemas, siis kirjuta see siia, mitte ära ärgita rahvast mingil teemal nalju välja mõtlema.

Kollektsioone naljadest pole mõtet siia panna. Otsi nendest parim ja postita siia ainult see.

Kui kogu nali ainult pildis seisnebki, siis kirjuta tekst ja pane illustreeriv pilt juurde, et hiljem (teistel) parem leida oleks. **Ilma tekstina lisatud pealkirjata pildid kustutatakse.**

Me ei kasuta ka värvilist tausta oma teksti kalambuurile. Enamik seda ei tee ja see oleks ebaaus viisakate suhtes.

Pealegi muudaksid need taustad üldpildi tarbetult kirjuks.

Google translate tüüpi valesti tõlkimised korteriühistute seintelt ja poekaupade etiketidelt pole ka päris see, mis siin peaks olema.

Ajakirjandusest leitud pärlid postita palun siia gruppi <https://www.facebook.com/groups/447620222001354/>

Spämmi ei ole ka siia vaja. Kui sul on vaja raha koguda mingil üllal eesmärgil, siis tee seda mujal.

Reklaam, ükskõik kui juhuslik see näib, kustutatakse.

Kõik linki sisaldavad postitused kustutatakse.

Kui näed, et mõni postitus ei vasta reeglitele, ehk on ropp, rassistlik jne. või pole mõnusat sõnaväenamist, siis raporteeri see juhtum adminnile. Vaata pilti nr 2.

See ei ole modereeritav grupp, kõik saavad oma asju vabalt postitada. Küll aga on moderaatoritel õigus **postituste, kommentaaride ja liikmete gruppi sobivuse üle otsustada ja neid otsuseid mitte põhjendada.**

Lisa 2. Vaatepunktinihe: KalambuuRi rühmaliikmest uurijaks ja tagasi

Minu huvi kalambuuride vastu sai alguse 2014. aastal, mil avastasin end pidevalt inimestega vesteldes sõnadega mängimast. Hakkasin märkmikusse ka enda meelest paremaid nalju üles kirjutama ning kui inimestele neid nalju tutvustasin, soovitati mulle mitmel juhul liituda sellise Facebooki grupiga nagu KalambuuR. Olin algul skeptiline, sest esiteks ma isegi ei teadnud enne, et sõnadega mängimist nimetatakse *kalambuuriks*, teiseks aga ei pidanud ma end piisavalt auahneks kalamburistik, et kuhugi oma loomingut postitada. Kui aga soovitusel grupiga liituda muudkui jätkusid, astusin lõpuks 2014. aasta septembris liikmeks.

Algul olin grupis toimuvast tohutult vaimustunud: lugesin teiste postitusi iga päev, vajutasin paljudele postitustele „Meeldib“ (toona veel teisi reaktsioone polnud) ning mis peamine, võtsin nõuks ka ise iga päev postitada. Umbes kolm kuud järjest tegin iga päev ühe postituse, mille alla kogunev tähelepanu oli äärmiselt varieeruv: oli päevi, mil reageerisid ainult kolm minu sõbralisti inimest (sõbralisti inimestele, kes on sama grupi liikmed, tuleb Facebookilt automaatselt teavitust, kui „sõber“ grupis postitab), ent oli ka üle 300 meeldimisega postitusi. Postitasin vaheldumisi nii märkmikusse kirjutatud varasemat materjali kui ka päris uusi sõnamänge. Tegin pigem sõnalis, harvem pildilisi postitusi. Innustust postituste tegemiseks oli lõpuks üha keerulisem leida. Mäletan, kuidas sel perioodil ühiselamuköögis hommikusööki süües vaatasin sageli otsivalt köögis ringi, hääldasin mõttes nähtavate esemete nimetusi ja mõtlesin, kas mõnega neist nimetustest õnnestub sel päeval kalambuur teha.

Kuna lõpuks tuligi kalambuuride loomiseks pidevalt kunstlikult innustust otsida (ehk need ei sündinud enam loomulikult moel vestlustes), lõpetasin igapäevase postitamise 2014. a detsembris ära. Edaspidi postitasin mõnikord harva, ka grupis üldiselt toimival hoidsin pigem juhuslikult silma peal. Mäletan sellest ajast tunnet, et KalambuuRi grupi postitused ei tundunud enam nii vaimukad kui algul liitudes – arutlesin tookord endamisi, et kas sõnamängude kvaliteet oligi langenud või oli lihtsalt minu esialgne entusiasm kadunud. Edaspidi olin KalambuuRi grupis pigem passiivne liige. Vahel ei jälginud ma mitu kuud, mis grupis toimub, vahel reageerisin mõnele juhuslikult uudisvoos nähtud

kalambuurile. Ise postitasin harva, kui juhtumisi mõni enda meelest hea kalambuur pähe tuli, aga enesetsensuur oli kindlasti varasemast suurem ehk jätsin sageli postitamata nalju, mis tundusid olevat liialt mingi vestluse konteksti kesksed.

Eriti just kõrvaltvaatajana märkasin, et reageerin meelsamini postitustele, millele on enne mind juba palju kasutajaid reageerinud. Vahel harva ise postitades ning siis postituse menul silma peal hoides täheldasin tunnetuslikku nn valemit, kuidas postituse juurde tähelepanu koguneb. Postituse võimalik menukus selgub tegelikult esimese paari minuti jooksul peale postitamist, sest kui sellele hakatakse kohe reageerima, on tõenäoline, et üha järgmised ja järgmised postitust näinud kasutajad vajutavad „Meeldib“ juba kas või põhjusel, et „teistele ju ka meeldib“. Ise vaatan kellegi teise postituse juures samuti, kui palju aega on selle postitamisest möödunud ning hindan selle aja jooksul postituse juurde jäetud reaktsioonide põhjal, kas tegemist on hea postitusega või mitte. Postituse juurde jäetud kommentaaride arv minu jaoks nii oluline ei ole: pikk rida kommentaare võidakse jätta ka minu silmis kehvade kalambuuride juurde. Tunnetuslikult julgen öelda, et postituse menu määravad ennekõike reaktsioonid.

2018. aasta alguseks olin otsustanud, et uurin oma magistritöös KalambuuRi gruppi ja selle postitusi. Kui alustasin samal aastal märtsis internetivälitöödega, olin pidevalt kalambuuride lugemisse haaratud ning teemaga tegeledes tekkis mul endalgi tavalisest rohkem sõnamänguideid, millest enda meelest paremad ka postitasin. Postitajana ei mõelnud ma üldse, millist sõnatsandi moodustusvõtet kasutan – küll aga püüdsin lihvida lausestust ning kaalusin alati mõttes läbi, kas võimalikel lugejatel on piisavalt taustateadmisi, et nalja minuga samamoodi mõista. Kella ei vaadanud ma postitades kunagi: kui mõte tuli, siis postitasin esimesel võimalusel. Kui mõnd minu postitust kommenteeriti, lugesin alati kõik kommentaarid läbi, reageerisin mõnele üksikule, mis mulle rohkem meeldis, aga vastu kommenteerima ei hakanud.

Samal ajal kogusin uurijana ekraanipiltide näol endale valimisse kõik kolme kuu postitused ning märkasin, et nii mõnigi mu enda postitus sattus samuti valimisse. Kokku ma ühegi liikme postitusi tol hetkel ei lugenud ehk mul polnud aimugi, et olin 2018. a märtsis teiste liikmetega võrreldes palju rohkem postitanud. Pidasin teisi aktiivseid rühmaliikmeid tegelikust aktiivsemaks, sest mulle tundus, et mõnede liikmete nimed

korduvad postitustes ja kommentaarides palju rohkem. Alles Exceli abil analüüsid selgus liikmete tegelik aktiivsus.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Airika Harrik

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Folkloristlik vaade Kalambuurile Facebookis“, mille juhendajad on Tiiu Jaago ja Piret Voolaid, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Airika Harrik
20.05.2019